Inntekt, skatt og overføringer 2005

Annette Alstadsæter, Erik Fjærli, Ingrid Melby og Aud Walseth (red.)

Statistisk sentralbyrå • Statistics Norway
Oslo–Kongsvinger

Statistiske analyser I denne serien publiseres analyser av statistikk om sosiale, demografiske og økonomiske forhold til en bredere leserkrets. Fremstillingsformen er slik at publikasjonene kan leses også av personer uten spesialkunnskaper om statistikk eller bearbeidingsmetoder.

Statistical Analyses In this series, Statistics Norway publishes analyses of social, demographic and economic statistics, aimed at a wider circle of readers. These publications can be read without any special knowledge of statistics and statistical methods.

© Statistisk sentralbyrå, februar 2006
Ved bruk av materiale fra denne publikasjonen, vennligst oppgi Statistisk sentralbyrå som kilde.

ISBN 82-537-6934-2 Trykt versjon
ISBN 82-537-6935-0 Elektronisk versjon
ISSN 0804-3221

Emnegruppe
05.01 Inntekt, formue, skatt

Omslag: Siri E. Boquist
Trykk: Statistisk sentralbyrå/250

Standardtegn i tabeller	Symbol
Tall kan ikke forekomme	.
Oppgave mangler	..
Oppgave mangler foreløpig	...
Tall kan ikke offentliggjøres	:
Null	-
Mindre enn 0,5 av den brukte enheten	0
Mindre enn 0,05 av den brukte enheten	0,0
Foreløpig tall	*
Brudd i den loddrette serien	—
Brudd i den vannrette serien	I
Desimalskilletegn	,

Forord

Publikasjonen *Inntekt, skatt og overføringer* utgis annet hvert år og formidler statistikk over inntektsutviklingen og fordelingen av inntekter og skatter i befolkningen, samt noen forskningsresultater fra dette området. Publikasjonen er utformet med tanke på bruk i undervisning, i offentlig forvaltning og organisasjoner, i statistikkformidling og i media, og som et oppslagsverk.

Inntekt, skatt og overføringer 2005 inneholder en systematisk oversikt over inntekt og skatt for personer og husholdninger og for næringsinntekt, som gir hovedtrekkene i utviklingen av skatter og overføringer i Norge over tid og sammenlignet med utlandet. I tillegg til å gi en oversikt over hovedtrekkene ved det norske skatte- og avgiftssystemet, presenteres også analyser av ulike tema innenfor området inntekt, skatt og overføringer. Årets utgave inneholder analyser av fattigdomsproblematikk, skatteprogressivitet, lønnstakeres kjøpekraft i ulike land, inntektsutviklingen ved overgangen fra yrkesaktiv til pensjonist og overføringer fra foreldre til voksne barn, samt presenterer bakgrunnen for og hovedtrekkene i skattereformen av 2006.

Publikasjonen utarbeides i samarbeid mellom Seksjon for inntekts- og lønnsstatistikk i Avdeling for næringsstatistikk og Gruppe for skatt, fordeling og konsumentatferd i Forskningsavdelingen. Redaksjonen har bestått av Annette Alstadsæter, Erik Fjærli, Ingrid Melby og Aud Walseth.

Statistisk sentralbyrå
Oslo/Kongsvinger, 19. desember 2005

Øystein Olsen

Innhold

Figurregister 7

Tabellregister 9

Innleiing 11

1. Skatter, avgifter og overføringer i Norge – noen hovedtrekk 15

2. Inntekt og skatt for personer og husholdninger 27

3. Inntekt og skatt for næringsvirksomhet 47

4. Om bakgrunnen for og utformingen av skattereformen i 2006 55

5. En internasjonal sammenlikning av lønnstakeres kjøpekraft 73

6. Fattigdom i Norge: Et hovedstadsproblem? 85

7. Smalhans eller det gode livet? Økonomisk levestandard før og etter alderspensjonering 101

8. Ved behov eller likt til alle? Om foreldres økonomiske støtte til sine voksne barn 117

9. Utviklingen i skatteprogressivitet og politikkens innvirkning: inntektsskatten for personer 1992-2004 125

Tabellvedlegg

A. Fattigdomsresultater etter kommune og bydel 136
B. Gjennomsnittsskatt og marginalskatt for noen familietyper 139
C. Inntekt og skatt for næringsvirksomhet 143

Tidligere utgitt på emneområdet 151

De sist utgitte publikasjonene i serien Statistiske analyser 153

Figurregister

1. Skatter, avgifter og overføringer i Norge – noen hovedtrekk
1.1. Skatteinntekter i alt etter skatteform, i prosent av bruttonasjonalprodukt. 2003 16
1.2. Subsidier og stønader til private, i prosent av bruttonasjonalprodukt. Utvalgte land. 2004 17
1.3. Offentlige kjøp av varer og tjenester, i prosent av bruttonasjonalprodukt. Utvalgte land. 2004 17
1.4. Nettoskatter i alt, i prosent av bruttonasjonalprodukt. Utvalgte land. 2004 18

2. Inntekt og skatt for personer og husholdninger
2.1. Ulike bruttoskatters andel av totale bruttoskatter for bosatte personer 17 år og over. 2004. Prosent 30
2.2. Utlignet toppskatt for bosatte personer 17 år og over. 1999-2004. Milliarder 2004-kroner 32
2.3. Antall bosatte personer 17 år og over med toppskatt. 1998-2004. 1 000 33
2.4. Utviklingen i bruttoinntekt for personer 17 år og over. 1993-2003. 1 000 2003-kroner 34
2.5. Utviklingen i fradrag og skatt for personer 17 år og over. 1993-2003. 1 000 2003-kroner 34
2.6. Mottatt aksjeutbytte. 1993-2003. Milliarder kroner 35
2.7. Gjennomsnittlig bruttoinntekt. 1993-2003. 1 000 2003-kroner 36
2.8. Gjennomsnittlig bruttoinntekt for ulike aldersgrupper. 1993, 1997, 2000 og 2003. 1 000 2003-kroner 36
2.9. Inntektssammensetning for husholdninger. 2003. Prosent 39
2.10. Andel husholdninger, etter største inntektskilde. 2003. Prosent 39
2.11. Andelen husholdninger etter hvor mye skatt de betaler i prosent av samlet husholdningsinntekt (gjennomsnittsskatt). 2003. Prosent 39
2.12. Inntektssammensetning for personer i ulike inntektsklasser. Husholdningsinntekt pr. forbruksenhet. (θ=0,5). 2003. Prosent 41
2.13. Gjennomsnittlig husholdningsinntekt, etter skatt pr. forbruksenhet for personer i ulike aldersgrupper. Prosent av husholdningsinntekt pr. forbruksenhet for alle personer. 1990 og 2003. (θ=0,5) 42
2.14. Andelen av bruttolønnen en har disponibel etter skatt/overføringer. Ektepar med to barn og med lønn tilsvarende 167 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. 2003. Prosent 46

3. Inntekt og skatt for næringsvirksomhet
3.1. Gjennomsnittlig beskatningsgrunnlag for personlig næringsdrivende. 1999-2003. Kroner i 1 000 50
3.2. Gjennomsnittlig nettoformue, realkapital, finanskapital og gjeld for personlig næringsdrivende. 1999-2003. Kroner i 1 000 50
3.3. Gjennomsnittlig sum skatt for personlig næringsdrivende. 1999-2003. Kroner i 1 000 50
3.4. Gjennomsnittlig utlignet skatt for personlig næringsdrivende. 1999-2003. Kroner i 1 000 51
3.5. Sum skatt som andel av bruttoinntekten for personlig næringsdrivende. 1999-2003. Prosent 51
3.6. Sum skatt for etterskuddspliktige. 1992-2003. Milliarder kroner 51

3.7. Sum skatt før fradrag. Landbasert virksomhet. 1992-2003. Milliarder kroner 52
3.8. Gjennomsnittlig bruttoinntekt for personlig næringsdrivende, etter inntekts-komponenter. 2003. Kroner i 1 000 52
3.9. Gjennomsnittlig bruttoinntekt for personlig næringsdrivende, etter næring. 1999-2003. Kroner i 1 000 53
3.10. Gjennomsnittlig personinntekt for personlig næringsdrivende. 2003. Kroner i 1 000 53

4. Om bakgrunnen for og utformingen av skattereformen i 2006
4.1. Utbytte utover normalavkastningen. 1993-2002. Kroner i 1 000 og i prosent av samlet utbytte 62
4.2. Marginalskatt på lønnsinntekt, skattesystemene i 2004, 2005 og 2006. Alle innslagspunkt lønnsjustert til 2006-nivå 68

5. En internasjonal sammenlikning av lønnstakeres kjøpekraft
5.1. Nivåindekser for bruttolønn inkl. arbeidsgiveravgift. Basert på nominell valutakurs. 2003. Norge=100 80
5.2. Nivåindekser for bruttolønn inkl. arbeidsgiveravgift. Basert på kjøpekraftsparitet for personlig konsum. 2003. Norge=100 80
5.3. Nivåindekser for nettolønn. Basert på kjøpekraftspariteter for konsum i husholdningene. 2003. Norge=100 82

7. Smalhans eller det gode livet? Økonomisk levestandard før og etter alderspensjonering
7.1. Realvekst i folketrygdens grunnbeløp (G) og minstepensjonen til enslig pensjonist. To ulike femårsperioder. Prosent 108
7.2. Utviklingen i finansformue og gjeld per familie for personer født i 1927. Gjennomsnitt. 1 000 2002-kroner 113
7.3. Utviklingen i finansformue og gjeld per familie for personer født i 1929. Gjennomsnitt. 1 000 2002-kroner 113
7.4. Utviklingen i finansformue og gjeld per familie for personer født i 1931. Gjennomsnitt. 1 000 2002-kroner 113
7.5. Utviklingen i finansformue og gjeld per familie for personer født i 1933. Gjennomsnitt. 1 000 2002-kroner 114

9. Utviklingen i skatteprogressivitet og politikkens innvirkning: inntektsskatten for personer 1992-2004
9.1. Utviklingen i total skatteprogressivitet (RE), vertikal omfordeling (VR) og horisontal ulikhet (HI). 1992-2004. Prosent 128
9.2. Skattepolitikkens bidrag til utviklingen i skatteprogressivitet (RE), vertikal omfordeling (VR) og horisontal ulikhet (HI). 1992-2004. Prosent 129

Tabellregister

1. Skatter, avgifter og overføringer i Norge – noen hovedtrekk
1.1. Utviklingen i bruttoskatter, subsidier og stønader til private, varer og tjenester, offentlig nettosparing og nettoskatter i Norge, Danmark, Finland og Sverige. 1996 og 2004. Prosent av BNP 18
1.2. Offentlig forvaltning. Stønader til husholdninger, etter art. 2000-2004. Millioner kroner og prosent 20
1.3. Offentlig forvaltning. Påløpte bruttoskatter, overføringer til private og nettoskatter. 2000-2004. Millioner kroner og prosent 21
1.4. Offentlig forvaltning. Påløpte skatter, etter art. 2000-2004. Millioner kroner og prosent 22
1.5. Merverdiavgift og særavgifter til staten fratrukket forbrukssubsidier, etter arten av konsumet, og regnet som prosent av konsumet. 1991, 1995, 2000 og 2002 23

2. Inntekt og skatt for personer og husholdninger
2.1. Inntektsposter i selvangivelsen. Totalt beløp og antall personer med beløp. Bosatte personer 17 år og over. 2003 28
2.2. Fradragsposter i selvangivelsen. Totalt beløp og antall personer med beløp. Bosatte personer 17 år og over. 2003 29
2.3. Sum utlignet skatt, bruttodelskatter og skattefradrag samt antall bosatte personer 17 år og over med beløp i de enkelte postene. 2004 31
2.4. Innslagspunkt for toppskatt og skattesatser. 1988-2004 32
2.5. Merverdiavgift og særavgifter til staten fratrukket forbrukssubsidier, etter arten av konsumet, og regnet som prosent av konsumet. 1991, 1995, 2000 og 2002 35
2.6. Inntektssammensetning for ulike typer husholdninger. 2003. Prosent 40
2.7. Utviklingen i inntektsfordelingen. Husholdningens inntekt etter skatt pr. forbruksenhet for personer (θ=0,5). 1986-2003. Gini-koeffisienter. Standardavvik i parentes 43
2.8. Fordelingen av husholdningens inntekt etter skatt pr. forbruksenhet, for personer. (θ=0,5). Andel av totalinntekten og kumulativ fordeling. 1990-2003. Prosent 44
2.9. Inntektsulikhet innenfor ulike husholdningstyper. 1986-2003. Gini-koeffisienter. Standardavvik i parentes 45

4. Om bakgrunnen for og utformingen av skattereformen i 2006
4.1. Maksimale skattesatser på renteinntekter og rentefradrag. 1986-1991 og 1993 59
4.2. Egenkapital og skattemessig betingede reserver, etter næringshovedgruppe. 1986-1992. Millioner kroner 59
4.3. Sammensetningen av bruttoinntekt før og etter skattereformen. Alle husholdninger og de 10 prosent med høyest inntekt. 1986-2002 62

6. Fattigdom i Norge: Et hovedstadsproblem?
6.1. Prosent fattige og med lavinntekt på landsbasis, i hovedstadsregionen og i de fire største byene. 2001 92
6.2. Prosent fattige i sentrale og ikke-sentrale kommuner: Summarisk statistikk. 2001 93
6.3. Prosent fattige og med lavinntekt i områder i Oslo. 2001 94

7. Smalhans eller det gode livet? Økonomisk levestandard før og etter alderspensjonering

7.1. Utviklingen i inntekt etter skatt (median) for personer i ulike alderskohorter. 1993-2002. Indeks i faste priser 1993=100 104
7.2. Personer i ulike alderskohorter med ulike typer inntekter. 1993-2002. Prosent 106
7.3. Utviklingen i inntekt etter skatt per forbruksenhet (median) for personer i ulike alderskohorter. 1993-2002. Indeks i faste priser 1993=100 109
7.4. Sammensetning av samlet familieinntekt. Personer født i 1933 som tilhørte høyeste inntektsklasse (kvartil) i 1993. 1993-2002. Prosent 110
7.5. Inntektsnivået to år etter alderspensjonering (69 år) sammenlignet med nivået to år før alderspensjonering (65 år). Ulike alderskohorter. (Sammenligning av personenes inntekt per forbruksenhet målt i faste kroner.) 111

8. Ved behov eller likt til alle? Om foreldres økonomiske støtte til sine voksne barn

8.1. Resultater for pengegaver. 1 000 kroner 119
8.2. Foreldres holdninger til pengegaver. Prosent 121
8.3. Resultater for pengegaver, etter antall barn 122
8.4. Gaverespons etter barnets husholdningsinntekt. 1 000 kroner 122

9. Utviklingen i skatteprogressivitet og politikkens innvirkning: inntektsskatten for personer 1992-2004

9.1. Utviklingen i bruttoutbytte og nettokapitalgevinster. 1993-2004. Milliarder kroner ... 130
9.2. Utviklingen i minstefradraget, personfradraget og satsstruktur/bunnfradraget i toppskatten. 1992-2004 131

Annette Alstadsæter, Erik Fjærli, Ingrid Melby og Aud Walseth

Innleiing

Statistisk sentralbyrå er statistikkprodusent og -formidlar, men skal også utføre og formidle eigne analysar av statistikkmaterialet. Denne publikasjonen reflekterer dette. "Inntekt, skatt og overføringer 2005" presenterer oppdatert inntekts- og skattestatistikk for personar og næringsverksemd. Dei nyaste tala er for 2003 og 2004, avhengig av statistikkjelde, og talmaterialet blir sett i samanheng og analysert. I tillegg blir det presentert nye forskingsresultat på relaterte område. Publikasjonen kjem ut kvart andre år og er eit samarbeid mellom Seksjon for inntekts- og lønnsstatistikk og Gruppe for skatt, fordeling og konsumentåtferd.

Kapitla 2 og 3 er faste innslag i "Inntekt, skatt og overføringer". Kapittel 2 gjev ei oversikt over inntektene til personar og hushald, samt deira utlikna skatt og samansetninga av desse skattane. I 2003 var gjennomsnittleg bruttoinntekt for alle busette personar over 17 år på 271 400 kroner, medan gjennomsnittleg utlikna skatt var på 65 700 kroner. Justert for prisstiginga auka den gjennomsnittlege bruttoinntekta til personar med 35 prosent frå 1995 til 2003. Men det er ikkje berre personen si inntekt som betyr noko; hushaldet si inntekt er minst like viktig for levestandarden til eit individ, og det er denne inntekta som er basis for analysar av inntektsfordeling. Personar med låg eller inga registrert inntekt kan likevel ha høg levestandard fordi dei kan nyte godt av inntekta til andre medlemmar i hushaldet. Gjennomsnittleg hushaldsinntekt var på 457 500 kroner i 2003, og av dette utgjorde lønnsinntekta 64 prosent. Oversikta i kapittel 2 syner at utviklinga i inntektsulikskapen mellom hushalda har vore ujamn dei siste åra, noko som til ein stor grad kjem av dei store variasjonane i kapitalinntekter over tid, og då særleg i motteke utbytte. Kapittel 2 samanliknar i tillegg skattenivået i Noreg med det i andre land ved å sjå på skatt og overføringar i høve til bruttoinntekt. Også når ein vurderer skattane på denne måten plasserer Noreg seg midt på treet blant OECD-landa.

Det første kapitlet ser på skattenivået i Noreg i eit internasjonalt perspektiv, samt at samansetninga av skattar, avgifter og overføringar blir drøfta. Kapittel 5 koplar internasjonal lønns- og prisnivåstatistikk for å kunne samanlikna lønnstakarane si kjøpekraft i ulike land. Noreg har blant OECD-områdets høgaste lønnsnivå, men det høge prisnivået gjer at kjøpekrafta til innbyggjarane er lågare enn lønnsnivået isolert sett skulle tilseie. Men ei samanlikning med 25 andre OECD-land syner at norske innbyggjarar si kjøpekraft ligg i øvre middelsjiktet, og at kjøpekrafta er på linje med våre naboland.

Analysar av inntektsfordelinga mellom hushalda gjer at ein kan seie noko om delen fattige i samfunnet. Dette er eit kontroversielt tema der konklusjonane i analysane til ein stor grad er avhengige av kva definisjonar ein bruker. I kapittel 6 bruker ein hushaldsinntekta etter skatt saman med eit relativt fattigdomsomgrep og regionspesifikke fattigdomsgrenser for å ta omsyn til regionale forskjellar i prisar og behov. Konklusjonen frå denne analysen er at fattigdom i all hovudsak ser ut til å vere eit hovudstadsproblem. Medan 3,3 prosent av folketalet blir definerte som fattige på landsbasis, gjeld dette 5,6 prosent av innbyggjarane i hovudstadsregionen og heile 8,3 prosent i Oslo.

Kapittel 7 ser nærare på inntektsutviklinga til ei spesiell gruppe, nemleg pensjonistane. Konklusjonen i analysen er at dagens pensjonistar i stor grad opprettheld den levestandarden dei hadde i åra før alderspensjoneringa. Denne konklusjonen held både dersom ein ser på individuelle inntekter og på inntekter i familien.[1] Ein ser også at trygdesystemet verkar inntektsutjamnande mellom ulike grupper alderspensjonistar. Dei personane som hadde den lågaste levestandarden før alderspensjonering, er også den gruppa som opplever den sterkaste inntektsforbetringa ved overgangen til alderspensjon. Men sjølv den gruppa som hadde høgast inntekt før alderspensjonering opplever å ha 90 prosent av si tidlegare inntekt etter pensjoneringa.

Ein annan faktor som medverkar til at individuell inntekt ikkje nødvendigvis gjev eit korrekt bilete på individets levestandard, er gåver og overføringar frå familiemedlemmer som ikkje lever i same hushald. I dette tilfellet vil ikkje hushaldsinntekta gje ein korrekt indikasjon på levestandarden til ein person. Kapittel 8 analyserer omfanget og samansetninga av foreldra si økonomiske støtte til vaksne barn basert på data frå spørjeundersøkingar. Rundt 20 prosent av foreldra gjev pengestøtte til vaksne barn i løpet av eit år, i gjennomsnitt 26 000 kroner. Analysen av fordelinga av gåver på sysken i same familie konkluderer med at foreldra tek omsyn til to faktorar i fordelinga av pengegåvene sine; på den eine sida ønskjer dei å fordele gåvene likt mellom alle barna, men på den andre sida ønskjer dei å gje ekstra støtte til dei barna som har særskilte behov for økonomisk hjelp.

Skattestatistikken syner at det i 2004 var nesten 3,3 millionar busette personar over 17 år som fekk utlikna skatt, og totalt var utlikna skatt på 246,4 milliardar kroner. Kapittel 2 gjev også ei oversikt over innslagspunkta for toppskatt samt skattesatsane. Innslagspunkta har blitt auka dei siste åra, noko som har gjort at det er færre skatteytarar som får utlikna toppskatt, frå 841 000 i 1999 til 733 000 i 2004. Dette er ein av faktorane som i kapittel 9 blir trekt fram som årsak til den reduserte graden av skatteprogressivitet for personar som har funne stad i perioden 1992-2004. Implikasjonane av redusert skatteprogressivitet over tid er at delar av skattebyrda har blitt flytta frå personar med høg inntekt til personar med låg inntekt. Kapittel 9 analyserer effekten av endringar i skattesystemet på skatteprogressivitet over tid når inntektsulikskap før skatt er kontrollert for.

Kapittel 3 presenterer inntekts- og skattestatistikk for næringsverksemd. Den gjennomsnittlege bruttoinntekta til personleg næringsdrivande auka med 23 prosent i nominelle termar frå 1999 til 2003, medan gjennomsnittleg utlikna skatt auka med 17 prosent i same perioden. For denne gruppa sett under eitt utgjorde

inntekter frå næringsverksemd rundt 40 prosent av bruttoinntekta i 2003. Personleg næringsdrivande blir, saman med aksjeselskap som har færre enn 1/3 passive eigarar, skattlagd under delingsmodellen, som deler inn inntekt frå næring i ein kapitalinntektsdel og ein arbeidsinntektsdel. Sidan delingsmodellen vart innført i 1992 har forskjellen mellom dei høgaste marginale skattesatsane på arbeids- og kapitalinntekt auka til 27,3 prosentpoeng under dagens satsar. I tillegg har det skjedd ei stadig utholing av delingsmodellen ved innføringa av ymse særreglar som har utløyst ein stor grad av skattetilpassing, og dette er nærare skildra i kapittel 4. Som ein reaksjon på dette skal delingsmodellen fjernast frå 1. januar 2006. I staden blir det innført tre ulike skattemodellar etter nokolunde same prinsipp; aksjonærmodellen gjeld for alle aksjeselskap, deltakarmodellen gjeld for alle deltakarlikna selskap, og føretaksmodellen gjeld for personleg næringsdrivande. Kapittel 4 gjev ei utførleg skildring av både bakgrunnen for og innhaldet av skattereforma i 2006.

Note

[1] Avgrensingar i datakjeldene gjer at analyseeininga i dette tilfellet ikkje er hushaldsinntekta, men heller den snevrare eininga familieinntekta.

Annette Alstadsæter, Erik Fjærli, Aud Walseth

1. Skatter, avgifter og overføringer i Norge – noen hovedtrekk

I dette kapittelet gir vi en framstilling av hovedtrekkene ved skatter og overføringer i Norge, sett i internasjonalt perspektiv og over tid. Først sammenlikner vi skatter og offentlige utgifter som andel av bruttonasjonalprodukt (BNP) med andre OECD-land. Deretter ser vi nærmere på sammensetningen og fordelingen av skatter og overføringer i mer detalj.

1.1. Skattenivået i Norge og andre OECD-land

Et spørsmål man ofte hører, men som det kan være vanskelig å gi et enkelt svar på, er hvordan skattenivået i Norge er sammenliknet med andre land. Skattenivået i et land henger sammen med omfanget av den offentlige sektoren, det vil si offentlig kjøp av varer og tjenester samt subsidier og stønader til private, og hvordan offentlig virksomhet finansieres. Ved internasjonale sammenlikninger ser man ofte offentlige utgifter og inntekter i forhold til BNP. BNP er verdien av varer og tjenester produsert i et land i løpet av et år, slik at ved å måle inntekter og utgifter i prosent av BNP får man korrigert for at ulike land har ulik størrelse på økonomien. Denne målemetoden har likevel en del begrensninger, for eksempel gjennom at noen land bruker direkte overføringer der andre land bruker fradrag i skatt. Selv om samlet støttenivå skulle være likt, vil bruk av direkte overføringer medføre økt skatt som andel av BNP sammenliknet med skattefradrag. Valg av finansieringsmåte for pensjonssystemene spiller også inn, i likhet med valget mellom skattefrie nettooverføringer eller skattepliktige bruttooverføringer.

Sammenliknet med mange andre land er Norges situasjon litt spesiell, i og med at vi har store inntekter fra olje- og gassvirksomheten. Statens inntekter fra petroleumssektoren kommer dels som skatter og dels som inntekter gjennom statens direkte økonomiske engasjement (SDØE). Gjennom å bidra både til større skattenivå og til større BNP, vil petroleumssektoren påvirke både teller og nevner i indikatoren skatt som andel av BNP. Olje- og gassvirksomheten kan derfor medføre både større og mindre skatt som andel av BNP. I St.meld. nr. 1 (2001-2002) gir Finansdepartementet et oljekorrigert anslag på samlede skatter og avgifter som andel av BNP i Norge. For perioden 1998-2001 er det tradisjonelle og det oljekorrigerte anslaget praktisk talt likt. For 1996-1997 er det oljekorrigerte anslaget noe større, mens for 2002 er det tradisjonelle anslaget noe større.

På den annen side er ikke Norge alene om å dra fordel av naturgitte eller andre fortrinn. Land som for eksempel Danmark har hatt langt gunstigere naturlige

forutsetninger for landbruket og på Island har man i forhold til folketallet en stor og effektiv fiskerisektor. De mer tettbefolkede og sentralt beliggende landene i Europa har kunnet bygge opp sterk nasjonal industri og tjenestesektor gjennom nærhet til store hjemmemarkeder, og i Belgia har en fått stor økonomisk aktivitet gjennom NATO-hovedkvarteret og lokaliseringen av EUs administrative sentrum til Brussel. I slike land manifesterer grunnrenten seg som ekstraordinær avkastning gjennom befolkningsforhold og gunstig beliggende landområder. Atter andre nasjoner har bygd seg opp som økonomiske og politiske stormakter gjennom sin historie som kolonimakter og med militær kontroll over transportveier m.m. Det er derfor langt fra opplagt at man skal korrigere for olje- og gassvirksomheten ved sammenlikninger mellom Norge og andre land, selv om oljeinntektene selvfølgelig setter Norge i en spesiell situasjon – både historisk og i forhold til andre OECD-land[1]. Selv om man ikke nødvendigvis vil korrigere BNP, er det både naturlig og av interesse å se de observerte forskjeller mellom Norge og andre land i lys av olje- og gassvirksomheten, ikke minst med tanke på den handlefrihet dette gir myndighetene i forhold til viktige problemstillinger som budsjettbalanse, sosiale overføringer og framtidige pensjoner.

Figur 1.1 viser Norges rangering blant andre OECD-land etter nivået på totale skatter som andel av BNP (2003). Selv om Norge har hoppet opp to plasser og har passert Frankrike og Østerrike sammenliknet med 2002[2], er bildet stort sett det samme. Norge plasserer seg høyt opp med et skattenivå på om lag 44 prosent av BNP. Dette er på nivå med land som Belgia, Finland, Frankrike, Italia og Østerrike, klart lavere enn Danmark og Sverige, men klart høyere enn Island. Sammenliknet med for eksempel Frankrike, Belgia og Italia utgjør trygdepremiene en mindre andel av BNP i Norge. Island og særlig Danmark framstår med en klart avvikende skattestruktur sammenliknet med de fleste andre land i dette sjiktet, idet trygde- og pensjonspremier her utgjør en svært liten andel av totale skatter.

Figur 1.1. Skatteinntekter i alt etter skatteform, i prosent av bruttonasjonalprodukt. 2003

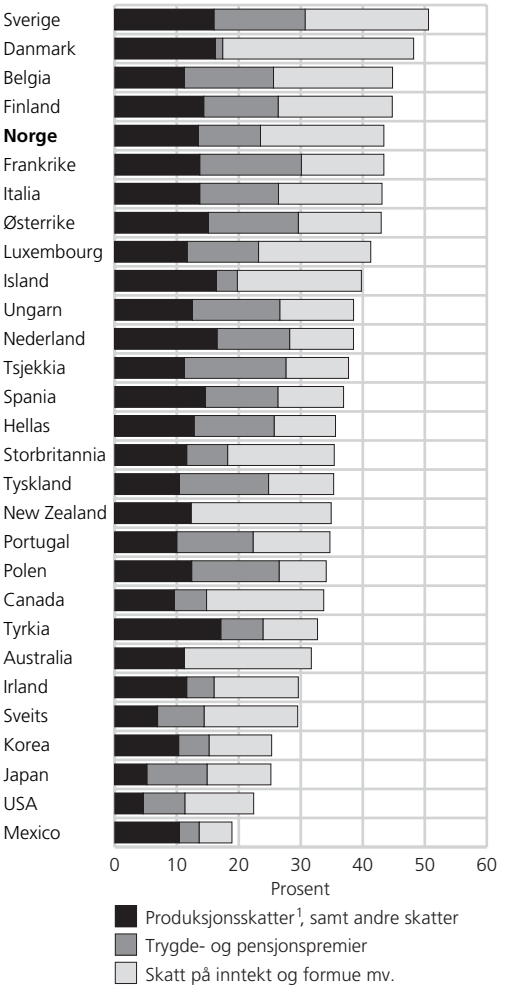

[1] Produksjonsskattene inneholder bl.a. merverdiavgift og avgift på investeringer.

Kilde: Revenue Statistics of OECD. 2003 Edition.

Figur 1.2. Subsidier og stønader til private, i prosent av bruttonasjonalprodukt. Utvalgte land[1]. 2004

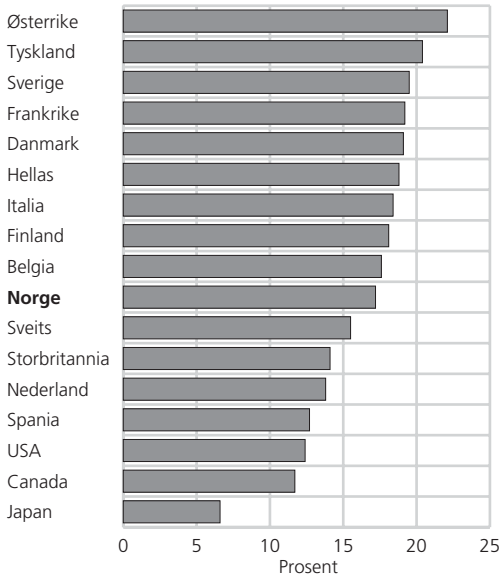

[1] Tall for Canada og USA er fra 2003. Tall for Japan og Sveits er fra 2002.
Kilde: OECD National Accounts, volume II. 2005 Edition.

Figur 1.3. Offentlige kjøp av varer og tjenester, i prosent av bruttonasjonalprodukt. Utvalgte land[1]. 2004

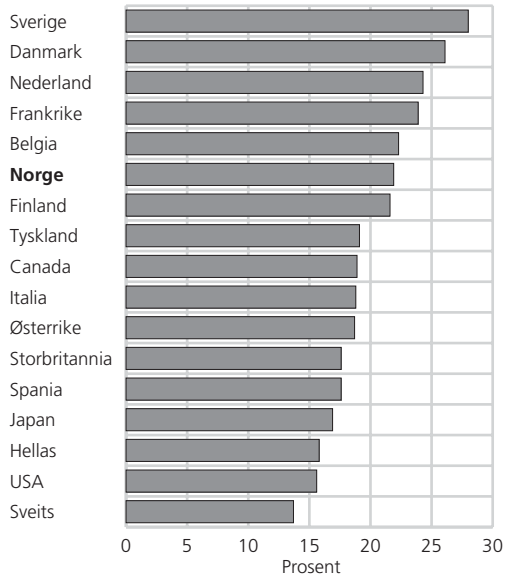

[1] Tall for Canada og USA er fra 2003. Tall for Japan og Sveits er fra 2002.
Kilde: OECD National Accounts, volume II. 2005 Edition.

Figurene 1.2 og 1.3 viser det offentliges utgifter til henholdsvis subsidier og stønader til private og til kjøp av varer og tjenester som andel av BNP for noen utvalgte land i 2004. Når det gjelder offentlig kjøp av varer og tjenester plasserer Norge seg lavt i den øvre halvpart (nr. 6 av 17), mens vi ligger høyt i den nedre halvpart (nr. 10) når det gjelder subsidier og overføringer målt som andel av BNP. Som nevnt foran vil land som satser på skattefradrag framfor kontantoverføringer for eksempel til barnefamilier komme lavere ned, ikke bare når det gjelder skatt som andel av BNP, men også når det gjelder overføringer som andel av BNP. Våre naboland Danmark og Sverige kommer høyt både når det gjelder skatt som andel av BNP, overføringer og subsidier som andel av BNP og offentlig kjøp av varer og tjenester som andel av BNP. Finland derimot, er om lag på nivå med Norge med en plassering mer midt på treet blant de utvalgte landene. Av de nordiske landene har altså Norge, Finland og Island et klart lavere nivå på skatter og offentlige utgifter målt som andel av BNP enn Danmark og Sverige, mens i hele OECD-området framstår Norden (utenom Island) som et område med en relativt stor offentlig sektor.

Ved å trekke subsidier og stønader fra bruttoskattene kommer man fram til nettoskatter. Nettoskatter som andel av BNP (figur 1.4) gir et mål på summen av offentlig kjøp av varer og tjenester samt offentlig sparing i et land. Ikke uventet er det de samme landene som går igjen på topp i figurene 1.3 og 1.4.

Figur 1.4. Nettoskatter i alt, i prosent av bruttonasjonalprodukt. Utvalgte land[1]. 2004

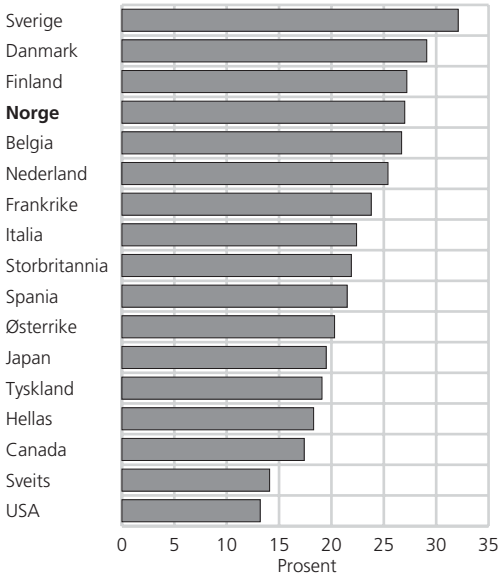

[1] Tall for Canada og USA er fra 2003. Tall for Japan og Sveits er fra 2002.
Kilde: OECD National Accounts, volume II. 2005 Edition.

En stor del av det offentliges totale skatteinntekter i Norge kommer fra utvinning av petroleum. I perioden 2000-2004 var denne andelen på 14-15 prosent og i 2004 hele 18 prosent. Siden 1998 har markedsverdien av petroleumsfondet økt fra drøye 100 milliarder kroner til dagens nivå på nesten 1 300 milliarder kroner (2. kvartal 2005)(Norges Bank 2005), altså en tidobling målt i løpende kroner. Denne veksten har skjedd både gjennom verdipapiravkastning og som årlig tilførsel gjennom offentlig sparing, og representerer på mange måter hovedforskjellen mellom det offentliges disposisjoner i den norske oljeøkonomien og våre naboland.

Betydningen av olje- og gassinntektene for norsk offentlig økonomi illustreres nærmere i tabell 1.1, som viser hvordan skatter og offentlige utgifter i Norge har utviklet seg siden 1996 sammenliknet med Sverige, Danmark og Finland. Felles for alle de fire landene er at det offentliges utgifter til kjøp av varer og tjenester som andel av BNP har endret seg lite siden 1996. I alle fire land har det dessuten skjedd en markert økning i det offentliges sparing, i størrelsesorden 3-4 prosentpoeng. I Sverige, Danmark og Finland har dette skjedd gjennom en kraftig reduksjon i subsidier og overføringer til private. Finland og Sverige har i tillegg redusert bruttoskattene som andel av BNP, men mindre enn reduksjonene på utgiftssiden. I Norge er derimot offentlige overføringer til private ganske konstante i forhold til BNP. Mens alle de fire landene viser omtrent samme økning i offentlig nettosparing og i nettoskattene, har dette skjedd gjennom økte bruttoskatter (fra petroleumsutvinning) i Norge, men gjennom reduserte overføringer i de tre andre landene, til dels utover en samtidig reduksjon i bruttoskattene.

Tabell 1.1. Utviklingen i bruttoskatter, subsidier og stønader til private, varer og tjenester, offentlig nettosparing og nettoskatter i Norge, Danmark, Finland og Sverige. 1996 og 2004. Prosent av BNP

		Bruttoskatter	Subsidier og stønader[1]	Varer og tjenester	Nettosparing	Nettoskatter
Norge ...	1996	42,8	18,6	20,3	8,2	24,2
	2004	44,7	17,2	22,0	12,5	27,5
Danmark	1996	48,9	24,4	26,8	-1,5	24,6
	2004	49,4	19,1	26,7	2,2	30,4
Finland ..	1996	47,5	26,0	21,9	-1,9	21,5
	2004	43,7	18,1	22,4	2,2	25,6
Sverige .	1996	54,1	27,7	26,2	-1,5	26,4
	2004	50,3	19,5	26,2	1,6	30,8

[1] Eksklusive overføringer til ideelle organisasjoner.
Kilde: OECD National Accounts 1984-1996, volume II og OECD National Accounts, volume II. 2005 Edition.

Tilbake til spørsmålet om Norge har et høyt skattenivå i internasjonal målestokk, er det nærliggende å svare at Norge har høye skatteinntekter målt i forhold til BNP, men mer middels store offentlige utgifter. Differansen manifesteres i stor grad som offentlig sparing gjennom Statens petroleumsfond. Selv om Norge tilsynelatende har et moderat nivå på offentlige utgifter, ville Norges rangering etter nivået på offentlige utgifter blitt mye høyere om man valgte å måle dette pr. innbygger framfor som andel av BNP, siden Norge har et høyt BNP pr. innbygger i internasjonal målestokk. Fordi en stor del av det offentliges inntekter kommer fra petroleumsutvinning, blir imidlertid skattebelastningen for husholdningene ikke tilsvarende høy. Kapittel 4 gir en nærmere drøfting av norske husholdningers kjøpekraft av gjennomsnittlig bruttolønn og lønn etter skatt, sammenliknet med andre land og korrigert for realprisforskjeller. Her framgår det at norske husholdningers rangering internasjonalt etter kjøpekraften til en gjennomsnittslønn er i den øvre halvpart, og er marginalt høyere når man rangerer etter nettolønn enn når man rangerer etter bruttolønn.

1.2. Sammensetningen av skatter og inntekter

Overføringer til husholdningene

Overføringer til private utgjør nesten like mye som det offentliges utgifter til kjøp av varer og tjenester. Selv om de utgjør en noe mindre andel av BNP i 2004 enn i første halvdel av 1990-tallet, står overføringene fremdeles for en betydelig del av fellesskapets utgifter. Det er derfor av interesse å se både hva overføringene består i, og hvordan sammensetningen av de samlede overføringer utvikler seg over tid.

Tabell 1.2 viser stønader til husholdningene etter art, fra 2000 til 2004. Siden 2000 har samlede overføringer hatt en realvekst på om lag 23 prosent, målt mot konsumprisindeksen. Alderspensjon er den klart største enkeltoverføringen og utgjør om lag 60 prosent av de samlede overføringene. Selv om det er en viss sammenheng mellom hva hver enkelt betaler inn og hva man får tilbake som alderspensjon, innebærer folketrygdens alderspensjon også en betydelig grad av omfordeling – mellom individer og mellom generasjoner. Utviklingen i utgifter til alderspensjon vil i hovedsak bli bestemt av demografiske forhold, men vil til en viss grad også kunne påvirkes av mottakeratferd gjennom førtidspensjonering.

En annen viktig mottakergruppe er barnefamiliene. Til sammen utgjorde fødsels- og adopsjonspenger, barnetrygd og kontantstøtte 10,9 prosent av samlede overføringer i 2004. I 2000 var andelen 12,4 prosent.

Arbeidsledighetsstønad, attføringsstønad og uførepensjon kan sees på som sosialforsikring, der alle arbeidstakere er potensielle mottakere. Imidlertid kan disse ordningene også ha uheldige incentiveffekter i arbeidsmarkedet, enten gjennom ugunstig virkning på arbeidstilbudet eller gjennom at det blir lettere å støte arbeidstakere ut av arbeidsmarkedet for eksempel ved nedleggelser og innskrenkninger[3].

Siden 2000 har utbetalingene til uførepensjon hatt en realvekst på 27 prosent, og utgiftene til attføringsstønad har nesten doblet seg i realverdi. Summen av uførepensjon og attføringsstønad utgjorde i 2004 nesten 26 prosent av de totale overføringene, mot 22,5 prosent i 2000. Går man tilbake til 1990 var andelen 20,5 prosent[4]. Mens uførepensjonene har økt

ganske jevnt hele tiden, har økningen i attføringsstønad vært særlig sterk de siste tre årene. I hvilken grad økningen i uførepensjon og attføringsstønad skyldes "reell" økning i befolkningens sykelighet er naturligvis vanskelig å si, idet definisjonen av arbeidsufør både kan være subjektiv og kan forandre seg over tid. Imidlertid er det vanskelig å se bort fra at den sterke veksten i attføring og uførepensjon delvis kan skyldes vanskeligheter med tilpasningen i arbeidsmarkedet.

Skatter

De siste årene har det vært en markant økning i påløpte bruttoskatter, både dersom man måler i nominelle beløp og som andel av BNP. Som vi ser i tabell 1.3 steg påløpte skatter som andel av BNP fra 43,3 prosent i 2000 til 44,8 prosent i 2004. Dette er en fortsettelse av en trend som har pågått over lengre tid. Tilsvarende tall for 1990 og 1996 er henholdsvis 42,5 og 43 prosent.[5] Sammensetningen av skatter har også endret seg over tid. I 1996 kom 37,8 prosent av skatteinntektene fra produksjonsskatter, mens vi ser fra tabell 1.4 at 32,4 prosent av påløpte skatter stammet fra denne kilden i 2000, en andel som ble ytterligere redusert til 29,8 prosent i 2004. Samtidig har det vært en markant økning i påløpte inntekts- og formuesskatter.

Tabell 1.2. Offentlig forvaltning. Stønader til husholdninger, etter art. 2000-2004. Millioner kroner og prosent

	2000	2001	2002	2003*	2004*
			Mill. kroner		
Stønader til husholdninger i alt	**187 350**	**201 175**	**216 857**	**239 103**	**247 070**
Pensjonsstønader	115 259	120 846	128 824	138 241	146 522
Alderspensjoner	74 749	78 672	83 422	88 822	94 310
Uførepensjoner	32 520	34 733	37 870	41 680	44 378
Andre pensjonsstønader	7 990	7 441	7 532	7 739	7 834
Sykepenger	21 380	23 537	26 113	28 899	27 118
Fødsels- og adopsjonspenger	7 664	8 062	8 305	8 901	9 482
Barnetrygd	12 515	14 830	14 970	14 692	14 220
Kontantstøtte	3 017	3 003	2 927	2 992	3 125
Arbeidsløshetsstønader	6 171	6 628	8 279	11 109	11 037
Attføringsstønader	9 586	11 628	14 290	17 150	19 531
Utdanningsstønader	7 181	7 333	7 729	10 246	9 443
Andre stønader til husholdninger	4 577	5 308	5 420	6 873	6 592
			Prosent		
Stønader til husholdninger i alt	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Pensjonsstønader	61,5	60,1	59,4	57,8	59,3
Alderspensjoner	39,9	39,1	38,5	37,1	38,2
Uførepensjoner	17,4	17,3	17,5	17,4	18,0
Andre pensjonsstønader	4,3	3,7	3,5	3,2	3,2
Sykepenger.	11,4	11,7	12,0	12,1	11,0
Fødsels- og adopsjonspenger	4,1	4,0	3,8	3,7	3,8
Barnetrygd	6,7	7,4	6,9	6,1	5,8
Kontantstøtte	1,6	1,5	1,3	1,3	1,3
Arbeidsløshetsstønader	3,3	3,3	3,8	4,6	4,5
Attføringsstønader	5,1	5,8	6,6	7,2	7,9
Utdanningsstønader	3,8	3,6	3,6	4,3	3,8
Andre stønader til husholdninger	2,4	2,6	2,5	2,9	2,7

Kilde: Offentlig forvaltnings inntekter og utgifter, Statistisk sentralbyrå.

39,9 prosent av påløpte skatter stammet fra skatt på inntekt og formue i 1996, en andel som økte til 48,6 prosent i 2004. Mye av dette kan tilskrives en økning i påløpte petroleumsskatter. I 1990 utgjorde disse 6,2 prosent av alle påløpte skatter, og de holdt seg rundt det nivået, før de steg til 14,6 prosent i 2000. I 2004 utgjorde de samlede petroleumsskatter 18 prosent av totalt påløpte skatter.

Skatt på konsum omfatter merverdiavgift og særavgifter på konsumvarer som tobakk, alkoholholdige drikkevarer, alkoholfrie drikkevarer, bensin, biler og elektrisitet. Det omfatter også skatt på overskuddet i Norsk Tipping samt andre lotteriavgifter.

Merverdiavgiften er i prinsippet en generell skatt på forbruk av varer og tjenester med mindre de er særskilt unntatt. Det har vært en generell økning i satsene på merverdiavgiften over perioden. I 1991 var merverdiavgiften på 20 prosent, men mange vare- og tjenestegrupper var avgiftsfrie. I 1993 økte den generelle merverdiavgiftssatsen til 22 prosent, og den ble i 1995 igjen økt til 23 prosent. Merverdiavgiftsreformen i 2001 økte den generelle satsen til 24 prosent, innførte halv sats på matvarer, det vil si 12 prosent, og inkluderte en rekke tidligere avgiftsfrie tjenester i avgiftsordningen, som for eksempel konsulent-, forsknings-, revisjons- og advokattjenester.

Tabell 1.3. Offentlig forvaltning. Påløpte bruttoskatter, overføringer til private og nettoskatter. 2000-2004. Millioner kroner og prosent

	2000	2001	2002	2003*	2004*
			Mill. kroner		
Skatter i alt, brutto	**633 654**	**661 766**	**663 811**	**676 518**	**754 522**
Skatter i alt unntatt petroleumsskatter	534 603	556 745	567 660	576 176	613 977
Petroleumsskatter	99 051	105 021	96 151	100 342	140 545
Overføringer til private i alt	**244 156**	**258 465**	**278 596**	**303 784**	**313 610**
Produksjonssubsidier	31 604	33 925	36 807	36 817	37 959
Stønader til husholdninger	194 930	208 996	224 593	247 220	255 620
Overføringer til ideelle organisasjoner	16 729	14 413	16 244	17 440	17 758
Andre innenlandske løpende overføringer	893	1 131	952	2 307	2 273
Nettoskatter	**389 498**	**403 301**	**385 215**	**372 734**	**440 912**
			Prosent av BNP		
Skatter i alt, brutto	**43,3**	**43,3**	**43,7**	**43,3**	**44,8**
Skatter i alt unntatt petroleumsskatter	36,5	36,5	37,4	36,9	36,4
Petroleumsskatter	6,8	6,9	6,3	6,4	8,3
Overføringer til private i alt	**16,7**	**16,9**	**18,3**	**19,4**	**18,6**
Produksjonssubsidier	2,2	2,2	2,4	2,4	2,3
Stønader til husholdninger	13,3	13,7	14,8	15,8	15,2
Overføringer til ideelle organisasjoner	1,1	0,9	1,1	1,1	1,1
Andre innenlandske løpende overføringer	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Nettoskatter	**26,6**	**26,4**	**25,4**	**23,9**	**26,2**
			Prosent av BNP Fastlands-Norge		
Skatter unntatt petroleumsskatter, brutto	48,5	47,7	46,8	46,2	47,0

Kilde: Offentlig forvaltnings inntekter og utgifter, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 1.4. Offentlig forvaltning. Påløpte skatter, etter art. 2000-2004. Millioner kroner og prosent

	2000	2001	2002	2003*	2004*
			Mill. kroner		
Påløpte skatter i alt	**633 654**	**661 766**	**663 810**	**676 518**	**754 522**
Produksjonsskatter	205 116	210 405	210 531	213 096	224 529
Mva. og avgift på investeringer	128 296	133 861	135 284	135 296	143 077
Toll	1 944	1 763	1 607	1 741	1 904
Avgifter på utvinning av petroleum	6 632	6 326	4 779	4 342	4 645
Avgifter på alkohol mv.	9 073	8 222	8 449	8 623	9 026
Avgifter på tobakksvarer	6 806	7 032	6 982	6 832	6 799
Avgifter på bensin	9 756	8 821	8 548	8 651	8 729
Avgifter tilknyttet motorvogner	16 839	16 732	19 349	20 503	24 438
Eiendomsskatt	2 724	2 750	2 877	3 215	3 546
Andre produksjonsskatter	23 046	24 898	22 656	23 893	22 365
Trygde- og pensjonspremier	132 212	141 678	151 098	155 529	163 547
Fra arbeidstakere	52 970	56 366	60 182	61 912	64 853
Fra arbeidsgivere	79 242	85 312	90 916	93 617	98 694
Skatt på inntekt, formue mv.	296 326	309 683	302 181	307 893	366 446
Skatt på inntekt og formue unntatt ved utvinning av petroleum	199 347	205 842	205 440	206 317	224 652
Skatt på inntekt og formue ved utvinning av petroleum	92 419	98 695	91 372	96 000	135 900
Årsavgift på motorvogner betalt av husholdninger	3 829	4 418	4 611	4 774	5 751
Annen skatt på inntekt, formue mv.	731	728	758	802	143
			Prosent		
Påløpte skatter i alt	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Produksjonsskatter	32,4	31,8	31,7	31,5	29,8
Mva. og avgift på investeringer	20,2	20,2	20,4	20,0	19,0
Toll	0,3	0,3	0,2	0,3	0,3
Avgifter på utvinning av petroleum	1,0	1,0	0,7	0,6	0,6
Avgifter på alkohol mv.	1,4	1,2	1,3	1,3	1,2
Avgifter på tobakksvarer	1,1	1,1	1,1	1,0	0,9
Avgifter på bensin	1,5	1,3	1,3	1,3	1,2
Avgifter tilknyttet motorvogner	2,7	2,5	2,9	3,0	3,2
Eiendomsskatt	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5
Andre produksjonsskatter	3,6	3,8	3,4	3,5	3,0
Trygde- og pensjonspremier	20,9	21,4	22,8	23,0	21,7
Fra arbeidstakere	8,4	8,5	9,1	9,2	8,6
Fra arbeidsgivere	12,5	12,9	13,7	13,8	13,1
Skatt på inntekt, formue mv.	46,8	46,8	45,5	45,5	48,6
Skatt på inntekt og formue unntatt ved utvinning av petroleum	31,5	31,1	30,9	30,5	29,8
Skatt på inntekt og formue ved utvinning av petroleum	14,6	14,9	13,8	14,2	18,0
Årsavgift på motorvogner betalt av husholdninger	0,6	0,7	0,7	0,7	0,8
Annen skatt på inntekt, formue mv.	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0

Kilde: Offentlig forvaltnings inntekter og utgifter, Statistisk sentralbyrå.

Som vi så i tabell 1.4, har det vært en jevn økning i påløpt merverdiavgift over de siste årene, selv om denne skattens andel av totale påløpte skatter har gått ned. Dette har skjedd til tross for en økning i den generelle satsen på merverdiavgiften. Tabell 1.5 viser at det har vært en generell økning i merverdiavgiftens andel av totale konsumutgifter utover 1990-tallet, fra 10,7 prosent i 1991 til 12,3 prosent i 2000. Deretter var det en nedgang til 2002, da merverdiavgiften utgjorde 11,5 prosent av totalt konsum. Dette skyldtes i all hovedsak innføringen av halv merverdiavgift på matvarer i 2001, noe vi også ser på den sterke nedgangen i påløpt merverdiavgift på matvarer, fra 18,3 prosent av konsumutgiftene til mat og alkoholfrie drikkevarer i 2000 til 11 prosent i 2002.

Vi ser også i tabell 1.5 at nettosæravgifter, som er særavgifter fratrukket subsidier for de ulike konsumgruppene som er betalt av husholdningene, har holdt seg noenlunde stabile rundt 6 prosent av samlet konsum fra 1991 til 2002. Avgiftsandelen av totale konsumutgifter for alkohol og tobakk hadde en svak nedgang over perioden, fra 48,9 prosent i 1991 til 47,1 prosent i 2002, men avgiftene utgjør fremdeles nesten halvparten av kjøpsprisen for disse varene. Nest høyeste avgiftsandel har transport, med rundt 18 prosent av konsumutgiftene for denne perioden. De viktigste avgiftene her er bensinavgiften og avgifter ved kjøp av nye kjøretøyer. Overskuddet fra Norsk Tipping og avgifter på andre typer spill blir regnet som særavgifter på kultur, og det er grunnen til at avgiftsandelen er såpass høy i denne sektoren. Elektrisitetsavgiften er en av flere energiavgifter som inngår i kategorien for bolig, lys og brensel. Overføringer fra staten til private utdanningsinstitusjoner inngår som negative avgifter i kategorien utdanning. Som vi ser i tabellen, har det vært en sterk nedgang i disse subsidiene regnet som andel av konsumutgiftene over perioden. Dette skyldes blant annet at utdanningssubsidiene til husholdningene ble redusert fra 2000 til 2002 med 9,7 prosent samtidig som husholdningens konsum av utdanningstjenester økte med 27 prosent i samme periode.

Tabell 1.5. Merverdiavgift og særavgifter til staten fratrukket forbrukssubsidier, etter arten av konsumet, og regnet som prosent av konsumet. 1991, 1995, 2000 og 2002

	Merverdiavgift				Særavgifter, netto			
	1991	1995	2000	2002	1991	1995	2000	2002
Konsum i husholdninger i alt	**10,7**	**12,1**	**12,3**	**11,5**	**5,8**	**6,1**	**6,2**	**5,8**
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	16,3	18,3	18,3	11,0	0,3	0,6	2,1	2,3
Alkoholdrikker og tobakk mv.	16,7	18,7	18,7	19,3	48,9	49,1	49,9	47,1
Klær og skotøy	16,7	18,7	18,7	19,3	-	-	-	0,0
Bolig, lys og brensel	4,1	4,5	4,4	4,9	1,6	2,4	2,4	2,4
Møbler og husholdningsartikler mv.	15,7	17,5	17,5	18,1	-	-	-	0,0
Helsepleie	6,2	7,2	8,1	8,5	-	0,1	0,1	0,2
Transport	11,0	12,4	13,2	13,5	17,5	19,4	18,4	18,4
Post- og teletjenester	15,8	17,6	18,2	19,4	-	-	0,8	0,1
Kultur og fritid	8,8	10,1	10,3	10,6	6,2	4,2	2,4	2,2
Utdanning	0,9	1,8	1,6	1,5	-21,0	-26,2	-17,3	-12,3
Hotell- og restauranttjenester	13,2	15,3	15,7	15,8	1,3	-	-	0,0
Andre varer og tjenester	6,8	7,2	7,0	8,2	1,3	-	-	0,0

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

Marginalskatter og gjennomsnittsskatter for ulike familietyper

Med marginalskatt forstår man den skatteøkningen som følger av den siste (eller ev. den neste) krone tjent. Marginalskatten er mest relevant når man skal vurdere skattesystemets incentiveffekter, som for eksempel lønnsomheten etter skatt av å øke arbeidstilbudet eller sparingen i forhold til lønnsomheten før skatt. Selv om høy marginalskatt gjerne også medfører høy gjennomsnittsskatt, sier gjennomsnittsskatten ikke så mye om incentiveffektene av skattesystemet, men er mer relevant i forhold til spørsmålet om størrelsen på skattebyrden. Ved sterk skatteprogresjon vil marginalskatten på første krone tjent være lav og marginalskatten på siste krone være høy, mens i et flatere skattesystem kan man ha samme gjennomsnittlige skattebelastning, men lavere marginalskatt på sist tjente krone.

Boks 1.1 viser et eksempel på bruk av typehusholdsberegninger og illustrerer noen egenskaper ved det norske skattesystemet. Typehusholdsberegninger er en automatisert skatteberegning basert på skattetabellene, og eksempelet viser gjennomsnittsskatt og marginalskatt på lønnsinntekt for en enslig, et ektepar med én inntekt uten barn og et ektepar med én inntekt og to barn, som alle har samme lønnsinntekt før skatt. Her er barnetrygden regnet som en negativ skatt og tatt med i teller. Alternativt kunne den i stedet vært tatt med i nevner som en skattefri inntekt. Parene er liknet i skatteklasse 2. Par med to barn har betydelig lavere gjennomsnittsskatt enn par uten barn, hvilket gjenspeiler at barn er tillagt en viss vekt i skatte- og

Boks 1.1. Eksempler på skattenivå for utvalgte familietyper

For å sammenlikne skattenivået for utvalgte familietyper er det benyttet en såkalt regelverksberegning ved hjelp av skattemodellen LOTTE, som beregner skatter og overføringer for gitte inntektsnivåer. Eksempelet i denne tabellen viser gjennomsnittsskatt og marginalskatt i 2001 og 2004 for en enslig, et ektepar med én inntekt uten barn og et ektepar med én inntekt og to barn, som alle hadde en lønnsinntekt på 300 000 kroner i 2002. Dette inntektsnivået er i nærheten av anslaget for gjennomsnittlig lønnsinntekt for lønnstakere i 2002. I dette eksempelet er det ingen andre inntekter og ingen fradrag utover standardfradragene, det vil si barnefamilien mottar forsørgerfradrag i skatt og barnetrygd for to barn. Gjennomsnittsskatt og marginalskatt for andre inntektsnivåer og mellomliggende år er gitt i vedlegg B.

Gjennomsnittsskatt og marginalskatt i 2001 og 2004 for lønnsinntekt tilsvarende 300 000 kroner i 2002, for enslige, ektefeller uten barn og ektefeller med barn. Inntekt følger lønnsvekst pr. normalårsverk. Bare standardfradrag

	Gjennomsnittsskatt		Marginalskatt	
	2001	2004	2001	2004
Enslige	28,5	28,3	35,8	35,8
Ektefeller uten barn	25,4	25,2	35,8	35,8
Ektefeller med barn	16,6	17,5	35,8	35,8

Kilde: Skatteberegningsmodellen LOTTE-TYPEHUS, Statistisk sentralbyrå.

Ved sammenlikning av gjennomsnittsskatt og marginalskatt over en lengre periode, må det vurderes om inntekten bør deflateres med lønnsvekst pr. normalårsverk eller med konsumprisindeksen. I vedleggstabellene B1 og B2 er inntekten deflatert med lønnsvekst pr. normalårsverk, mens tabellene B3 og B4 viser inntekten deflatert med konsumprisindeksen.

overføringssystemet gjennom barnetrygden. Dette kan ha sammenheng med rettferdighetsvurderinger, altså at samfunnet vurderer det slik at barnefamilier har mindre skatteevne, at man mener at samfunnet bør bidra til at barn får gode levekår og/eller at man mener at det å legge til rette for reproduksjon og opprettholdelse av befolkningen også er et samfunnsansvar.

Det å ha en ikke-yrkesaktiv ektefelle slår relativt lite ut i gjennomsnittsskatten sammenliknet med det å være enslig (eller par med to yrkesaktive). Dette gjenspeiler at samfunnet i dag legger liten vekt på at noen husholdninger velger å tilpasse seg med en hjemmeværende.

Marginal- og gjennomsnittsskatter for flere typehushold er vist i vedleggstabellene B1-B4. Det framgår av disse tabellene at Norge har et progressivt skattesystem, det vil si at marginalskatten er høyere enn gjennomsnittsskatten for alle inntektsnivåer, og at skattesatser og skattesatsintervaller for konstante realinntekter har vært praktisk talt uendret i perioden 2001-2004. Høyeste marginalskatt er 55,3 prosent i alle år. Dette vil endre seg noe fra 2005 og 2006, se kapittel 3 som omtaler skattereformen av 2006.

Typehusholdsberegninger, som det er vist et eksempel på i boks 1, har sine klare begrensninger gjennom at de verken sier noe om hvilke andre inntekter og fradrag husholdningene har, eller hvordan befolkningen er sammensatt etter inntekt, husholdningstype m.m. Kapittel 2 gir en nærmere beskrivelse av husholdningenes inntekts- og skatteforhold, basert på empiriske data.

Noter

1 Det er likevel viktig å huske at petroleumsvirksomheten også legger beslag på innsatsfaktorer som ville ha gitt en alternativ avkastning i en tenkt økonomi uten oljen. Det er bare grunnrenten i sektoren som gir ekstra avkastning.

2 Se Inntekt, skatt og overføringer 2003.

3 Rege, Telle og Votruba (2005) har påvist at ansatte i bedrifter som har blitt nedlagt, eller der det har vært gjennomført nedskjæringer, har klart større sannsynlighet for å bli uførepensjonert enn andre.

4 Inntekt, skatt og overføringer 1999.

5 Inntekt, skatt og overføringer 2001.

Referanser

Norges Bank (2005): *Forvaltning av statens petroleumsfond*, Rapport, 2. kvartal 2005.

Rege, Mari, Kjetil Telle og Mark Votruba (2005): *The Effect of Plant Downsizing on Disability Pension Utilization*, Discussion Papers 435, Statistisk sentralbyrå.

Statistisk sentralbyrå (1999): *Inntekt, skatt og overføringer 1999*, Statistiske analyser 28.

Statistisk sentralbyrå (2001): *Inntekt, skatt og overføringer 2001*, Statistiske analyser 45.

Statistisk sentralbyrå (2003): *Inntekt, skatt og overføringer 2003*, Statistiske analyser 62.

St.meld. nr. 1 (2001-2002): Nasjonalbudsjettet 2002.

Ingrid Melby

2. Inntekt og skatt for personer og husholdninger

Hovedformålet med dette kapittelet er å gi en oversikt over personers og husholdningers inntekter. For personer gis det en oversikt over inntekter og fradragsposter fra selvangivelsen som har betydning ved beskatningen. I tillegg gis det tall for hvor mye skatt som blir utlignet, og hvordan disse skattene er sammensatt.

For husholdningene vil en i tillegg til de skattepliktige inntektene også inkludere flere skattefrie inntekter som har betydning for husholdningene. Hensikten er å benytte inntekt som en indikator på økonomisk velferd.

Datagrunnlaget i dette kapittelet er skattestatistikk for forskuddspliktige og inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger. Skattestatistikk for forskuddspliktige baserer seg på uttrekk fra Skattedirektoratet, og omfatter alle personer med et ligningsforhold til Norge. Registrene inneholder alle inntekter, fradrag og formue ført i selvangivelsen, samt oversikt over ulike skatter og skattefradrag. Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger er en utvalgsundersøkelse hvor opplysninger om husholdningssammensetning fremskaffes ved intervju. Inntekts- og formuesundersøkelsen gir oversikt over skattefrie inntekter slik som for eksempel sosialhjelp og barnetrygd i tillegg til opplysninger fra skattestatistikken. Opplysninger om husholdningssammensetning er viktig når inntekt og levekår skal studeres.

Gjennomsnittlig bruttoinntekt for bosatte personer 17 år og over var på 271 400 kroner i 2003. Over 99 prosent av befolkningen 17 år og over er registrert med bruttoinntekt. Inntektsstatistikk for husholdningene viser at gjennomsnittlig samlet husholdningsinntekt var på 457 500 kroner i 2003. Lønnsinntekten utgjorde i gjennomsnitt 64 prosent av den samlede inntekten, mens overføringene utgjorde 22 prosent og kapitalinntektene vel 8 prosent.

2.1. Personer

2.1.1. Inntekt og fradrag

Inntekt
Bruttoinntekt er summen av alle skattepliktige inntekter på selvangivelsen. For inntektsåret 2003 utgjorde summen av bruttoinntekten for alle bosatte personer 17 år og over 963 milliarder kroner. Over 3,5 millioner personer, eller 99 prosent av alle voksne, hadde en eller annen form for skattepliktig inntekt i 2003.

Den klart største inntektsposten på selvangivelsen er lønnsinntekt. I 2003 utgjorde summen av all lønnsinntekt 653 milliarder

kroner, eller 68 prosent av all bruttoinntekt. I lønnsposten på selvangivelsen inngår også sykepenger og dagpenger ved arbeidsledighet. Vel 72 prosent av alle voksne hadde lønnsinntekt i 2003.

En annen stor inntektspost er ytelser fra folketrygden. I 2003 var dette beløpet på 115 milliarder kroner, noe som tilsvarte 12 prosent av bruttoinntekten for husholdningene under ett. Vel 950 000 personer, eller om lag 27 prosent av alle voksne, mottok en eller annen skattepliktig trygdeytelse i 2003. Fra og med 2002 ble attføringspenger og rehabiliteringspenger ført som lønn. Dette ble tidligere regnet som ytelser fra folketrygden. Antall personer med ytelser fra folketrygden har derfor gått ned.

Det ble registrert skattepliktige, personlige næringsinntekter på til sammen 54 milliarder kroner i 2003.

Blant kapitalinntektene er det renter av bankinnskudd og aksjeutbytte som er de største enkeltpostene på selvangivelsen. I 2003 mottok husholdningene 54,5 milliarder kroner i aksjeutbytte, mens renteinntektene beløp seg til 19,8 milliarder kroner. Det er imidlertid stor forskjell i antallet personer som har henholdsvis renteinntekter og aksjeutbytte. "Renter av bankinnskudd" er den enkeltposten på selvangivelsen som flest personer har beløp på. I 2003 hadde vel 3,4 millioner personer, eller 97 prosent av alle voksne, renteinntekter. Til sammenligning var det kun tiendeparten, eller 347 000 personer, som mottok aksjeutbytte.

Inntekt av prosentlignet bolig var på 7 milliarder kroner i 2003. Til sammen 1,8 millioner personer var registrert med boliginntekt i 2003.

Tabell 2.1. Inntektsposter i selvangivelsen. Totalt beløp og antall personer med beløp. Bosatte personer 17 år og over. 2003

	Beløp (milliarder kroner)	Antall personer med beløp
Bruttoinntekt	963,5	3 519 000
Lønnsinntekt	652,9	2 587 000
Næringsinntekt i alt	54,3	275 000
Tjenestepensjon	36,2	629 000
Pensjoner fra folketrygden	115,2	954 000
Renter av bankinnskudd	19,8	3 428 000
Aksjeutbytte	54,5	347 000
Gevinst ved salg av aksjer	4,8	130 000
Nettoinntekt av prosentlignet boligeiendom	7,0	1 776 000
Annen inntekt av fast eiendom	4,9	503 000
Mottatte bidrag, livrenter m.m.	4,2	203 000
Andre inntekter	9,7	370 000

Kilde: Selvangivelsesstatistikk 2003, Statistisk sentralbyrå.

Fradrag i inntekt

Før skatten beregnes har skattyterne mulighet til å redusere den skattbare inntekten ved å gjøre ulike fradrag i bruttoinntekten, først og fremst for utgifter en har pådratt seg i forbindelse med "inntektens ervervelse". I 2003 beløp summen av alle inntektsfradragene på selvangivelsen seg til 245 milliarder kroner. Den største fradragsposten var minstefradraget på 131,6 milliarder kroner. Minstefradraget er et standardfradrag som kan benyttes som et alternativ til fradrag for faktiske utgifter til inntekts ervervelse. Minstefradraget ble økt betydelig i forbindelse med skattereformen i 1992, og 94 prosent av alle voksne personer benyttet minstefradraget i 2003.

Den nest største fradragsposten på selvangivelsen er fradrag for gjeldsrenter. 64 milliarder kroner gikk til fradrag for renter av gjeld i 2003, og 66 prosent av alle voksne benyttet seg av dette fradraget i 2003.

Tabell 2.2. Fradragsposter i selvangivelsen. Totalt beløp og antall personer med beløp. Bosatte personer 17 år og over. 2003

	Beløp (milliarder kroner)	Antall personer med beløp
Fradrag i alt	**245,4**	**3 463 000**
Minstefradrag	131,6	3 345 000
Reiseutgifter	6,2	519 000
Pensjonspremie	4,3	922 000
Foreldrefradrag	5,2	299 000
Underskudd i næring inkl. tidligere års underskudd	10,9	92 000
Underholdsbidrag mv.	3,2	133 000
Fradragsberettiget innbetaling til IPA	1,2	113 000
Gjeldsrentefradrag	64,1	2 350 000
Del av boligselskapsutgift	2,6	412 000
Tap ved salg av aksjer	8,2	174 000
Andre fradrag	6,2	562 000

Kilde: Selvangivelsesstatistikk 2003, Statistisk sentralbyrå.

Andre inntektsfradrag som blir hyppig benyttet, er fradrag for fagforeningskontingent, fradrag for reiseutgifter og fradrag for betalt pensjonspremie. Beløpsmessig er imidlertid disse fradragene små.

2.1.2. Skatt

Skatter defineres normalt som de pengeytelser det offentlige krever av fysiske og juridiske personer uten at det gis spesielt vederlag for ytelsen. Dette avsnittet vil omhandle ytelser i form av skatter for personer: Inntekts- og formuesskatter til kommune, fylke og stat samt medlemsavgiften til folketrygden. For medlemsavgiften til folketrygden gis det vederlag i form av pensjoner og ytelser under sykdom, og skulle etter definisjonen over falle utenfor skatteområdet. Medlemsavgiften regnes likevel med som en skatt fordi avgiften ikke står i et bestemt forhold til motytelsene.

Skattestørrelsene som beskrives under, er hentet fra skattestatistikken for bosatte personer 17 år og over, og bygger på opplysninger fra den ordinære skatteligningen for inntektsåret 2004.

Sammensetning av sum skatter og fradrag i skatt

De totale utlignede skatter for bosatte personer 17 år og over utgjorde om lag 246,4 milliarder kroner i 2004. Utlignet

Boks 2.1

Det er fra og med 1992 to beregningsgrunnlag for inntektsskatt: samlet personinntekt og alminnelig inntekt. Samlet personinntekt (toppskattegrunnlag) omfatter arbeidsinntekt (lønn, dagpenger, sykepenger og honorarer etc. samt beregnet personinntekt fra næring) og skattepliktige pensjoner. Kapitalinntekter inngår ikke i dette begrepet. Av dette personinntektsgrunnlaget beregnes toppskatt til staten, og trygdeavgift.

Alminnelig inntekt er en nettoinntekt som i grove trekk er lik personinntekt tillagt kapitalinntekter og fratrukket renter av gjeld og andre inntektsfradrag. Alminnelig inntekt beskattes med en proporsjonal (flat) sats på 28 prosent (etter at et eventuelt særfradrag er fratrukket). Denne satsen ble i inntektsåret 2004 fordelt mellom inntektsskatt til kommune, fylkeskommune og fellesskatt etter satser på henholdsvis 13,2, 2,6 og 12,2 prosent. I Nord-Troms og Finnmark blir alminnelig inntekt beskattet med en sats på 24,5 prosent fordi fellesskatten i dette området utgjør 8,7 prosent.

Grunnlaget for beregninger av formuesskatt til henholdsvis kommune og stat er netto skattepliktig ligningsformue. All formue blir lignet felles for ektepar og kan inneholde negative beløp når gjelden er større enn bruttoformuen.

skatt er et nettobeløp som er fremkommet etter at ulike skattefradrag er trukket fra bruttoskattene. Skattestatistikken viser at om lag 3,3 millioner bosatte personer 17 år og over fikk utlignet skatt i 2004.

De beregnede bruttoskattene var på om lag 268,6 milliarder kroner dette året (forsinkelsesavgift, tilleggsskatt og skatt på etterbetalt pensjon ikke inkludert). Bruttoskattene er sammensatt av flere ulike skattarter. Inntektsskatt til kommune og fylke var den største av enkeltkomponentene som inngår i sum bruttoskatter, med 102,3 milliarder kroner. Kommune- og fylkesskatt står med andre ord for 38 prosent av de totale beregnede bruttoskatter. Fellesskatten utgjorde om lag 79,1 milliarder kroner. Det er alminnelig inntekt som er beregningsgrunnlag for samtlige av de delskattene som er nevnt over, og 3,2 millioner personer var gjenstand for slik beskatning.

En annen stor delskatt er medlemsavgift til folketrygden. I 2004 var dette beløpet på 62,6 milliarder kroner, noe som tilsvarte 23 prosent av sum bruttoskatter. Om lag 3,3 millioner personer fikk beregnet en eller annen form for trygdeavgift dette året. Mest trygdeavgift ble beregnet på lønnsinntekt (52 milliarder kroner), mens trygdeavgift på pensjoner utgjorde 4,8 milliarder kroner. Nærmere 2,5 millioner personer fikk beregnet trygdeavgift fra lønnsinntekt, mens nærmere 1,1 millioner personer fikk beregnet trygdeavgift fra pensjoner. Beregnet trygdeavgift fra næring var totalt 5,4 milliarder kroner, hvor annen næring enn jordbruk, skogbruk og fiske stod for 86 prosent.

Toppskatt til staten var registrert med 16,1 milliarder kroner i 2004, og utgjorde 6 prosent av totale bruttoskatter. Formuesskatt til stat og kommune var samlet i

Figur 2.1. Ulike bruttoskatters andel av totale bruttoskatter for bosatte personer 17 år og over. 2004. Prosent

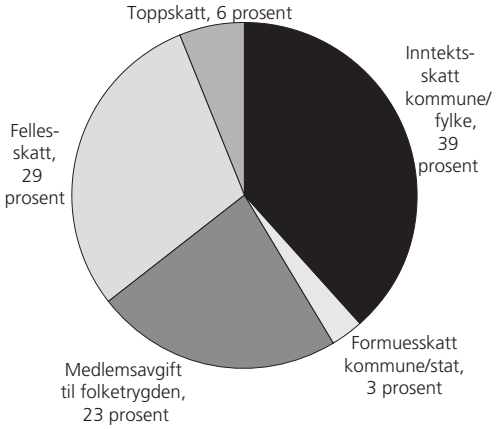

Kilde: Skattestatistikk for forskuddspliktige 2004, Statistisk sentralbyrå.

underkant av 8,5 milliarder kroner i 2004, og utgjorde i overkant av 3 prosent av totale bruttoskatter dette året. Det var vel 1,2 millioner personer som fikk beregnet formuesskatt til stat, og nærmere 1,3 millioner personer som fikk beregnet formuesskatt til kommune.

Utlignet skatt fremkommer ved at ulike skattefradrag trekkes fra de samlede bruttoskattene. I 2004 var sum fradrag i skatt 22,7 milliarder kroner. Det største skattefradraget var godtgjørelsesfradraget som utgjorde 17,1 milliarder kroner. Skattebegrensning for lav alminnelig inntekt eller lav skatteevne var på 3,8 milliarder kroner.

Skattytere i Nord-Troms og Finnmark har høyere personfradrag enn skattytere ellers i landet, lavere fellesskatt og lavere toppskatt. Til sammen utgjorde disse skattelettene, det såkalte Finnmarksfradraget, 609 millioner kroner i 2004.

Skattefradrag som gjelder fradrag for utenlandsskatt, fradrag for etterbetalt pensjon og begrensning etter 80-prosentregelen, blir benyttet av relativt få personer. I alt 8 500 personer fikk nedsatt skatt fordi de falt inn under 80-prosentregelen i 2004. Disse personene får nedsatt formuesskatt fordi deres samlede skatter overstiger 80 prosent av alminnelig inntekt. Samlet nedsettelse var på 216 millioner kroner. I gjennomsnitt fikk disse skattyterne nedsatt skatten med 25 000 kroner.

Skattytere som benyttet seg av boligsparing for ungdom (BSU), fikk redusert sin skatt med til sammen 395 millioner kroner i 2004.

Tabell 2.3. Sum utlignet skatt, bruttodelskatter og skattefradrag samt antall bosatte personer 17 år og over med beløp i de enkelte postene. 2004

	Sum (millioner kroner)	Antall personer 17 år og over med beløp
Sum utlignet skatt	**246 408**	**3 286 000**
Bruttodelskatter		
Skatt inntekt kommune/fylke	102 336	3 167 000
Fellesskatt	79 016	3 167 000
Skatt inntekt stat	37	1 000
Toppskatt	16 141	733 000
Skatt på utbetaling fra IPA	:	:
Skatt formue kommune	5 773	1 257 000
Skatt formue stat	2 707	1 214 000
Trygdeavgift pensjon	4 823	1 071 000
Trygdeavgift lønn	52 360	2 496 000
Trygdeavgift lønn – deling	125	5 000
Trygdeavgift liberale næringer < 12G	1 392	43 000
Trygdeavgift liberale næringer > 12G	288	8 000
Trygdeavgift annen næring < 12G	2 911	152 000
Trygdeavgift annen næring > 12G	80	4 000
Trygdeavgift jord/skog/fiske	733	60 000
Trygdeavgift familiebarnehage	15	1 800
Forsinkelsesavgift	51	28 000
Tilleggsskatt	485	23 000
Skatt på etterbetalt pensjon	84	6 000
Skattefradrag		
Finnmarksfradrag	609	61 000
Fradrag for BSU	395	218 000
80-prosentregelen	216	8 000
Paragraf 17	3 834	492 000
Fradrag for utenlandsskatt	590	13 000
Godtgjørelsesfradrag	17 098	347 000

Kilde: Skattestatistikk 2004, Statistisk sentralbyrå.

Utvikling i toppskatt

Toppskatten som ble innført i 1988, blir beregnet ut fra toppskattegrunnlaget, og oppgis i bruttobeløp før fradrag og nedsettelse i skatt er trukket fra. Forskuddspliktige får lav sats på beløp mellom fribeløpet og innslagspunktet for høy sats, og høy skattesats for alt over dette innslagspunktet. Personer med finnmarksbeskatning betalte fra og med 1993 til og med 1999 9,5 prosent for alt som overstiger fribeløpet. Fra og med 2000 ble det utlignet toppskatt etter høyere sats (19,5) for beløp over innslagspunktet for høy sats. Før 1993 ble toppskattegrunnlaget redusert for forskuddspliktige med finnmarksbeskatning med et særskilt inntektsfradrag. Variasjonen i antall toppskattytere avhenger i stor grad av endringer i innslagspunkt for toppskatt. Tabell 2.4 viser utviklingen i innslagspunkt og skattesatser for toppskatt.

Skattestatistikken viser at det var 733 400 personer som fikk utlignet til sammen 16,1 milliarder kroner i toppskatt i 2004. I 1999 var det 840 900 personer som fikk utlignet 14,7 milliarder i toppskatt målt i 2004-kroner. Dette skyldes at innslags-

Figur 2.2. Utlignet toppskatt for bosatte personer 17 år og over. 1999-2004. Milliarder 2004-kroner

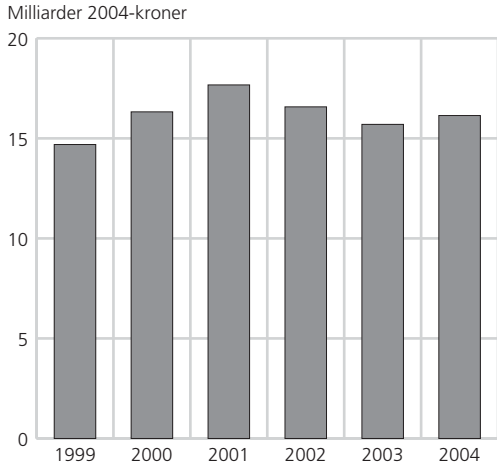

Kilde: Skattestatistikk for forskuddspliktige, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.4. Innslagspunkt for toppskatt og skattesatser. 1988-2004

	Skatteklasse 1		Skatteklasse 2		Skattesats	
	Fribeløp	Høy sats	Fribeløp	Høy sats	Lav sats	Høy sats
2004	354 300	906 900	378 600	906 900	13,5	19,5
2003	340 700	872 000	364 000	872 000	13,5	19,5
2002	320 000	830 000	342 200	830 000	13,5	19,5
2001	289 000	793 200	342 200	793 000	13,5	19,5
2000	277 800	762 700	329 000	762 700	13,5	19,5
1999	269 100		318 600		13,5	
1998	248 000	272 000	300 000	305 000	9,5	13,7
1997	233 000	262 500	282 500	294 000	9,5	13,7
1996	220 500	248 500	267 500	278 500	9,5	13,7
1995	212 000	239 000	257 000	268 000	9,5	13,7
1994	208 000	234 500	252 000	263 000	9,5	13,7
1993	204 000	230 000	247 000	258 000	9,5	13,7
1992	200 000	225 000	242 000	252 000	9,5	13,7
1991	207 000	249 000			9,5	
1990	205 000		247 000		8,5	
1989	195 000		235 000		8,5	
1988	180 000		225 000		6,0	

punktene de siste årene er justert oppover mer enn inntektsveksten. Figur 2.3 viser utviklingen i antall personer med toppskatt.

2.1.3. Utviklingen i gjennomsnittsbeløp

Gjennomsnittlig bruttoinntekt for alle voksne personer var 271 400 kroner i 2003. Summen av alle inntektsfradrag utgjorde 69 100 kroner, mens utlignet skatt var på 65 600 kroner. Gjennomsnittlig bruttoinntekt målt i faste priser vokste kraftig fra 1984 til 1988, for deretter å falle i 1989. Reduksjonen i 1989 må sees på bakgrunn av tilbakeslaget i norsk økonomi på slutten av 1980-tallet, noe som blant annet førte til reallønnsnedgang i 1989 (Hansen og Skoglund 2003). Siden

Figur 2.3. Antall bosatte personer 17 år og over med toppskatt. 1998-2004. 1 000

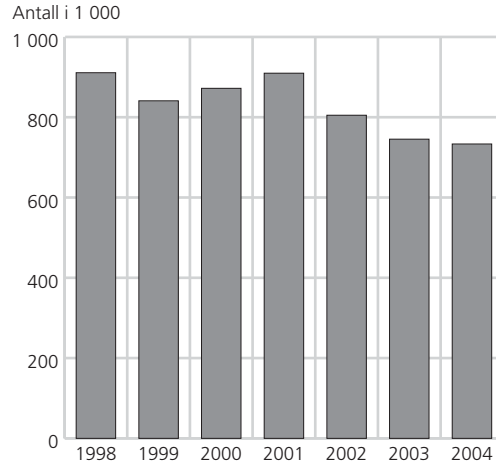

Kilde: Skattestatistikk for forskuddspliktige, Statistisk sentralbyrå.

Boks 2.2. Om produksjonen av skattestatistikk og inntektsstatistikk

De ferskeste tallene som er benyttet i dette kapittelet er for inntektsåret 2004. Produksjonen av inntekts- og skattestatistikk tar utgangspunkt i ulike registre fra ligningsmyndighetene (f.eks. selvangivelsesregisteret og ligningsregisteret). Som kjent foreligger resultatet av det ferdige ligningsoppgjøret for alle skattytere i landet, så sent som ti måneder etter inntektsåret. Tall fra ligningsregisteret for inntektsåret 2004 presenteres i dette kapittelet. For selvangivelsesstatistikken og inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger er 2003 siste tilgjengelige årgang.

Selvangivelsen som datakilde

Selvangivelsen inneholder alle inntekter som gir grunnlag for beskatning. Dette betyr også at de opplysningene som selvangivelsen gir vil være påvirket av gjeldende skatteregler. Dessuten blir inntekter som ikke er gjenstand for beskatning ikke registrert i selvangivelsen. Det samme gjelder selvsagt inntekt som er unndratt beskatning (såkalte "svarte" inntekter).

De siste årene har det skjedd endringer i skattereglene som også har påvirket de registrerte beløpene på selvangivelsen. Endringene har blant annet bestått i at skattegrunnlaget gradvis har blitt utvidet for eksempel ved at flere naturalytelser nå inngår i lønnsbegrepet. De viktigste endringene fant her sted mellom 1987 og 1988. Skattereformen i 1992 endret også på de skattemessige inntektsbegrepene, særlig for næringsdrivende. Blant annet ble avskrivningssatsene redusert, og muligheter for fondsavsetninger ble opphevet. Dette betyr igjen at en del av de endringene i inntektsnivå over tid, for eksempel i gjennomsnittlig bruttoinntekt, skyldes endrede regler for registrering av inntekt.

Selvangivelsesdata er fra og med inntektsåret 1993 tilgjengelig både som et administrativt register fra Skattedirektoratet, og som utvalgsdata for de personer som inngår i husholdningsutvalget til de årlige inntekts- og formuesundersøkelsene. I det store og hele er de to kildene sammenlignbare. For utvalget har en imidlertid hatt muligheter til å foreta en grundigere kontroll av beløper enn det som er mulig på registeret. På den andre siden kan utvalget gi usikre tall på noen poster der det er få observasjoner. Det kan derfor være noen avvik mellom kildene på noen mindre poster.

I kapittelet er registerdata benyttet for å gi tall fra selvangivelsesstatistikken for personer for årene 1993 til 2003. Utvalgsundersøkelsen er benyttet for å beskrive husholdningenes inntekter.

1989 har bruttoinntekten igjen økt hvert år. Særlig sterk har veksten vært i årene etter 1995. Justert for prisstigning økte bruttoinntekten med nærmere 35 prosent fra 1995 til 2003. Målt i 2003-priser vil det si en økning på nærmere 70 000 kroner i denne perioden.

Det er imidlertid viktig å være klar over at økningen i bruttoinntekt ikke bare skyldes at inntektene økte, men også at inntektsbegrepet ble utvidet til å omfatte flere inntektskomponenter som tidligere ikke ble beskattet. På slutten av 1980-tallet ble for eksempel lønnsinntektsbegrepet utvidet ved at visse frynsegoder som for eksempel billige lån i arbeidsforhold og bruk av firmabil ble beskattet som lønn. Også skattereformen i 1992 endret på bruttoinntektsbegrepet, først og fremst for personlig næringsdrivende.

Fradragene økte også betydelig frem til 1988 for deretter å flate ut. Minstefradraget ble hevet i forbindelse med skattereformen i 1992. I perioden 1992-1997 ble imidlertid fradragene noe redusert, blant annet som følge av mindre gjeldsrentefradrag på grunn av et lavere rentenivå. Da rentene igjen økte fra og med 1998 førte dette til at inntektsfradragene økte. Fra 1998 til 2001 var det også en markant økning i minstefradraget. Gjennomsnittlig minstefradrag økte fra 27 300 kroner i 1998 til 37 100 kroner i 2003 (målt i faste 2003-priser). Gjennomsnittlig fradrag økte med 31 prosent i samme periode, til 69 100 kroner.

Gjennomsnittlig utlignet skatt økte frem til 1988, men ble redusert i årene frem til 1992. Gjennomsnittlig utlignet skatt har økt fra 45 300 kroner i 1993 til 65 700 kroner i 2003 målt i faste 2003-kroner.

Figur 2.4. Utviklingen i bruttoinntekt for personer 17 år og over. 1993-2003. 1 000 2003-kroner

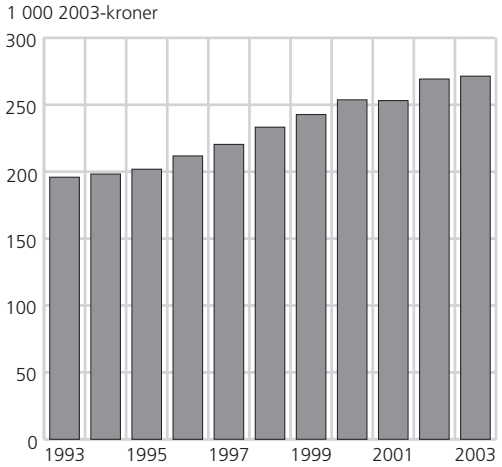

Kilde: Skattestatistikk for forskuddspliktige, Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.5. Utviklingen i fradrag og skatt for personer 17 år og over. 1993-2003. 1 000 2003-kroner

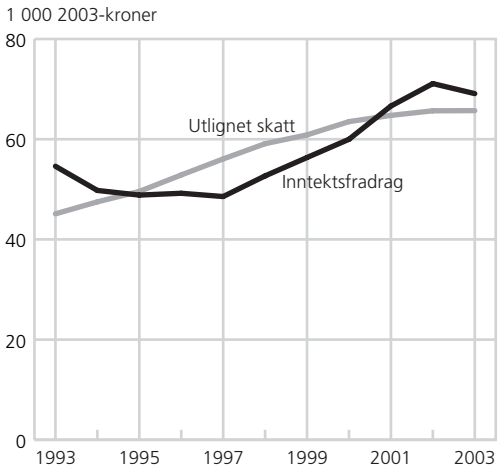

Kilde: Skattestatistikk for forskuddspliktige, Statistisk sentralbyrå.

Stabil gjennomsnittsskatt
Blant personer 17 år og over utgjorde gjennomsnittlig skatt 24 prosent av bruttoinntekten i 2003. Gjennomsnittsskatten har endret seg lite i perioden 1984-2003, og har ligget på om lag 25 prosent. Gjennomsnittsskatten økte svakt fra 1984 og frem til 1987-1988, for deretter å bli redusert frem til 1992. Etter 1992 har gjennomsnittsskatten igjen økt noe frem til 2001 hvor andelen utgjorde 25,6 prosent. I 2002 og 2003 var skatt som andel av bruttoinntekt nærmere 24 prosent.

Høyest skatteprosent var det altså i 2001 – blant annet på grunn av at det ble utbetalt svært lite aksjeutbytte dette året – mens den var lavest i 1993. Siden mottatt aksjeutbytte er skattefritt for mottaker, og aksjeutbyttet har økt i perioden, gjør dette at de med aksjeutbytte har fått lavere skatteandel. De største endringene finner vi blant de med høyest inntekt. Skatteandelen har gått opp fra 1993 til 2003 for alle personer bortsett fra de 5 prosent "rikeste". Årsaken til dette er at mottatt aksjeutbytte har økt kraftig i perioden, og det er de med høyest inntekt som mottar mesteparten av utbyttet. De 5 prosent med høyest inntekt mottok hele 94 prosent av alt aksjeutbytte som husholdningene mottok i 2003. Til sammenligning mottok de tre fjerdedeler av befolkningen med lavest bruttoinntekt (bruttoinntekt under 334 000 kroner) til sammen bare 2 prosent av samlet utbytte til husholdningene. For de 25 prosent av personene med lavest bruttoinntekt (under 130 000 kroner i 2003),

Figur 2.6. Mottatt aksjeutbytte. 1993-2003. Milliarder kroner

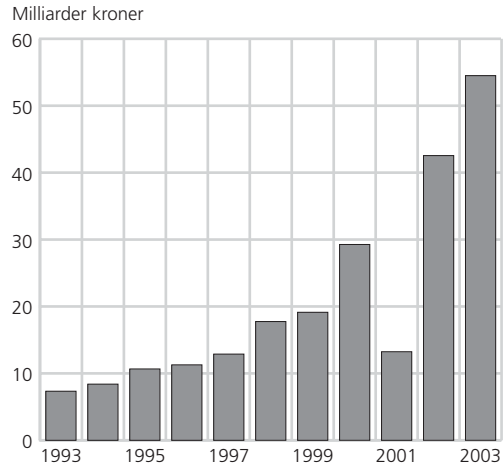

Kilde: Skattestatistikk for forskuddspliktige, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.5. Merverdiavgift og særavgifter til staten fratrukket forbrukssubsidier, etter arten av konsumet, og regnet som prosent av konsumet. 1991, 1995, 2000 og 2002

	Merverdiavgift				Særavgifter, netto			
	1991	1995	2000	2002	1991	1995	2000	2002
Konsum i husholdninger i alt	10,7	12,1	12,3	11,5	5,8	6,1	6,2	5,8
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	16,3	18,3	18,3	11,0	0,3	0,6	2,1	2,3
Alkoholdrikker og tobakk mv.	16,7	18,7	18,7	19,3	48,9	49,1	49,9	47,1
Klær og skotøy	16,7	18,7	18,7	19,3	-	-	-	0,0
Bolig, lys og brensel	4,1	4,5	4,4	4,9	1,6	2,4	2,4	2,4
Møbler og husholdningsartikler mv.	15,7	17,5	17,5	18,1	-	-	-	0,0
Helsepleie	6,2	7,2	8,1	8,5	-	0,1	0,1	0,2
Transport	11,0	12,4	13,2	13,5	17,5	19,4	18,4	18,4
Post- og teletjenester	15,8	17,6	18,2	19,4	-	-	0,8	0,1
Kultur og fritid	8,8	10,1	10,3	10,6	6,2	4,2	2,4	2,2
Utdanning	0,9	1,8	1,6	1,5	-21,0	-26,2	-17,3	-12,3
Hotell- og restauranttjenester	13,2	15,3	15,7	15,8	1,3	-	-	0,0
Andre varer og tjenester	6,8	7,2	7,0	8,2	1,3	-	-	0,0

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

har skatteandelen økt med 2 prosentpoeng fra 1993 til 2003. Dette skyldes blant annet at det i denne perioden ble flere personer i denne gruppen på grunn av at flere ble yrkesaktive. Tilsvarende skatteøkning finner vi til og med tredje kvartil. For fjerde kvartil har skatt som andel av bruttoinntekt økt med 0,3 prosentpoeng til 28 prosent i 2003.

2.1.4. Utvikling i bruttoinntekt for ulike grupper

Kvinner og menn
Gjennomsnittlig bruttoinntekt for alle voksne kvinner og menn var henholdsvis 207 000 og 338 100 kroner i 2003. Den store forskjellen mellom kjønnene skyldes først og fremst at det er flere kvinner enn menn som er hjemmearbeidende eller som arbeider deltid. I perioden 1984-2003 har det likevel funnet sted en utjevning i bruttoinntekt mellom kvinner og menn. Mens kvinnenes gjennomsnittlige bruttoinntekt kun var 47 prosent av mannens inntekt i 1984, var tilsvarende forholdstall 61 prosent i 2003. Figuren viser at kvinnene særlig nærmet seg mennenes inntekter på begynnelsen av 1990-tallet.

Alder
Gjennomsnittlig bruttoinntekt var i 2003 høyest for personer i aldersgruppen 45-54 år og var da 362 400 kroner. Den laveste bruttoinntekten hadde de aller eldste (80 år og over) og de aller yngste (17-24 år) med en gjennomsnittlig inntekt på henholdsvis 166 500 og 99 800 kroner. Mellom 1984 og 2003 fikk alle aldersgrupper en realvekst i bruttoinntekten med unntak

Figur 2.7. Gjennomsnittlig bruttoinntekt. 1993-2003. 1 000 2003-kroner

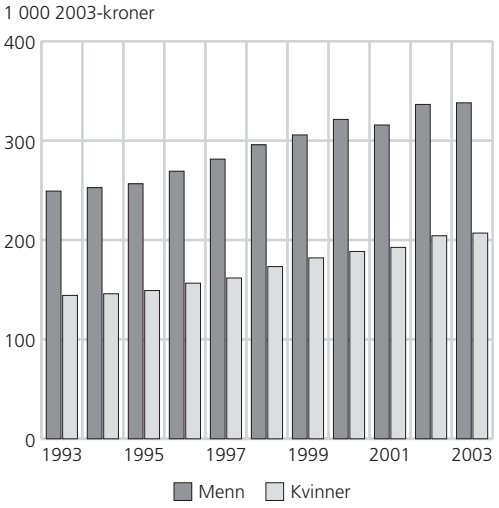

Kilde: Skattestatistikk for forskuddspliktige, Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.8. Gjennomsnittlig bruttoinntekt for ulike aldersgrupper. 1993, 1997, 2000 og 2003. 1 000 2003-kroner

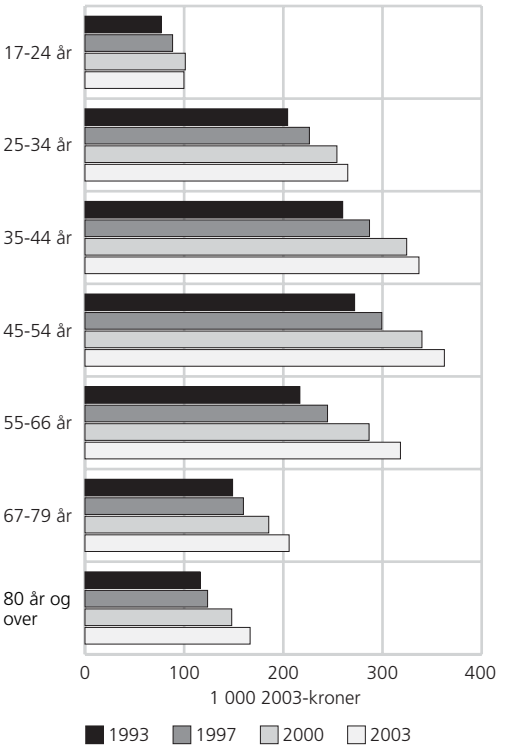

Kilde: Skattestatistikk for forskuddspliktige, Statistisk sentralbyrå.

av de yngste som fikk en nedgang fra 2002 til 2003. Resultatene fra denne gruppen vil blant annet være influert av utviklingen i antall studenter.

2.2. Husholdninger

Så langt har vi kun sett på skattepliktige inntekter og kun for personer. Når vi skal benytte inntekt som et mål på levestandard eller økonomiske ressurser, er det imidlertid ikke tilstrekkelig å bare se på inntektene som er registrert på selvangivelsen. Mange har inntekter som ikke blir beskattet, og disse inntektene har betydning for levestandarden. Eksempler på slike inntekter er barnetrygd, bostøtte og sosialhjelp. Det er i tillegg ikke nok å se på de individuelle inntektene når en skal måle økonomiske ressurser. Personer med lav eller ingen personlig inntekt kan for eksempel likevel ha en høy levestandard fordi de kan nyte godt av inntekter som andre husholdningsmedlemmer bidrar med. Dette gjelder for eksempel barn og ungdom. Når inntekten benyttes som levekårsindikator, er det etablert praksis å også vurdere husholdningens størrelse og sammensetning i tillegg til inntekten. En husholdning er i inntektsstatistikken definert som alle personer som bor og spiser sammen, uansett slektsforhold (kosthusholdning).

Boks 2.3. Inntektsbegreper i inntektsstatistikken

I inntekts- og formuesundersøkelsene består inntekt av lønnsinntekt, næringsinntekt, kapitalinntekt og overføringer.

Lønnsinntekt omfatter lønn, honorarer med videre, naturalytelser som fri bil og sykepenger (både fra arbeidsgiver og fra folketrygden). Lønnsinntektene omfatter altså naturalytelser, men omfanget og registreringen av disse på selvangivelsene har variert over tid (jf. omtalen av selvangivelsen som statistikkilde over). Det er særlig høytlønte som har hatt fordel av slike naturalytelser (se Inntekt, skatt og overføringer 2001, kap. 3). Når slike ytelser har blitt skattepliktige, kan det i statistikken fremkomme som inntektsvekst for høytlønte, selv om det reelt sett bare reflekterer en regelendring og den faktiske inntekten kan ha vært den samme.

Næringsinntekt omfatter, slik den er definert i inntektsstatistikken, inntekt av næringsvirksomhet før fondsavsetninger (til og med 1991), men etter av- og nedskrivinger og fradrag for driftsutgifter og skattemessige underskudd i næring. I tillegg inngår skattepliktige sykepenger i næringsvirksomhet.

Kapitalinntekt omfatter renteinntekter, aksjeutbytte, nettorealisasjonsgevinst og andre kapitalinntekter (f.eks. leieinntekter og inntekter fra utlandet).

Overføringer omfatter skattepliktige pensjoner fra folketrygden (alders-, uføre- og etterlattepensjon, overgangsstønad, barnepensjon og attføringspenger), arbeidsledighetstrygd, underholdsbidrag, legater o.l. og tjenestepensjon, og skattefrie ytelser som grunn- og hjelpestønad ved uførhet (f.o.m. 1991), barnetrygd, bostøtte, stipend fra Statens lånekasse for utdanning, forsørgerfradrag, sosialhjelp, engangstønad ved fødsel (f.o.m. 1994), kontantstøtte (f.o.m. 1998) og andre overføringer.

Negative overføringer er betalt underholdsbidrag og tvungen pensjonspremie i arbeidsforhold.

De inntektsbegrepene som blir benyttet her er:

Samlet inntekt	= Lønnsinntekt
Inntekt før skatt	+ Næringsinntekt etter av- og nedskrivinger og fradrag for underskudd
	+ Kapitalinntekt
	+ Overføringer
Inntekt etter skatt	= Samlet inntekt – skatt og negative overføringer

Boks 2.4. Ekvivalent inntekt og forbruksvekter

En ekvivalensskala gir uttrykk for hvor mye inntekt en husholdning med for eksempel to voksne og to barn må ha for at deres levestandard skal være like høy som levestandarden til en enslig med for eksempel 100 000 kroner i inntekt. Bruk av ekvivalensskala er ikke ukontroversielt, men det har etter hvert etablert seg en praksis som vi følger.

Det er utledet en hel rekke typer av ekvivalensskalaer, basert på forskjellige tilnærminger. I våre beregninger inngår en parameter θ som gir uttrykk for antakelser om graden av stordriftsfordeler i husholdningene. Den varierer mellom 0 og 1. Jo større θ er, desto mindre er stordriftsfordelene i husholdningene. θ=0 tilsvarer ukorrigert husholdningsinntekt (dvs. at antall personer i husholdningen har ingen betydning), mens θ=1 tilsvarer husholdningsinntekt pr. person (altså at husholdningsinntekten divideres på antall husholdningsmedlemmer). Den såkalte "OECD-skalaen" har tidligere vært mye brukt innenfor analyser av inntektsulikhet i Norge. Den tilordner den første voksne person i husholdningen vekten 1,0, de neste voksne personene i husholdningen har vekten 0,7, mens barn har vekten 0,5. OECD-skalaen brukt på norske data vil gi en θ på mellom 0,75 og 0,80 og stordriftsfordelene er relativt små ved denne skalaen.

Tabellen viser at resultatet av inntektssammenligninger av husholdninger av ulik størrelse vil være sterkt påvirket av hvilke antakelser om stordriftsfordelene som legges til grunn. Dersom vi antar at den enslige har 100 000 kroner i inntekt, så vil tilsvarende ekvivalente inntekt for en familie på fem være 138 000 kroner ved θ=0,2 og 362 000 kroner ved θ=0,8.

Ekvivalensskalaer ved ulike forutsetninger om stordriftsfordeler

Antall personer	θ=0,2	θ=0,5	θ=0,8
1	1,00	1,00	1,00
2	1,15	1,41	1,74
3	1,25	1,73	2,41
4	1,32	2,00	3,03
5	1,38	2,23	3,62

2.2.1. Husholdningenes inntekter

La oss først se på samlet husholdningsinntekt uten bruk av ekvivalensskalaer. Gjennomsnittlig samlet husholdningsinntekt for alle husholdninger var på 457 500 kroner i 2003. Den største inntektskilden for husholdningene er lønnsinntekt (inkl. sykepenger). I 2003 utgjorde lønn 64 prosent av den samlede inntekten, og for 61 prosent av husholdningene var lønnsinntekt den viktigste inntektskilden. Den nest største inntektskilden var overføringer som utgjorde 22 prosent av samlet inntekt. For 27 prosent av husholdningene var ytelser fra folketrygden den største inntektskilden, men 6 prosent av husholdningene hadde andre typer overføringer som viktigste inntektskilde (f.eks. sosialhjelp, dagpenger ved arbeidsledighet og tjenestepensjon). Næringsinntekt og kapitalinntekt utgjorde henholdsvis 6 og 8 prosent av samlet inntekt. 4 prosent av husholdningene hadde næringsinntekt som største inntektskilde, mens 2 prosent av husholdningene var "rentenister", det vil si at hovedinntektskilden var kapitalinntekter.

Gjennomsnittlig utlignet skatt for husholdningene var på 108 900 kroner i 2003. Dette tilsvarte 24 prosent av samlet husholdningsinntekt. Drøyt 18 prosent av husholdningene hadde en gjennomsnittsskatt som var mindre enn 10 prosent av den samlede husholdningsinntekten, mens

Figur 2.9. Inntektssammensetning for husholdninger. 2003. Prosent

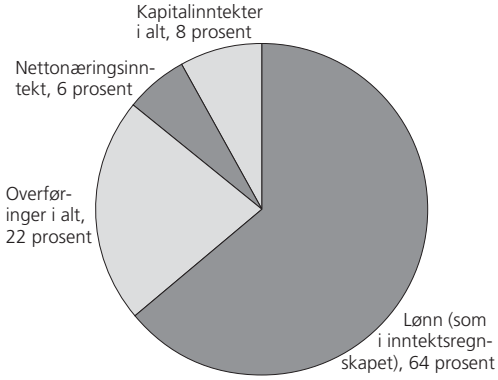

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen 2003, Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.10. Andel husholdninger, etter største inntektskilde. 2003. Prosent

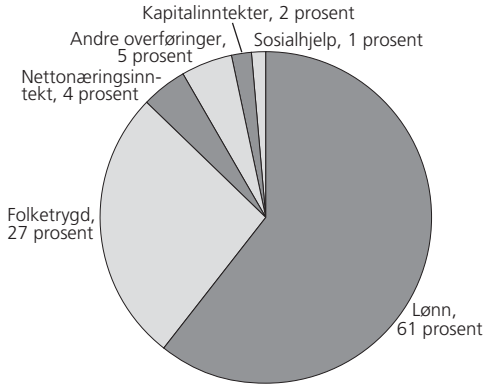

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen 2003, Statistisk sentralbyrå.

nesten halvparten (46 prosent) av husholdningene hadde en gjennomsnittsskatt mellom 20 og 30 prosent av samlet inntekt. I 2003 hadde 4 prosent av husholdningene en skatteandel som utgjorde 35 prosent eller mer av samlet inntekt (figur 2.11).

Figur 2.11. Andelen husholdninger etter hvor mye skatt de betaler i prosent av samlet husholdningsinntekt (gjennomsnittsskatt). 2003. Prosent

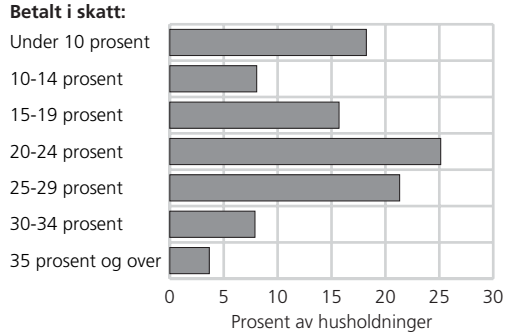

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen 2003, Statistisk sentralbyrå.

Gjennomsnittlig inntekt etter skatt for alle husholdninger var på 345 100 kroner i 2003, og den gjennomsnittlige husholdningsstørrelsen var på 2,1 personer.

2.2.2. Inntektssammensetningen til ulike typer husholdninger

Sammensetningen av husholdningsinntekten varierer i stor grad med hvilken livsfase en befinner seg i. For yngre husholdninger er det yrkesinntekt som er den viktigste inntektskilden, mens overføringer og kapitalinntekter spiller en beskjeden rolle. For de eldste husholdningene er forholdet omvendt. Her er det trygder og pensjoner som er viktigste kilde til livsopphold, og en viktig tilleggsinntekt er kapitalinntekter.

Lønnsandelen er høyest for unge enslige og unge par uten barn, med henholdsvis 80 og 86 prosent av samlet inntekt. Også blant par med barn er lønnsandelen relativt høy.

Andelen som næringsinntekten utgjør av samlet inntekt er størst for husholdninger som befinner seg "midtveis" i livet. For par

uten hjemmeboende barn der eldste person er mellom 45 og 64 år og par med store barn (7-17 år), utgjorde for eksempel næringsinntekten henholdsvis 7 og 8 prosent av samlet inntekt i 2003.

Kapitalinntektene som andel av samlet inntekt er størst for par uten barn der eldste person er 45 år og eldre samt par med barn 7-17 år.

Overføringsandelen er klart størst for enslige personer 65 år og over. I 2003 utgjorde overføringene 89 prosent av samlet inntekt for denne gruppen. Også par uten barn hvor eldste person er 65 år og eldre mottok en stor del av sin samlede inntekt i form av overføringer (67 prosent). En annen gruppe der overføringer betyr mye er enslige forsørgere (32 prosent av samlet inntekt). Overføringene betyr minst for unge par uten barn og for par med store barn.

Utgiftspostene i inntektsregnskapet er utlignet skatt og negative overføringer (pliktig underholdsbidrag og pensjonspremie i arbeidsforhold). I 2003 var det par uten barn der eldste person var mellom 45 og 64 år og par med barn 7 til 17 år som hadde de største negative overføringene i forhold til inntekten (27 prosent), mens enslige pensjonister hadde de laveste (15 prosent).

2.2.3. Inntektssammensetning for ulike inntektsklasser

Hvordan inntektene til husholdningene er sammensatt varierer også med størrelsen på inntekten. I figur 2.14 har vi delt alle personene inn i ti like store inntektsklasser sortert etter størrelsen på husholdningsinntekten etter skatt (desiler). Inntektene er omregnet til inntekt pr. forbruksenhet for å ta hensyn til ulikheter i husholdningsstørrelse (jf. boks om ekvivalentinntekt og forbruksvekter). De vektene som er benyt-

Tabell 2.6. Inntektssammensetning for ulike typer husholdninger. 2003. Prosent

	Lønn	Netto-nærings-inntekt	Kapital-inntekt	Over-føringer	Samlet inntekt	Sum utlignet skatt og negative overføringer
Alle	**64**	**6**	**8**	**22**	**100**	**25**
Enslige						
Under 45 år	80	5	2	13	100	26
45-64 år	63	6	7	25	100	26
65 år og over	3	1	7	89	100	15
Par uten barn						
Eldste person under 45 år	86	4	4	6	100	26
Eldste person 45-64 år	68	7	12	13	100	27
Eldste person 65 år og over	14	2	17	67	100	20
Par med barn						
Yngste barns alder						
0-6 år	77	6	6	11	100	25
7-17 år	74	8	10	8	100	27
Enslige forsørgere						
Mor/far med barn 0-17 år	62	4	2	32	100	19

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen 2003, Statistisk sentralbyrå.

tet her er basert på kvadratroten av antall personer i husholdningen (θ=0,5).

Som figuren viser, er det pensjoner og andre stønader som er den viktigste inntektskilden til personer som befinner seg nederst i inntektsfordelingen. For den tidelen med lavest husholdningsinntekt (desil 1) utgjorde for eksempel overføringene om lag 60 prosent av den samlede inntekten i 2003. Overføringene fortsetter å være en viktig inntektskilde også for personer som befinner seg lengre oppe i inntektsfordelingen, men fra og med desilgruppe 4, det vil si de 60 prosentene med høyest inntekt, overtar lønnsinntekt som den viktigste inntektskomponenten. Lønnsinntekt øker som andel av samlet inntekt helt opp til inntektsklasse 9, der lønn utgjør 81 prosent av samlet inntekt.

Figur 2.12. Inntektssammensetning for personer i ulike inntektsklasser. Husholdningsinntekt pr. forbruksenhet. (θ=0,5). 2003. Prosent

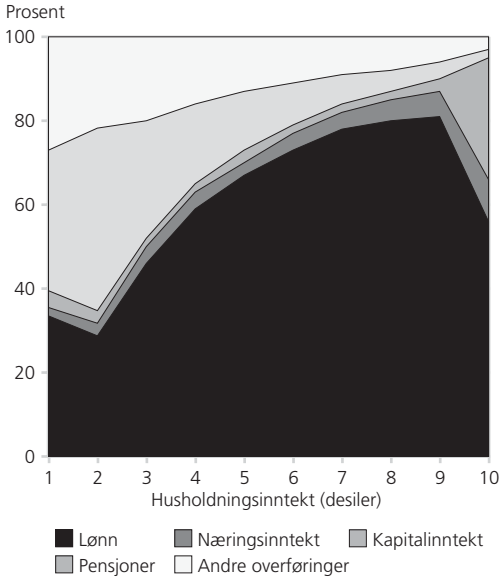

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen 2003, Statistisk sentralbyrå.

For personene i den aller høyeste inntektsklassen (desil 10) er fremdeles lønnsinntekt største enkeltkomponent, men for disse personene utgjør kapitalinntekt en betydelig del av husholdningsinntekten.

2.2.4. Inntektsfordeling mellom generasjoner

I figur 2.13 ser vi på det relative inntektsnivået for husholdningsinntekt for personer som befinner seg i ulike aldersgrupper. Figuren viser gjennomsnittlig husholdningsinntekt etter skatt pr. forbruksenhet for personer i ulike aldersgrupper i prosent av gjennomsnittlig inntekt for alle personer. Figuren viser for eksempel at barn i alderen 0-6 år hadde en husholdningsinntekt pr. forbruksenhet i 2003 som var 93 prosent av gjennomsnittlig husholdningsinntekt pr. forbruksenhet for alle personer. Merk likevel at når det er person som er analyseenhet så kan personer som tilhører samme husholdning, for eksempel foreldre og barn i en barnefamilie, bli gruppert i hver sin aldersgruppe.

Figuren viser at inntektsnivået i stor grad varierer med hvilken livsfase en befinner seg i. Vi ser for eksempel at det relative inntektsnivået er høyere for store barn (7-17 år) enn for små barn (under 7 år). Dette skyldes nok først og fremst at det i gjennomsnitt er færre yrkestilknyttede (dvs. flere hjemmearbeidende) og flere som arbeider deltid i småbarnsfamiliene, sammenlignet med familier der barna er større. Figuren viser også at inntektsnivået blir redusert for personer i aldersgruppen 18-24 år i forhold til barn 7-17 år. En forklaring på dette kan være at mange i denne aldersgruppen nylig har flyttet hjemmefra og har dannet egne husholdninger. Etablering av egen husholdning medfører ofte en reduksjon i husholdningsinntekten. Inntektsnivået er høyest for personer i alderen 45-54 år og 55-64 år.

Disse gruppene har en gjennomsnittlig inntekt som er henholdsvis 21 og 20 prosent høyere enn gjennomsnittet for alle. Inntektsnivået faller raskt for personer som har nådd pensjonsalderen. Det aller laveste inntektsnivået har personer som er 75 år eller eldre. Det relative inntektsnivået for disse var i 2003 på 68 prosent av gjennomsnittet for alle. Her kan det imidlertid diskuteres om forbruksvektene også burde ta i betraktning at forbruksbehovet trolig er større for personer rundt 45-årsalderen enn for personer som henholdsvis er yngre og eldre (Rainwater 1988).

Figuren viser også hvordan den tilsvarende fordelingen var i 1990. Vi ser at fordelingen mellom de ulike aldergruppene hovedsakelig var den samme i 1990 som det den var i 2003. Noen endringer har likevel funnet sted. Vi ser for eksempel at de over 55 år har fått det bedre, mens de unge i alderen 18-44 år hadde et lavere inntektsnivå i forhold til gjennomsnittet enn det personer i samme aldersgruppe hadde i 1990. For barn er fordelingen uforandret.

Figur 2.13. Gjennomsnittlig husholdningsinntekt, etter skatt pr. forbruksenhet for personer i ulike aldersgrupper. Prosent av husholdningsinntekt pr. forbruksenhet for alle personer. 1990 og 2003 (θ=0,5)

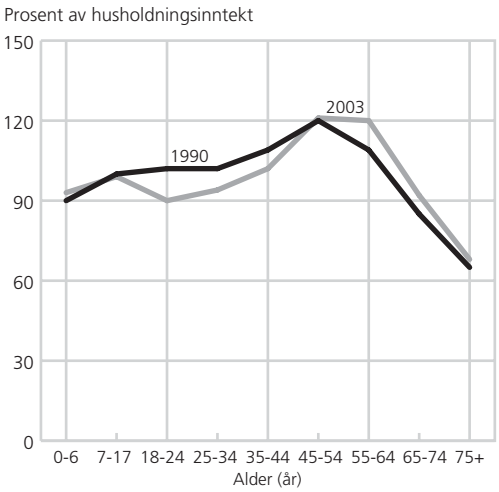

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Alle aldersgrupper har imidlertid hatt en realvekst i inntektene de siste årene (Statistisk sentralbyrå 2003).

2.2.5. Utviklingen i inntektsulikhet

Det er stor interesse omkring spørsmål som berører utviklingen i fordelingen av inntekt, og om inntektsulikheten har økt de siste årene.

Inntektsfordelingen blir belyst ved å se på utviklingen i Gini-koeffisienten for inntekt etter skatt, og etter å ha justert for ulik husholdningsstørrelse ved hjelp av forbruksvekter. Gini-koeffisienten er et summarisk mål for ulikhet som kan variere fra 0 til 1. Desto høyere Gini-koeffisienten er, jo større er inntektsulikheten. I tillegg viser tabellen standardavviket til Gini-koeffisienten.[1]

Tabell 2.7 viser mål på ulikheten i fordelingen av ekvivalentinntekt i perioden 1986-2003. Tabellen viser at inntektsfordelingen har blitt noe mer ujevn i denne perioden. Vi ser at ulikheten, målt ved Gini-koeffisienten, økte både mellom 1988 og 1990 og i årene mellom 1992 og 1996. Ulikheten ble redusert i 2001 for så å øke betydelig frem til 2003. En viktig forklaring på den ujevne utviklingen i ulikhet de siste årene, er utviklingen i kapitalinntektene, og da særlig aksjeutbytte. I 2000 ble det for eksempel utbetalt over 29 milliarder kroner i utbytte til husholdningene, mens det i 2001 bare ble utbetalt 13 milliarder i utbytte. I 2003 var mottatt aksjeutbytte for husholdningene oppe i 54,5 milliarder. Siden aksjeutbytte i hovedsak tilfaller husholdningene i toppen av inntektsfordelingen, påvirker dette i stor grad

utviklingen i ulikhet (Statistisk sentralbyrå 2005).

Når en sammenligner utviklingen i inntektsulikhet tilbake til 1980-årene, må en imidlertid være klar over endringer i skattesystemet som har funnet sted i perioden. Endringene i forbindelse med skattereformen 1992 førte for eksempel til at utbytte på aksjeinvesteringer sannsynligvis har økt. Ulikhetsberegninger der en har gjort forsøk på å korrigere for endringer i beskatning av aksjer har vist at inntektsulikheten da økte noe mindre enn det som tabell 2.7 viser Fjærli og Naug (2000).

Tabell 2.7. Utviklingen i inntektsfordelingen. Husholdningens inntekt[1] etter skatt pr. forbruksenhet for personer (θ=0,5). 1986-2003. Gini-koeffisienter. Standardavvik i parentes

	G	
1986	0,222	(0,002)
1988	0,219	(0,002)
1990	0,228	(0,002)
1992	0,235	(0,003)
1994	0,251	(0,003)
1996	0,255	(0,004)
1998	0,248	(0,003)
1999	0,251	(0,004)
2000	0,272	(0,004)
2001	0,240	(0,002)
2002	0,274	(0,004)
2003	0,283	(0,003)

[1] Negativ husholdningsinntekt er satt lik 0.
Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

I tabell 2.8 ser vi noe mer detaljert på hvor i inntektsfordelingen endringene har skjedd. Et summarisk mål som G kan ikke si noe om dette. En måte å belyse det på er å dele personene inn i desilgrupper, det vil si ti like store grupper sortert etter ekvivalentinntekten. Dersom fordelingen var helt lik, det vil si at alle personene fikk like mye av totalinntekten, vil alle desilgruppene disponere 10 prosent hver.

Tabell 2.8 viser at det først og fremst er i toppen av fordelingen at det har skjedd endringer. Den tidelen personer med høyest ekvivalentinntekt disponerte i 2003 en klart større del av totalinntekten sammenlignet med 1990. Mens desil 10 disponerte 19 prosent av totalinntekten i 1990, var denne andelen økt til 24,5 prosent i 2003. Den sterkere inntektskonsentrasjonen i toppen av fordelingen har ført til at alle andre inntektsklasser har fått redusert sin andel av totalinntekten. Vi ser for eksempel at personene i den laveste desilen har fått redusert sin andel av all inntekt fra 4 prosent i 1990 til 3,5 prosent i 2003. Den kumulative fordelingen viser tilsvarende at mens den fattigste 50 prosent av alle personer disponerte 34,5 prosent av all ekvivalentinntekt i 1990, var denne andelen redusert til 31,8 prosent i 2003.

Som tidligere påpekt er den sterke økningen i aksjeutbytte en medvirkende årsak til at ulikheten økte på 1990-tallet (Statistisk sentralbyrå 2005).

Husholdningstyper

I tillegg til å se på utviklingen i ulikhet for alle personer under ett, skal vi også se på utviklingen i ulikhet innenfor ulike husholdningstyper. Tabell 2.9 viser utviklingen i Gini-koeffisienten for inntekt etter skatt for henholdsvis enslige, par uten barn og for ulike barnefamilier.

Tabellen viser at det er store ulikheter i inntektsfordelingen innenfor de ulike husholdningene. Den jevneste fordelingen finner vi blant enslige pensjonister og blant barnefamiliene, mens ulikheten er størst blant enslige under 45 år. Utviklingen i ulikhet har også vært forskjellig for de ulike husholdningstypene. Mens ulikheten ser ut til å ha gått ned blant enslige eldre og enslige forsørgere, ser det ut til at den har økt innenfor de andre husholdningstypene.

Tabell 2.8. Fordelingen av husholdningens inntekt etter skatt pr. forbruksenhet, for personer [1, 2]. (θ=0,5). Andel av totalinntekten og kumulativ fordeling. 1990-2003. Prosent

	Desilgruppe									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1990	4,0	6,0	7,2	8,2	9,1	9,9	10,9	12,0	13,7	19,0
1991	4,0	6,0	7,2	8,1	8,9	9,9	10,8	12,0	13,6	19,5
1992	3,8	5,9	7,1	8,1	9,0	9,9	10,9	12,0	13,7	19,5
1993	3,9	5,8	7,0	8,0	8,9	9,8	10,8	12,0	13,6	20,2
1994	3,6	5,7	6,9	7,9	8,9	9,8	10,8	12,0	13,6	20,7
1995	3,8	5,8	7,0	8,0	8,9	9,8	10,7	11,9	13,6	20,5
1996	3,7	5,7	6,9	7,9	8,8	9,7	10,6	11,7	13,4	21,6
1997	3,7	5,7	6,8	7,8	8,7	9,6	10,5	11,7	13,4	22,0
1998	3,9	5,9	7,0	7,9	8,8	9,6	10,5	11,7	13,5	21,3
1999	3,9	5,8	6,9	7,9	8,8	9,6	10,4	11,6	13,3	21,6
2000	3,7	5,7	6,8	7,6	8,5	9,4	10,2	11,3	13,0	23,7
2000	3,9	6,0	7,1	8,0	8,9	9,7	10,7	11,9	13,6	20,3
2002	3,6	5,6	6,8	7,7	8,5	9,4	10,3	11,4	13,1	23,6
2003	3,5	5,6	6,7	7,6	8,4	9,3	10,2	11,4	13,1	24,5
	Kumulativ fordeling									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1990	4,0	10,0	17,1	25,3	34,4	44,3	55,3	67,3	81,0	100,0
1991	4,0	10,0	17,1	25,2	34,1	44,1	54,9	66,9	80,5	100,0
1992	3,8	9,8	16,8	24,9	33,9	43,8	54,7	66,7	80,5	100,0
1993	3,9	9,7	16,7	24,8	33,7	43,5	54,2	66,2	79,8	100,0
1994	3,6	9,3	16,2	24,2	33,0	42,8	53,6	65,6	79,3	100,0
1995	3,8	9,6	16,5	24,5	33,4	43,3	54,0	65,8	79,5	100,0
1996	3,7	9,5	16,4	24,2	33,1	42,7	53,3	65,0	78,4	100,0
1997	3,7	9,4	16,3	24,1	32,8	42,5	53,0	64,6	78,0	100,0
1998	3,9	9,8	16,8	24,7	33,4	43,0	53,6	65,3	78,7	100,0
1999	3,9	9,8	16,7	24,6	33,4	42,9	53,4	65,0	78,3	100,0
2000	3,7	9,4	16,2	23,8	32,3	41,7	51,9	63,2	76,3	100,0
2001	3,9	9,8	16,9	24,9	33,8	43,6	54,3	66,2	79,7	100,0
2002	3,6	9,2	15,9	23,6	32,2	41,6	51,9	63,3	76,4	100,0
2003	3,5	9,1	15,7	23,3	31,7	41,0	51,2	62,6	75,7	100,0

[1] Negative beløp er satt lik 0.
[2] Inntektsbegrepet ble utvidet i perioden ved at noen mindre stønader kom med i datagrunnlaget, for eksempel grunn- og hjelpestønad (1991) og stønad til barnetilsyn for enslige forsørgere (1994).
Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Inntektsbeskatning i Norge sammenlignet med andre land

De fleste land skattlegger sine innbyggere for inntekt og formue, men skattenivået varierer. Hvor mye direkte skatt betaler nordmenn sammenlignet med folk i andre land? Det er ikke enkelt å svare på dette fordi det ikke finnes god statistikk som helt ut tar hensyn til ulikheter i nasjonale skatteregler og hvordan ulike land definerer skattbar inntekt. OECD publiserer imidlertid jevnlig tall som viser hvor stor inntekt ulike typer hushold sitter igjen med, etter at skatten er trukket fra. Disse beregningene er imidlertid basert på at husholdningene kun mottar lønnsinntekt og at de ikke har andre inntektsfradrag utover standardfradrag (f.eks. minstefradraget i Norge). Det er med andre ord ikke tatt hensyn til andre fradragsposter

Tabell 2.9. Inntektsulikhet innenfor ulike husholdningstyper. 1986-2003. Gini-koeffisienter. Standardavvik i parentes

	1986	1990	1994	1998	2001	2003
Enslige						
Under 45 år	0,290	0,301	0,313	0,326	0,323	0,339
	(0,014)	(0,011)	(0,009)	(0,022)	(0,007)	(0,007)
45-64 år	0,249	0,249	0,269	0,229	0,244	0,262
	(0,016)	(0,012)	(0,015)	(0,009)	(0,009)	(0,014)
65 år og over	0,201	0,202	0,212	0,193	0,180	0,165
	(0,010)	(0,012)	(0,013)	(0,010)	(0,005)	(0,005)
Par uten barn						
Under 45 år	0,203	0,211	0,246	0,218	0,235	0,250
	(0,010)	(0,011)	(0,011)	(0,010)	(0,019)	(0,010)
45-64 år	0,173	0,192	0,231	0,227	0,221	0,268
	(0,009)	(0,010)	(0,015)	(0,013)	(0,011)	(0,012)
65 år og over	0,195	0,195	0,247	0,211	0,220	0,288
	(0,008)	(0,012)	(0,019)	(0,013)	(0,014)	(0,025)
Par med barn						
Yngste barns alder						
0-6 år	0,171	0,181	0,187	0,200	0,179	0,218
	(0,006)	(0,013)	(0,006)	(0,011)	(0,004)	(0,009)
7-17 år	0,190	0,189	0,209	0,196	0,191	0,256
	(0,007)	(0,007)	(0,012)	(0,009)	(0,006)	(0,013)
Mor/far med barn						
Yngste barns alder						
0-17 år	0,250	0,224	0,222	0,234	0,200	0,197
	(0,017)	(0,012)	(0,010)	(0,030)	(0,010)	(0,007)

Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

som kan ha stor betydning når det gjelder beregning av skatten, som for eksempel rentefradrag.

Figur 2.14 viser eksempler fra flere europeiske land på hvor mye av lønnen et ektepar med to barn sitter igjen med etter at skatten er trukket fra. I tillegg til å trekke fra skatten har en også tatt hensyn til de stønadene som denne familietypen har krav på, for eksempel barnetrygd. Det er videre forutsatt at begge foreldrene er yrkesaktive, og at den ene voksne har en lønn tilsvarende 100 prosent og den andre 67 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn.

Figuren viser at den norske familien befinner seg omtrent "midt på treet" i Europa, når det gjelder hvor mye en har igjen av lønnen etter skatt, og at norske barnefamilier har lavere skatt enn tilsvarende familier i våre naboland. En tobarnsfamilie i Norge, der begge foreldrene er yrkesaktive, satt i 2003 igjen med 77,2 prosent av lønnen etter at skatten var trukket fra. En tilsvarende familie i Finland og Sverige hadde henholdsvis 76,3 og 75,6 prosent av lønna igjen etter skatt, mens den danske tobarnsfamilien fikk bare beholde 62,9 prosent av sin lønn.

Slike nasjonale variasjoner har blant annet sammenheng med hvordan landene finansierer sine velferdsordninger. I noen land, for eksempel Danmark, blir det meste av trygdeordningene finansiert over skatteseddelen. Dette fører til at den direkte personbeskatningen er høy. I andre land, for eksempel Norge og Sverige, har en lavere personskatter fordi de sosiale utgiftene også finansieres ved arbeidsgiveravgift.

Skatt på inntekt og formue for personlige skattytere utgjør i dag en betydelig del av de totale skatteinntektene i Norge. I tillegg til den personlige inntekts- og formuesskatten, som er omtalt her, består de totale skattene i Norge av ulike produksjonsskatter som for eksempel merverdi- og investeringsavgifter, diverse avgifter på strøm, bensin, bil, alkohol og lignende, arbeidsgiveravgifter, petroleumsskatter, tollavgifter og inntektsskatt fra bedrifter.

Figur 2.14. Andelen av bruttolønnen en har disponibel etter skatt/overføringer. Ektepar med to barn og med lønn tilsvarende 167 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. 2003. Prosent

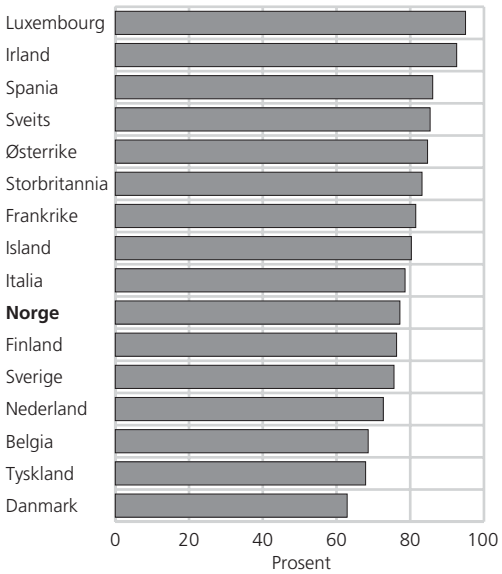

Kilde: OECD.

Note

1 Standardavviket vil vise om de observerte endringene i Gini-koeffisienten er statistisk utsagnskraftige, eller ikke. Som en "tommelfingerregel" er det vanlig å beregne et intervall på +/- to ganger standardavviket til Gini-koeffisienten for å få et 95 prosent konfidensintervall. Først når disse intervallene ikke overlapper hverandre kan en si at endringene er signifikante.

Referanser

Fjærli og Naug (2000): Aksjer og inntektsfordeling, *Økonomiske analyser* 6/2000, Statistisk sentralbyrå.

Hansen, Stein og Tor Skoglund (2003): *Økonomiske analyser* 5/2003, Statistisk sentralbyrå.

Rainwater (1988): Inequalities in the Economic Well-Being of Children and Adults in Ten Nations, LIS Working Paper. No. 19.

Statistisk sentralbyrå (2003): Inntekts- og formuesstatistikk for hushold 2003: Svak vekst i inntekta til unge aleinebuande, http://www.ssb.no/emner/05/01/ifhus/

Statistisk sentralbyrå (2005): *Økonomiske analyser* 2/2005.

Arild Langseth og Gunnar Claus

3. Inntekt og skatt for næringsvirksomhet

I dette kapittelet presenteres inntekts- og skattestatistikk for næringsvirksomhet, det vil si personlig næringsdrivende og etterskuddspliktige. En personlig næringsdrivende er definert som en person som driver næringsvirksomhet for egen regning og risiko. Etterskuddspliktige er selskap hvor eierne har et begrenset ansvar for gjelden til selskapet.

I perioden 1999-2003 økte gjennomsnittlig utlignet skatt for personlig næringsdrivende fra 93 700 til 110 000 kroner, eller 17,4 prosent. Det er tre grunnlag for beskatning av personlig næringsdrivende: alminnelig inntekt etter særfradrag, personinntekt og nettoformue. Disse grunnlagene hadde en endring i gjennomsnittet i denne perioden på henholdsvis 22,1, 22,2 og -5,1 prosent. I samme periode har prisene økt med 10,3 prosent (målt vha. KPI) og gjennomsnittlig lønn pr. normalårsverk økt med 20,3 prosent.

For de etterskuddspliktige har alminnelig inntekt og utlignet skatt økt betydelig fra 1999 til 2003. Størst var økningen fra 1999 til 2000 da utlignet skatt ble mer enn fordoblet fra 58 til 134 milliarder kroner. Det var sokkelvirksomheten som i hovedsak sto for denne økningen. Fra 2001 til 2002 sank utlignet skatt med 11,8 milliarder kroner, for så å øke med 2,6 milliarder fra 2002 til 2003.

For de personlig næringsdrivende økte samlet utlignet skatt i perioden 1999-2003 fra 31,7 til 36,6 milliarder kroner.

3.1. Totale inntekter og skatter for næringsvirksomhet

Innledning

I dette avsnittet skal vi se på utviklingen i totale inntekter og skatter for personlig næringsdrivende og etterskuddspliktige. Inntektsbegrepene og hovedtrekkene i skattereglene er omtalt i boksene 3.1, 3.2 og 2.1 (i kapittel 2).

Personlig næringsdrivende

Personlig næringsdrivende skattelegges på samme måte som lønnstakere og pensjonister foruten at alminnelig inntekt etter særfradrag også inneholder næringsinntekt/underskudd, og at det kan beregnes personinntekt fra næringvirksomheten (delingsmodellen).

Det er i hovedsak tre grunnlag for beregning av skatt. Trygdeavgift og toppskatt beregnes på grunnlag av samlet personinntekt, nettoskatt (fellesskatt til staten og kommune- og fylkesskatt) beregnes på grunnlag av alminnelig inntekt etter særfradrag og formuesskatten beregnes på grunnlag av nettoformuen.

Boks 3.1. Personlig næringsdrivende – definisjoner og begreper

Personlig næringsdrivende er en person som driver næringsvirksomhet for egen risiko og regning. Hovedkravet for å bli regnet som personlig næringsdrivende er at personen har oppgitt inntekt/underskudd fra næring på selvangivelsen. Personer som har lønn og pensjon som er høyere enn samlet næringsinntekt, er i noen tabeller/figurer samlet i egen gruppe. Dette er gjort for å prøve å isolere de som har næringsvirksomhet som bigeskjeft. Statistikken omfatter næringsdrivende bosatte i Norge som er 17 år og eldre.

Delingsmodellen er en metode for å beregne den delen av inntekten i et foretak som det skal betales toppskatt og trygdeavgift av. Den delen en regner seg frem til, kalles beregnet personinntekt.

Gruppering 1999-2002. Personlig næringsdrivende deles i to grupper, avhengig av om de får sin hovedinntekt fra lønn/pensjon eller næringsinntekt. De som har sin hovedinntekt fra næringsvirksomhet, blir videre delt inn i om hovedinntekten kommer fra primærnæring eller annen næring.

Gruppering 2003. Personlig næringsdrivende deles i to grupper, avhengig av om de får sin hovedinntekt fra lønn/pensjon eller næringsinntekt. Videre deling i primærnæring/annen næring blir bestemt ut fra opplysninger i Bedrifts- og foretaksregisteret.

Endringer i 2003. De personlig næringsdrivende skulle dokumentere ligningsopplysningene på en annen måte i 2003 enn årene før. Blant annet skulle jordbruksfradraget trekkes fra i næringsoppgave og ikke i selvangivelsen, og næringsinntektens fordeling på ulik næring ble endret. Disse endringene kan blant annet påvirke antall næringsdrivende (særlig i primærnæring) og størrelsen på bruttoinntekt og næringsinntekt. Statistikk for 2003 kan ikke uten videre sammenlignes med tidligere år.

Enheter i statistikken. Hvis ikke annet er nevnt gjelder statistikken gjennomsnittsbeløp pr. person. Alle beløp er i nominelle kroner.

Alminnelig inntekt og sum personinntekt viser en jevn og stigende utvikling gjennom perioden. Nettoformuen viser en økning til og med 2001 og deretter en nedgang mot 2003 som ligger under 1999-nivået. Nettoformuen er definert som realkapital + finanskapital – gjeld, alt målt i skattemessige verdier. I figur 3.2 ser vi at gjelden i perioden har økt mer enn realkapital og finanskapital.

Gjennomsnittlig utlignet skatt for personlig næringsdrivende økte med rundt 17 prosent i perioden 1999-2003. Personlig næringsdrivende med hovedinntekt fra næring hadde skatteøkning i perioden med litt over 10 prosent for primærnæring og 19 prosent for andre næringer. Personlig næringsdrivende som hadde lønn og pensjon som hovedinntekt hadde en skatteøkning på om lag 15 prosent.

Gjennomsnittlig trygdeavgift og toppskatt for personlig næringsdrivende økte med henholdsvis 23 og 25 prosent i perioden 1999-2003. Tilsvarende endring i nettoskatten var 23 prosent. Nettoskatten utgjør 28 prosent av alminnelig inntekt etter særfradrag. Figuren viser at gjennomsnittlig nettoskatt for personlig næringsdrivende var 79 300 kroner i 2003, og alminnelig inntekt etter særfradrag var 314 800 kroner. Dette gir en nettoskatt på 25,2 prosent. Årsaken til dette misforholdet er følgende: i forbindelse med skatteberegningen blir alminnelig inntekt etter særfradrag redusert med et personfradrag. I 2003 var personfradraget 31 600 kroner

Boks 3.2. Etterskuddspliktige – definisjoner og begreper

Etterskuddspliktige er selskap hvor eierne har et begrenset ansvar for gjelden til selskapet. Eierne har plikt til å levere selvangivelse, jf. ligningslovens kapittel 4. Etterskuddspliktige inkluderer hovedsakelig aksjeselskaper, men også foreninger, samvirkelag, filialer av utenlandske selskaper, institusjoner, andelslag, verdipapirfond, boligbyggelag, sparebanker med mer omfattes. Felles for alle er at de betaler skatt etterskuddsvis, derav uttrykket etterskuddspliktige.

Selskaper i skatteposisjon er selskaper som har fått utlignet skatt, eller har fradrag i skatt.

Sokkelselskaper er norske og utenlandske selskaper skattlagt med hjemmel i petroleumsskatteloven. De norske selskapene driver olje- og gassutvinning og rørledningstransport, mens de utenlandske selskapene driver ulike former for støttevirksomhet for petroleumsutvinning.

Rederier omfatter selskaper som skattlegges etter skattelovens §§ 8-10 til 8-19. For å komme inn under disse særreglene, må selskapet være et aksjeselskap som eier skip eller fartøy enten direkte eller indirekte gjennom et annet selskap. Selskap innenfor ordningen kan ikke drive annen virksomhet enn utleie og drift av egne og innleide skip, og kan heller ikke ha ansatte.

Kraftforetak er definert etter særregler ved beskatning av kraftforetak tatt inn i skattelovens kapittel 18. Skatteplikten omhandler alle som eier vannkraftverk.

Alminnelig inntekt består av næringsinntekter og kapitalinntekter fratrukket gjeldsrenter og andre kapitalutgifter samt anvendt fremførbart underskudd.

Beregnet personinntekt fra selskapet som tilordnes de aktive eierne beregnes ut fra næringsinntekten i selskapet korrigert for kapitalposter, fratrukket beregnet kapitalavkastning og eventuelt lønnsfradrag, samt benyttet fremførbar negativ personinntekt.

Selskaper og andre etterskuddspliktige blir ilignet *fellesskatt* til staten med 28 prosent av alminnelig inntekt. I tillegg blir enkelte typer etterskuddspliktige (ikke vanlige aksjeselskaper) ilignet *formuesskatt* til staten med 0,3 prosent av skattepliktig formue. Sokkelselskaper skattlegges med 28 prosent inntektsskatt til staten. Norske oljeutvinningsselskaper ilignes i tillegg en *særskatt* på 50 prosent. Kraftforetak ilignes i tillegg til fellesskatt også *naturressursskatt* til kommunene og *skatt på grunnrenteinntekt* til staten, etter særreglene i skattelovens kapittel 18. Rederier lignet etter særreglene for rederier blir ilignet en særskilt tonnasjeskatt.

for skatteklasse 1 og 63 200 kroner for skatteklasse 2. Hvis vi går ut fra at de fleste personlig næringsdrivende har en alminnelig inntekt etter særfradrag over 31 600 kroner, og videre at de fleste er i skatteklasse 1, kan man redusere alminnelig inntekt etter særfradrag med 31 600 kroner. Grunnlaget for nettoskatt blir da 314 800 – 31 600 = 283 200. Nettoskattens andel av dette beregnede grunnlaget blir da 28,0 prosent.

Formuesskatten utlignes på grunnlag av nettoformuen. For ektepar blir den utlignet på grunnlag av parets samlede nettoformue. Det utlignes ikke formuesskatt for personer/par med lav nettoformue. Denne grensen varierer avhengig av ekteskapelig status og om personen er i skatteklasse 1 eller 2. Gjennomsnittlig formuesskatt økte med 19 prosent fra 1999 til 2003, til tross for at gjennomsnittlig nettoformue gikk ned i denne perioden. Det vil i hovedsak være den positive nettoformuen som påvirker formuesskatten. Den gjennomsnittlige positive nettoformuen har økt fra 513 500 til 595 500 kroner i denne femårsperioden, noe som utgjør en økning på 16 prosent.

Figur 3.1. Gjennomsnittlig beskatningsgrunnlag for personlig næringsdrivende. 1999-2003. Kroner i 1 000

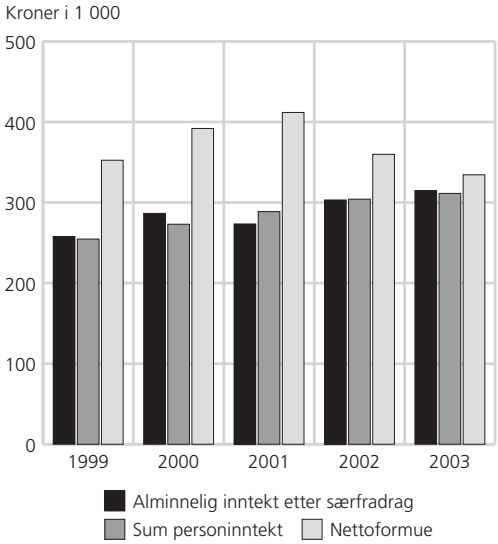

Kilde: Skattestatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3.2. Gjennomsnittlig nettoformue, realkapital, finanskapital og gjeld for personlig næringsdrivende. 1999-2003. Kroner i 1 000

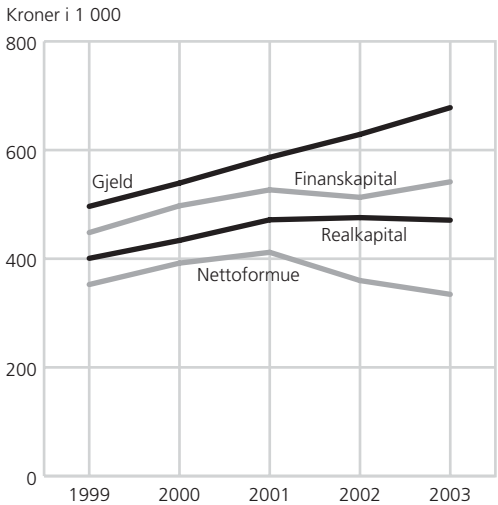

Kilde: Skattestatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3.3. Gjennomsnittlig sum skatt for personlig næringsdrivende. 1999-2003. Kroner i 1 000

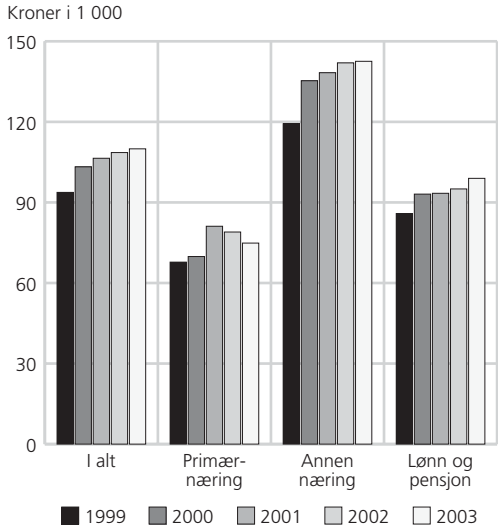

Kilde: Skattestatistikk, Statistisk sentralbyrå.

En av mange mulige måter å beregne skatteprosent på, er skattens andel av bruttoinntekten. Bruttoinntekt omfatter all skattemessig inntekt for den personlig næringsdrivende. Skattens andel av bruttoinntekten har falt fra 28,4 til 27,1 i denne perioden. For 2003 er denne andelen størst for annen næring. Se figur 3.4 og tilsvarende tall for alle forskuddspliktige i kapittel 2.1, tabell 2.4.

Etterskuddspliktige

Sum skatt for alle etterskuddspliktige økte med 344 prosent i perioden 1992-2003. Den største økningen finner vi fra 1999 til 2000 da skatten økte med hele 131 prosent. Dette skyldes i all hovedsak en sterk økning i skatt fra virksomhet på norsk sokkel. Økningen på norsk sokkel kom i første rekke som et resultat av høyere oljepriser, men delvis også av økt produksjon. Landbasert virksomhet hadde en jevn

Figur 3.4. Gjennomsnittlig utlignet skatt for personlig næringsdrivende. 1999-2003. Kroner i 1 000

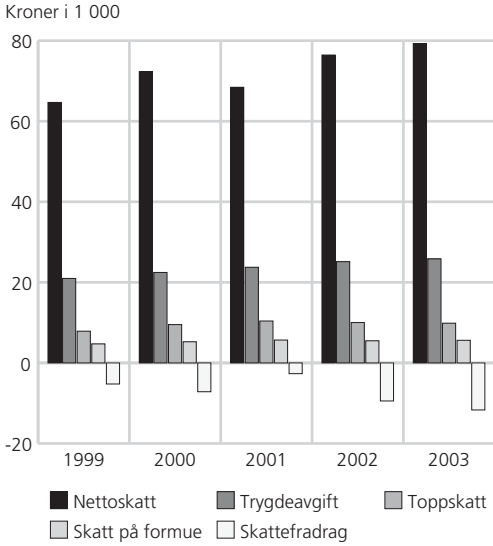

Kilde: Skattestatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3.5. Sum skatt som andel av bruttoinntekten for personlig næringsdrivende. 1999-2003. Prosent

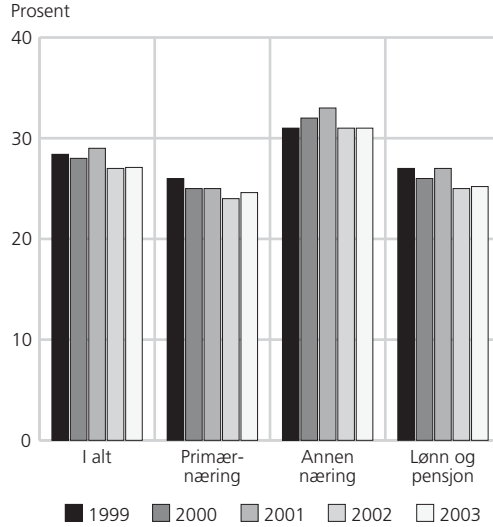

Kilde: Skattestatistikk, Statistisk sentralbyrå.

økning i sum skatt frem til 2000, for så å minke. Se figur 3.6 og vedleggstabell C3.

Særskilte regler for skattelegging av kraftforetak ble innført fra inntektsåret 1997. Kraftverkenes naturressursskatt har blitt doblet i perioden. Naturressursskatten samordnes med fellesskatten ved at det gis fradrag for naturressursskatt i utlignet fellesskatt. Dette er et fremførbart fradrag. Fradraget som utgjorde bortimot 70 prosent av naturressursskatten de første årene, økte til 142 prosent i 2001 og var 101 prosent i 2003. Ettersom fradraget samordnes med fellesskatten, vil kraftselskapenes utlignede fellesskatt påvirke hvor stor del av fradraget som kan benyttes det enkelte år, og hvor mye som må fremføres og benyttes senere.

Figur 3.6. Sum skatt for etterskuddspliktige. 1992-2003. Milliarder kroner

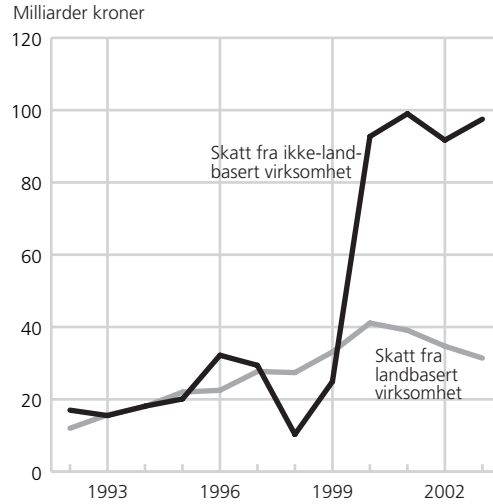

Kilde: Skattestatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3.7. Sum skatt før fradrag. Landbasert virksomhet. 1992-2003. Milliarder kroner

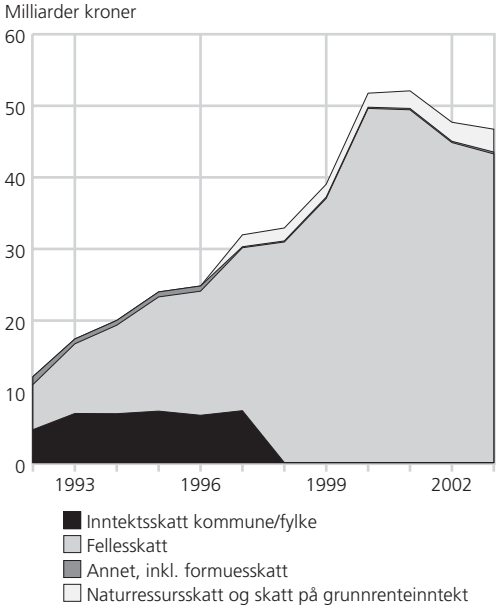

Kilde: Skattestatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3.8. Gjennomsnittlig bruttoinntekt for personlig næringsdrivende, etter inntektskomponenter. 2003. Kroner i 1 000

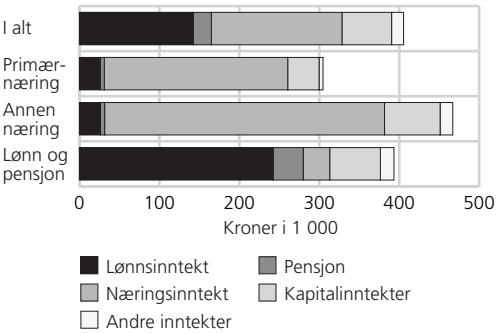

Kilde: Skattestatistikk, Statistisk sentralbyrå.

3.2. Selvangivelsesregnskap for næringsvirksomhet

Innledning

I dette avsnittet vil vi ta for oss selvangivelsen for personlig næringsdrivende og aksjeselskaper. Datagrunnlaget vil være selvangivelsesdata som innhentes til inntekts- og formuesundersøkelsene for aksjeselskaper (IFS) og Skattedirektoratets datastøttede selvangivelsesbehandling for forskuddspliktige skatteytere (DSB-systemet).

IFS har tradisjonelt vært basert på et utvalg på ca. 7 000 skattepliktige aksjeselskaper. Fra og med 2001-årgangen har aksjeselskaper som har innrapportert ligningsdata elektronisk også blitt inkludert i utvalget. For inntektsåret 2003 var utvalget på nesten 76 000 aksjeselskaper. Alle utvalgsundersøkelser er beheftet med en viss usikkerhet. Generelt blir resultatene mer usikre jo færre observasjoner de er basert på.

Statistikk for personlig næringsdrivende bygger på registeropplysninger for alle næringsdrivende 17 år og over bosatt i Norge. For begge undersøkelsene er grunnlaget hentet fra skatteligningens materiale. Det betyr at beløpenes størrelse er bestemt av skatteregler og ligningspraksis.

Personlig næringsdrivende

For personlig næringsdrivende sett under ett, utgjorde inntekter fra næringsvirksomhet ca. 40 prosent av bruttoinntekten i 2003. For næringsdrivende med annen næring som hovedinntekt utgjorde næringsinntekt 75 prosent av bruttoinntekten. Til sammenligning var tilsvarende andel 8 prosent for næringsdrivende med lønn og pensjoner som hovedinntekt. Se figur 3.8 og vedleggstabell C6. Se for øvrig boks 3.1: Endringer i 2003.

Gjennomsnittlig bruttoinntekt for alle næringsdrivende økte med 23 prosent, fra 330 000 til 405 400 kroner fra 1999-2003. Personlig næringsdrivende i primærnæring

Figur 3.9. Gjennomsnittlig bruttoinntekt for personlig næringsdrivende, etter næring. 1999-2003. Kroner i 1 000

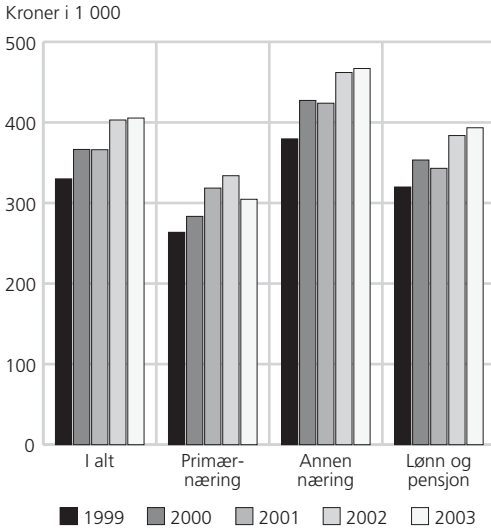

Kilde: Skattestatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3.10. Gjennomsnittlig personinntekt for personlig næringsdrivende. 2003. Kroner i 1 000

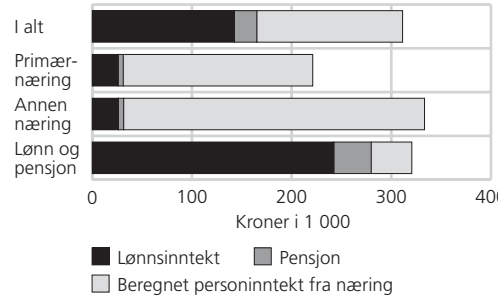

Kilde: Inntektsstatistikk for personlig næringsdrivende, Statistisk sentralbyrå.

har hatt den laveste bruttoinntekten i alle disse årene. Den markante nedgangen i bruttoinntekt for primærnæring fra 2002 til 2003, som vi ser i figur 3.9, skyldes sannsynligvis i stor grad at jordbruksfradraget i 2003 ble ført på en slik måte at den reduserer bruttoinntekten for de næringsdrivende som kan kreve dette fradraget. Det kan også være noe av årsaken til den svake økningen i den gjennomsnittlige bruttoinntekten for personlig næringsdrivende sett under ett. Figuren viser også en liten nedgang i bruttoinntekten fra 2000 til 2001.

Snaut halvparten av samlet personinntekt var beregnet personinntekt fra næring i 2003. For næringsdrivende i primærnæringene utgjorde personinntekt fra næring 86 prosent av samlet personinntekt og innenfor andre næringer var andelen nærmere 91 prosent. Se figur 3.10 og vedleggstabell C6.

Aksjeselskaper

Den totale alminnelige inntekten for alle aksjeselskaper var 50 milliarder kroner i 2003. Den negative alminnelige inntekten utgjorde totalt 56 milliarder kroner, mens den samlede positive og skattbare alminnelige inntekten var 106 milliarder kroner. Om lag halvparten av aksjeselskapene hadde positiv alminnelig inntekt eller skattbar inntekt. Aksjeselskapene benyttet totalt 26 milliarder kroner i fradrag for underskudd fra tidligere år. Se vedleggstabell C7.

3.3. Beregnet personinntekt

Innledning

I dette avsnittet vil vi ta for oss beregnet personinntekt for aktive eiere i aksjeselskap og for enkeltpersonforetak drevet av personlig næringsdrivende. Datagrunnlaget vil være skjema for beregning av personinntekt som innhentes til inntekts- og formuesundersøkelsene for personlig næringsdrivende (IFN) og aksjeselskaper (IFS). IFN er tradisjonelt basert på et utvalg på ca. 4 000 personlig næringsdrivende og deres ektefeller. For 2003 omfatter IFN alle som har levert

ligningsopplysninger elektronisk (ca. 100 000 personlig næringsdrivende).

Personlig næringsdrivende

For alle virksomheter sett under ett utgjorde fradrag for beregnet kapitalavkastning om lag 27 000 kroner i gjennomsnitt i 2003. Tilsvarende for virksomheter innenfor primærnæring var om lag 58 000 kroner og innenfor andre næringer 27 000 kroner. Lønnsfradraget utgjorde i gjennomsnitt 3 500 kroner i 2003, størst for personlig næringsdrivende i annen næring med 7 800 kroner, fulgt av primærnæring med 2 100 kroner.

Beregnet personinntekt dannes på grunnlag av næringsinntekten fra næringsoppgaven. Fradrag for beregnet kapitalavkastning og lønnsfradraget reduserer dette grunnlaget og har derfor betydning for hvor mye trygdeavgift og toppskatt den personlig næringsdrivende får utlignet.

Aktive eiere i aksjeselskap

Samlet personinntekt beregnet for aktive eiere i aksjeselskap var negativ i 2003, og utgjorde 3 milliarder kroner. Færre enn én av tre aktive eiere hadde positiv beregnet personinntekt. Denne var totalt på 7 milliarder kroner, etter fradrag for negativ personinntekt fra tidligere år. Ved beregning av personinntekten har fradragene i næringsinntekt ulik betydning for nivået på endelig personinntekt. Fradrag for beregnet kapitalavkastning utgjorde 72 prosent av næringsinntekt etter korreksjon for faktiske kapitalkostnader/kapitalinntekter. Beregnet lønnsfradrag utgjorde 32 prosent og negativ fremført personinntekt fra tidligere år utgjorde 12 prosent av næringsinntekten. Se vedleggstabell C10.

Annette Alstadsæter, Erik Fjærli og Thor Olav Thoresen

4. Om bakgrunnen for og utformingen av skattereformen i 2006*

Stortinget har nå vedtatt en ny skattereform som gjelder fra og med 2006. Reformen er basert på Skauge-utvalgets forslag. En viktig årsak til reformen var omgåelser innenfor delingsmodellen, og denne artikkelen viser hvordan slike tilpasninger kan spores i inntektsdata for husholdninger. Vi redegjør for modellene som kommer til erstatning for delingsmodellen: foretaksmodellen, deltakermodellen og aksjonærmodellen, samt andre viktige endringer i personbeskatningen som følger av reformen.

4.1. Innledning

Stortinget har vedtatt en ny skattereform basert på Skauge-utvalgets forslag (NOU 2003:9). Som ved den forrige skattereformen i 1992, er det innrettingen av beskatningen av næringsvirksomhet som har vist seg å være mest utfordrende. Mens 1992-reformen ga oss delingsmodellen, gir den nye reformen oss tre viktige nye modeller: *foretaksmodellen, deltakermodellen* og *aksjonærmodellen*.

Hovedformålet med denne artikkelen er å beskrive hovedtrekkene i det nye skattesystemet med særlig fokus på systemet for beskatning av næringsvirksomhet. Mandatet til Skauge-utvalget viste at beslutningstakerne var urolige med hensyn til mulighetene for omdannelse av lønnsinntekt til lavere beskattet kapitalinntekt innenfor delingsmodellen, og vi viser i avsnitt 4.2 til et empirisk materiale som indikerer at slike tilpasninger har funnet sted.

Den nye reformen kan oppfattes som et svar på akkurat dette problemet. Delingsmodellen erstattes nå av den såkalte *skjermingsmetoden*, der det grunnleggende prinsippet er at all avkastning utover det som tilsvarer risikofri avkastning skal beskattes ekstra. Skjermingsmetoden vektlegger likebehandling av ulike selskapsformer, og tre ulike modeller er utarbeidet for at skjermingsmetoden skal kunne anvendes på alle typer selskaper og næringsvirksomhet.[1] Aksjonærmodellen gjelder for alle aksjeselskaper, deltakermodellen gjelder for personlige deltakere i deltakerlignede selskaper, og foretaksmodellen gjelder for selvstendig næringsdrivende. Disse modellene utgjør hovedpilarene i det nye skattesystemet. Aksjonærmodellen beskrives i avsnitt 4.3, mens vi i avsnitt 4.4 presenterer deltakermodellen og foretaksmodellen.

Den nye reformen innebærer med andre ord et steg bort fra en rendyrket versjon av

*Vi takker Ådne Cappelen, Kirsten Hansen og Michael Riis Jacobsen for kommentarer til et tidligere utkast.

det "duale inntektsskattesystemet", med proporsjonal skatt på kapitalinntekt og progressiv skatt på lønnsinntekt, også kalt "den nordiske skattemodellen" på grunn av dets popularitet i nordiske land. Likere behandling av kapitalinntekt og lønn har ikke bare skjedd ved at kapitalbeskatningen har blitt endret (aksjonærmodell og skjermingsmetode). En har også fått reduksjoner i beskatningen av lønnsinntekt ved budsjettvedtakene for 2005 og 2006. Ved begge anledninger kombineres reduksjoner i toppskatten med større minstefradrag. Disse satsendringene beskrives i avsnitt 4.5. Her beskrives også hvordan noen andre elementer i Skauge-utvalgets forslag er fulgt opp, som forslagene med hensyn til formuesskatt, fordelsbeskatning av bolig og arveavgift.

Den nye skattereformen innebærer et skifte i skattepolitikk som kan gi andre skattemessige tilpasninger. Det kan være verdt å lage noen hypoteser om hvilke effekter vi vil se som følge av det nye systemet, og noen slike nevnes i det avsluttende avsnittet.

4.2. Hvorfor skattereform nå igjen?

Det er ikke utenkelig at skattesystemet må reformeres med jevne mellomrom for å være tilpasset den samfunnsmessige utviklingen. EØS-reglene, med krav til likebehandling av utbytte enten dette er opptjent i Norge eller i utlandet[2], var også et argument for å vurdere skattesystemet og særlig beskatningen av utbytte på nytt. Men den nye skattereformen må ikke minst tolkes som et tiltak for å gjøre noe med mulighetene for skatteomgåelser i det eksisterende skattesystemet. Disse svakhetene ser vi nærmere på i dette avsnittet.

Skattereformen av 1992 innebar et bredere skattegrunnlag, spesielt gjennom sanering av skattekredittene, lavere skattesatser på bedrifter og kapitalinntekt og likestilling av eierformer i beskatningen av næringsvirksomhet. For selvstendig næringsdrivende og nært eide selskaper innebar skattereformen et behov for å dele næringsinntekten, av hensyn til likebehandling med selskapssektoren på den ene siden og lønnstakerne på den andre siden. Lavere skatt på aksjeselskaper enn på personlig næringsinntekt og/eller lønnsinntekt medførte insentiver for næringsdrivende og utøvere av såkalte frie yrker til å organisere virksomheten i egne aksjeselskaper. Et moment i denne sammenhengen var at forskjellen mellom de formelle skattesatsene på kapitalinntekt og andre inntektsarter ikke måtte bli for stor. Et annet viktig element var å lage sjablonordninger for å skille mellom arbeidsavkastningen til aktive eiere i småbedrifter og avkastningen på den investerte kapitalen.

Aarbakke-utvalget (NOU 1989:14) vurderte to slike delingsløsninger for næringsinntekt opptjent i enkeltmannsforetak og småselskaper:

1. Deling mellom den delen av næringsinntekten som beholdes i bedriften og den delen som tas ut til andre formål (forbruk, investeringer), også kalt "uttaksmodellen".
2. Deling mellom den delen av næringsinntekten som skriver seg fra den kapitalen som er investert i bedriften og den delen som kan tilskrives den næringsdrivendes arbeidsinnsats eller andre forhold, også kalt "kildemodellen".

Utvalget anbefalte kildemodellen, som også ble resultatet av den politiske behandlingen. Kildemodellen innebar allerede i utgangspunktet en viss "indre spenning" gjennom ulike formelle skattesatser på avlønning av arbeidsinnsats og kapitalinntekter. I 1992 var differansen mellom

topp marginalskattesats på arbeidsinntekt og kapitalinntekt henholdsvis 20,8 og 23,7 prosentpoeng, avhengig av om skattyteren hadde høyeste sats eller mellomsatsen for trygdeavgift. Fra og med 2000 har satsforskjellen i marginalskatt på høye arbeids- og kapitalinntekter økt til 27,3 prosentpoeng[3], og delingsmodellen er dessuten blitt både komplisert og "utvannet" gjennom endringer i satsstrukturer og ulike særregler, som "tak" på skattepliktig beregnet personinntekt og 300-timersregelen for identifisering av aktive aksjonærer. Resultatet er at delingsmodellen er blitt lett å omgå og ineffektiv i forhold til den opprinnelige begrunnelsen for den.

Et sentralt element i Skauge-utvalgets forslag var å redusere forskjellen mellom marginalskatten på kapital og arbeid.[4] Et annet viktig element var å innføre en uttaksmodell til erstatning for dagens kildebaserte delingsmodell. En nærliggende tilpasning til dagens delingsmodell er at avkastningen på arbeidsinnsats i stor grad omklassifiseres til "kapitalinntekt" i de eksisterende nært eide aksjeselskaper, og gjennom at tidligere selvstendig næringsdrivende og ny næringsvirksomhet organiserer seg som aksjeselskap for å realisere inntektene som aksjeutbytte. Dette kan for eksempel skje gjennom at en tar inn mer eller mindre proforma passive medeiere for å unngå å bli klassifisert som "aktiv eier". Etter 1992 har vi blant annet derfor sett en betydelig økning i aksjeutbyttene og i antall aksjeselskaper (Statistisk sentralbyrå 2004).

Økningen i aksjeutbytter er i seg selv neppe noe problem så lenge midlene i stor grad finner veien tilbake til næringslivet. Det må også sies at et viktig argument for skattereformen i 1992 og reduksjonen i skatt på aksjeutbytte, var at man mente at gjeldende system for bedriftsbeskatning medførte innelåsingseffekter, gjennom at for mye kapital ble holdt tilbake i selskapene. Dette argumentet kan neppe forstås på noen annen måte enn at man faktisk ønsket å legge til rette for en økning i utbyttene, gjennom nøytralitet i beskatningen med hensyn til bedriftenes finansielle tilpasning.

Den sterke veksten i skatteproveny fra aksjeselskapssektoren siden 1992 (Statistisk sentralbyrå 2004) tyder heller ikke på at økningen i utbytter har vært et problem i forhold til det å opprettholde det offentliges skatteinntekter. Bakgrunnen for at man på ny har reformert skattesystemet ligger vel snarere i at det er blitt vanskelig å legitimere overfor folk flest (dvs. lønnstakere og pensjonister) at noen, og da gjerne personer med høye inntekter, får sin inntekt beskattet med en betydelig lavere sats enn andre og at det har vært mulig å omgå høyere skatt.

Flere årsaker til økningen i aksjeutbytter

Den kraftige økningen i aksjeutbytter gjennom 1990-tallet kan skyldes både skattemessige forhold og andre faktorer. Blant de viktigste forklaringene er:

- **Bedrede konjunkturer på 1990-tallet:** Fra 1992 til 2000 ble hovedindeksen på Oslo Børs mer enn tredoblet. Selv om børskursene har svingt en del fra år til år, har avkastningen gjennomgående vært god. Utviklingen for unoterte selskaper har vært minst like god. Den kraftige veksten i boligprisene reflekterer på tilsvarende vis at 1990-tallet har vært preget av sterk inntektsvekst i norsk økonomi.
- **Endrede finansieringsinsentiver i selskapssektoren:** Skattereformen av 1992 medførte en kraftig reduksjon i marginalskatten på renteinntekt blant personer i de øvre inntektsgrupper.

Sparing i husholdningssektoren ble gunstigere, slik at det ble relativt dyrere for selskapene å finansiere investeringene gjennom tilbakeholdte overskudd, sammenlignet med lånefinansiering.

- **Skattetilpasning i bedrifter med aktive eiere.** Enda viktigere enn endrede finansieringsinsentiver for aksjeselskapene er skattetilpasninger i nært eide selskaper, ved at aktive eiere gjør om høyt beskattet arbeidsinntekt til kapitalinntekt. Dette kan ha skjedd både i eksisterende aksjeselskaper, gjennom at eierne erstatter lønn med aksjeutbytte, og ved endring av selskapsform i ansvarlige selskaper og enkeltmannsforetak, det vil si at næringsinntekt blir omgjort til kapitalinntekt.
- **Ettergivelse av utsatt skatt.** Skattereformen i 1992 innebar at tidligere skattemessig betingede reserver i bedriftene i sin helhet ble frigitt og omgjort til egenkapital. Dette medførte for det første at mange bedrifter som tidligere var rasjonerte i utbyttepolitikken på grunn av regnskapsreglene og lav egenkapital, nå kunne betale utbytte i den grad de hadde lønnsomhet og likviditet til det. For det andre førte dette skatteamnestiet også til at bedriftenes finansielle stilling ble bedre, i og med at skattekrav knyttet til fremtidig inntektsføring og anvendelse av reservene ble strøket.

Av de skattemessige forklaringene kan en skille mellom det som har med bedriftenes finansieringspolitikk å gjøre, for eksempel valg mellom lånefinansiering eller tilbakeholdelse av overskudd, og på den annen side tilpasninger til skattesystemet blant småbedrifter og næringsdrivende. Til den siste typen skattetilpasninger hører valget mellom å være selvstendig næringsdrivende, eventuelt ansvarlig selskap, eller drive eget aksjeselskap. I de første tilfellene manifesteres eieravkastningen som næringsinntekt i inntektsstatistikken, i det siste som utbytte.

Bedriftenes finansieringspolitikk

Tabell 4.1 viser hvordan marginalskatten på kapitalinntekter har endret seg i favør av sparing i husholdningssektoren gjennom at personskattene på kapitalinntekt har falt sammenlignet med selskapsskatten. Før 1992 var aksjeselskapenes marginalskatt på renteinntekt og rentefradrag om lag 40 prosent, mens aksjonærenes marginalskatt kunne være betraktelig høyere, spesielt på 1980-tallet. Høy inflasjon bidro også til å redusere realrenten etter skatt, noe som hadde størst utslag for de med høy inntekt og høy marginalskatt, på grunn av progressiv beskatning. Etter 1992 er det mindre å spare på å holde kapitalen innenfor selskapene og la den forrente seg der, sammenlignet med å distribuere mer av overskuddet til eierne, i og med at skattesatsen er 28 prosent for både bedrifter og personer.

Tabell 4.2 viser betydningen av skatteamnestiet som fulgte skattereformen i 1992 for egenkapitalsituasjonen i industri, bergverk, engroshandel og detaljhandel. Før skattereformen utgjorde skattemessig betingede avsetninger en betydelig del av selskapenes balanse. Disse avsetningene besto dels av fondsavsetninger (konsolideringsfond og distriktsutbyggingsfond), dels av anleggsreserver, det vil si den akkumulerte effekten på regnskapets balanseside av at skattemessige avskrivninger skjedde raskere enn de bedriftsøkonomiske avskrivninger. De skattemessig betingede avsetningene innebar i varierende grad utsettelse av skatten. Det årlige aksjeutbyttet var juridisk begrenset både av årets avsetninger, gjennom at disse reduserte det skattemessige overskuddet det kunne deles ut utbytte av, og av mengden av fri egen-

Tabell 4.1. Maksimale skattesatser på renteinntekter og rentefradrag. 1986-1991 og 1993

	Personer	Aksjeselskap[1]
1986	62,0	40,0
1987	56,0	40,0
1988	48,0	4,00
1989	45,6	40,0
1990	43,0	40,0
1991	40,5	40,0
1993-	28,0	28,0

[1] Nominell skattesats, tilnærmet blant annet under forutsetning av full avsetning til konsolideringsfond. (t.o.m.1991).

kapital i bedriften. Med skattereformen skjedde tre ting som raskt økte potensialet for utdeling av aksjeutbytte: For det første forsvant skattemotiverte avsetninger av *årets* overskudd til konsolideringsfond og distriktsutbyggingsfond. Disse midlene kunne altså i stedet vurderes utdelt som utbytte. For det andre ble skattekravet knyttet til fremtidig inntektsføring av *tidligere* avsetninger ettergitt. På den måten ble fremtidig skatt redusert og bedriftenes finansielle stilling ble dermed styrket. For det tredje ble de legale begrensningene på aksjeutbytte i mange bedrifter redusert eller helt borte gjennom den kraftige styrkingen av den bokførte egenkapitalen som fulgte med omgjøringen av skattemessig betingede reserver til egenkapital.

Næringsdrivende og småbedrifter

Det er vanskelig å si sikkert i hvilken grad økningen i aksjeutbytter gjennom 1990-tallet kan tilskrives økt kapitalavkastning (konjunkturer), endring i hvordan denne kapitalavkastningen kanaliseres til investorene (dvs. bedriftenes utbytte- og finansieringspolitikk), eller at eierinntektene i nært eide selskaper i større grad enn før manifesteres som "kapitalinntekt" fremfor næringsinntekt eller lønn fra eget selskap. Vurdert som investorinntekt kan aksjeutbyttene på lengre sikt vanskelig

Tabell 4.2. Egenkapital og skattemessig betingede reserver, etter næringshovedgruppe. 1986-1992. Millioner kroner

	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	Pst. endring hele perioden 1986-1991	Pst. endring 1991-1992
Industri og bergverk									
Total egenkapital	29 394	28 816	31 837	34 274	34 761	35 459	60 171	21	70
Fri egenkapital	4 205	4 738	3 500	4 928	5 973	5 651	23 509	34	316
Skattemessig betingede reserver	11 118	23 552	25 339	28 987	30 749	26 283	-	136	-
Engroshandel									
Total egenkapital	8 645	9 612	10 353	11 717	11 220	14 196	23 969	64	69
Fri egenkapital	2 472	2 797	2 778	2 273	2 259	2 017	9 297	-18	361
Skattemessig betingede reserver	6 027	8 837	9 290	9 939	10 993	9 091	-	51	-
Detaljhandel									
Total egenkapital	2 507	2 447	2 315	2 364	2 797	3 309	5 552	32	68
Fri egenkapital	783	456	141	8	97	297	1 957	-62	559
Skattemessig betingede reserver	1 960	2 961	2 725	2 716	2 897	1 588	-	-19	-

Kilde: Regnskapsstatistikk for industri og bergverk, detaljhandel og engroshandel, Statistisk sentralbyrå.

opprettholdes på et høyere nivå enn den langsiktige kapitalavkastningen uten at det tilføres ny egenkapital. Ser man på utbyttepolitikken i de store børsnoterte selskapene, viser den da heller ikke en fullt så dramatisk endring som det man kan observere i husholdningenes mottatte aksjeutbytte. I årene 2002, 2003 og 2004 utgjorde for eksempel aksjeutbyttet henholdsvis om lag 4, 3 og 2 prosent av markedsverdien av de norske selskapene på Oslo Børs. I årene 1990 til 1992 lå andelen på om lag 1,5 til 2,1 prosent.[5] Dette indikerer at en stor del av økningen i mottatt aksjeutbytte i husholdningssektoren stammer fra selskaper som ikke er børsnoterte.

For å gi en indikasjon på betydningen av finansielle tilpasninger i aksjeselskapssektoren på den ene siden, og på den annen side rene skattetilpasninger i nært eide aksjeselskaper gjennom at avkastningen på eiernes arbeidsinnsats fremtrer som kapitalinntekt, kan en sammenholde aksjeutbyttene med den langsiktige kapitalavkastningen som er forenlig med en konstant egenkapitalandel i selskapene.

Tabell 4.3 er basert på Statistisk sentralbyrås inntektsstatistikk og viser sammensetningen av husholdningenes bruttoinntekt før og etter skattereformen. Her ser vi nærmere på sammenhengen mellom næringsinntekt, kapitalavkastning og aksjeutbytte. I stedet for å bruke det observerte aksjeutbyttet som mål på kapitalinntekt fra aksjeinvesteringer, bruker vi i stedet et uttrykk for langsiktig forventet avkastning, *normalavkastningen*, som er mindre følsom for kortsiktige svingninger og skattemotiverte tilpasninger. Normalavkastningen fremkommer ved at formuesverdien av husholdningenes aksjeportefølje, korrigert for skattemessige verdsettingsrabatter, er multiplisert med en antatt nominell avkastningsrate. Denne er satt lik en langsiktig realavkastning pluss årlig inflasjon. Realavkastningsraten er beregnet ut fra utviklingen av hovedindeksen på Oslo Børs fra 1986 til 2004, som ga en realavkastning (inklusive utbytte) over hele perioden på om lag 7 prosent. Bortsett fra detaljer med hensyn til beregningsgrunnlag med mer, og at vi her opererer med en høyere "skjermingsrente", svarer vår beregnede normalavkastning til det skattefrie skjermingsgrunnlaget i den nye aksjonærmodellen.

Ved å trekke kapitalens normalavkastning fra de observerte aksjeutbyttene vil en positiv differanse indikere at utbyttene også omfatter annen eierinntekt enn kapitalavkastning, som arbeidsinntekt eller profitt utover normalavkastningen, mens en negativ differanse indikerer at aksjeutbyttene ikke fanger opp hele kapitalavkastningen. I tabellen er derfor observert aksjeutbytte delt opp i normalavkastning og "merutbytte", definert som forskjellen mellom det observerte aksjeutbyttet og den beregnede normalavkastningen.

Tabell 4.3 viser at mens merutbyttet var negativt før skattereformen, utgjorde det like mye som hele den beregnede normalavkastningen for øverste desil i perioden etter skattereformen. Dette indikerer at før skattereformen ble bare deler av husholdningenes kapitalavkastning fanget opp av inntektsstatistikken, gjennom at mye av bedriftsoverskuddene ble beholdt i selskapene, se Fjærli og Naug (2000) og Fjærli og Aaberge (2000). Vurdert som kapitalavkastning vil et så høyt aksjeutbytte ikke kunne opprettholdes i det lange løp. Det er derfor naturlig å anta at merutbyttet i stor grad egentlig skyldes aktive eieres arbeidsinnsats. Tabell 4.3 viser også at mens inntektene fra selvstendig næringsvirksomhet som andel av total inntekt i øverste desil

har falt, er summen av næringsinntekt og (positivt) merutbytte mer stabil. Dette indikerer at næringsinntekt er blitt omdefinert til kapitalinntekt gjennom valg av selskapsform i løpet av perioden etter 1992.

La oss nå se nærmere på mulige forklaringer på dette merutbyttet. Inntektsstatistikken er i stor grad basert på registerdata fra skatteetaten og inneholder ikke tilstrekkelig detaljerte opplysninger om den enkeltes inntekts- og formuesforhold til at man kan fastslå *sikkert* aksjeutbyttenes opprinnelse og art. Det er derfor vanskelig å trekke sikre konklusjoner om fenomenet "merutbytte". Imidlertid kan man bruke en indikator for om en person/husholdning har tilknytning til et nært eid aksjeselskap og sammenligne betydningen av merutbytte, slik det er definert foran, i husholdninger med "aktive eiere" med *andre* husholdninger som mottar aksjeutbytte ("investorer"). En slik indikator på aktivt eierskap er forekomst av beregnet personinntekt fra aksjeselskap på selvangivelsen. Dette er ingen perfekt indikator i og med at en del aktive eiere har greid å omgå delingsmodellen og unngå å få beregnet personinntekt av arbeid i egen bedrift. Videre vil aksjeporteføljen til registrerte aktive eiere også kunne omfatte rene porteføljeinvesteringer, for eksempel i børsnoterte selskaper. Likevel innebærer indikatoren at husholdningene i utvalget kan deles i to kategorier, den ene der det helt sikkert drives eget aksjeselskap med minst en aktiv eier og den andre hvor det enten ikke drives eget aksjeselskap eller der dette er "skjult" for inntektsstatistikken.

Både lønn fra eget selskap og beregnet personinntekt beskattes likt hos den aktive eieren, og siden redusert uttak av lønn øker bedriftens overskudd og beregnet personinntekt krone for krone, innebærer ikke inntektsskattesatsene i seg selv noe bestemt insentiv for aktive eiere til å redusere egen lønn og heller ta ut utbytte. Imidlertid beregnes det arbeidsgiveravgift av utbetalt lønn, men ikke av beregnet personinntekt. Selv om det såkalte lønnsfradraget i delingsmodellen i løpet av de senere årene også påvirkes av eierens egen lønn, vil effekten av arbeidsgiveravgiften være sterkere og utbytte er den skattefavoriserte måten å ta ut overskudd på i selskaper som falt inn under delingsmodellen. Dessuten må negative bedriftsoverskudd og negativ beregnet personinntekt måtte fremføres for fradrag i fremtidige år. Hvis eierens samlede behov for å ta ut midler av virksomheten et år overstiger det skattemessige overskuddet, straffer det seg altså skattemessig om dette skjer i form av egen lønn[6].

Figur 4.1 viser merutbyttet for husholdninger som både har aksjer og positiv beregnet personinntekt fra aksjeselskaper, og husholdninger som har aksjer, men ingen beregnet personinntekt. I den første gruppen er det altså sikkert at noen i husholdningen driver næringsvirksomhet i eget AS, mens den siste gruppen både omfatter rene porteføljemotiverte aksjeinvesteringer og nært eide selskaper som har greid å omgå delingsmodellen. I figuren viser linjene merutbytte som andel av totalt aksjeutbytte (høyre akse), mens søylene viser merutbytte i millioner kroner (venstre akse).

Figuren viser klart at fenomenet merutbytte er viktigst i husholdninger med aktive eiere, både målt i kroner og som andel av totalt mottatt aksjeutbytte. Sammen med forskjeller mellom selskaper målt etter størrelse eller status for børsnotering, gir dette støtte til hypotesen om at en stor del av økningen i husholdningenes aksjeutbytte stammer fra næringsvirksomhet i nært eide aksjeselskaper.

Tabell 4.3. Sammensetningen av bruttoinntekt før og etter skattereformen. Alle husholdninger og de 10 prosent med høyest inntekt. 1986-2002

	Lønn	Over-føringer	Nærings-inntekt	Mer-utbytte	Nærings-inntekt pluss positivt merutbytte	Normal-avkast-ning	Øvrige kapital-inntekter
Alle							
1986-1991	66,4	18,7	8,6	-0,5	8,6	0,8	5,6
1992-2002	65,1	21,8	7,0	0,8	7,8	1,4	3,9
10. desil							
1986-1991	70,6	4,9	15,0	-0,1	15,0	1,9	7,5
1992-2002	66,7	5,4	12,9	3,8	16,7	3,6	7,6

Utbytteskatten i 2001 hadde virkning for aksjeutbyttet i begge grupper aksjeeiere. Figuren antyder også at næringslivet til en viss grad omgikk den forhåndsannonserte utbytteskatten ved å redusere utbyttene i 2001 og i stedet ta ut utbytte på forskudd.

Figur 4.1. Utbytte utover normalavkastningen. 1993-2002. Kroner i 1 000 og i prosent av samlet utbytte

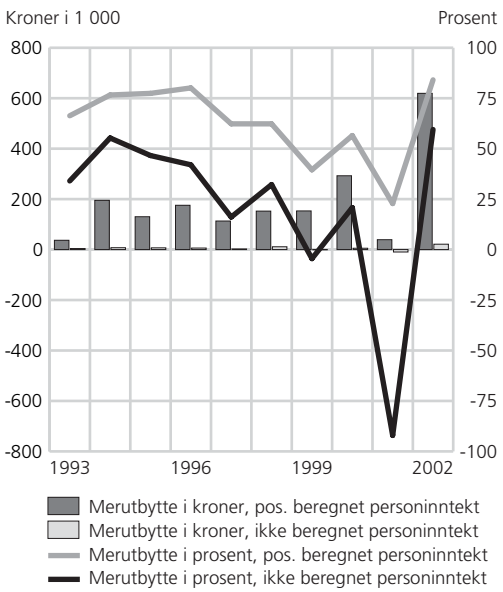

Kilde: Data fra inntekts- og formuesundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Økningen i husholdningenes aksjeutbytter etter 1992 og fallet i utbytte i 2001 indikerer klart at aksjeutbytte er svært følsomt for skattemessige vurderinger. Som en kortsiktig effekt og en tilpasning til den nye aksjonærmodellen, forventes det derfor et klart fall i utbyttene i 2006 fordi man har tatt ut utbytte på forhånd. Det forventes også en økning av egenkapitalen i selskapene fra og med 2006 fordi større deler av overskuddene vil bli holdt tilbake i bedriftene.

4.3. Aksjonærmodellen

I skattesystemet etter 1992-reformen har utbytte fra aksjeselskaper som har mer enn 1/3 passive eiere i praksis ikke blitt skattlagt på aksjonærens hånd, og effektiv skattesats på utbytte er dermed 28 prosent, som blir betalt som skatt på overskudd i selskapet. Aksjeselskaper som har 1/3 eller færre passive eiere blir skattlagt under delingsmodellen, som deler inn overskudd i bedriften i to deler: beregnet kapitalavkastning og beregnet personinntekt, der den siste delen blir skattlagt som arbeidsinntekt på den aktive eierens hånd, uavhengig som det blir betalt ut som lønn eller utbytte. Effektiv skatt på beregnet kapitalavkastning er 28 prosent, mens skatt på beregnet personinntekt er progressiv, med en maksimalsats som i 2004 var på 55,3 prosent.

Aksjonærmodellen blir innført i januar 2006, og under denne nye modellen blir personlige eiere i alle aksjeselskaper beskattet under samme system uavhengig av eiersammensetning i selskapet. Utbytte til personlige aksjonærer blir delt inn i en skattefri og en skattepliktig del. Det som tilsvarer risikofri avkastning på aksjen vil som i dag være skattefritt, mens utbytte som overstiger normalavkastningen vil bli skattlagt som kapitalinntekt på aksjonærens hånd. Boks 4.1 gir et talleksempel for å illustrere beregningen av skattepliktig utbytte. Til dagens skattesatser vil utbytte innenfor normalavkastningen bli skattlagt med en effektiv skattesats på 28 prosent og utbytte utover normalavkastningen blir skattlagt med en effektiv skattesats på 48,16 prosent. For å finne effektiv skattesats for denne typen utbytte, anta at selskapet har 100 kroner ekstra i overskudd som skal deles ut som utbytte. Etter 28 prosent selskapsskatt blir 72 kroner delt ut til aksjonæren, som må betale 28 prosent skatt på dette beløpet fordi det overstiger normalavkastningen. Det vil si at aksjonæren sitter igjen med 51,84 kroner etter skatt, og effektiv skattesats på utbytte utover normalavkastningen er dermed 48,16 prosent.

Normalavkastningen under aksjonærmodellen, eller *skjermingsfradraget*, er definert som en årlig avkastning på aksjen som tilsvarer alternativ risikofri avkastning etter skatt. Skjermingsfradraget blir beregnet ved å multiplisere aksjens *skjermingsgrunnlag* med *skjermingsrenten*. Dersom mottatt utbytte et år er mindre enn skjermingsfradraget for det aktuelle året, vil den ubenyttede delen av skjermingsfradraget fremføres til fradrag mot senere års utbytte på samme aksje. I tillegg vil ubenyttet skjermingsfradrag i en periode bli lagt til skjermingsgrunnlaget ved utregning av skjermingsfradraget i neste periode. Det er den personen som eier aksjen per 31. desember i det aktuelle inntektsåret som får godskrevet skjermingsfradraget, og det er kun lovlig utdelt utbytte som gir rett til skjerming. Skjermingsfradraget kan ikke overføres mellom ulike aksjer.

Skjermingsgrunnlaget er aksjens *kostpris* pluss eventuelle ubenyttede skjermingsfradrag fra tidligere år. Skjermingsrenten fastsettes av regjeringen.[7] Regjeringen Bondevik II foreslo i Ot.prp. nr.1 (2004-2005) at skjermingsrenten skulle være gjennomsnittlig årlig avkastning etter skatt på statsobligasjoner med fem års løpetid. Skjermingsrenten blir fastsatt etterskuddsmessig, men anslaget for 2006 basert på femårige statsobligasjoner var 2,6 prosent.[8] Regjeringen Stoltenberg fikk derimot vedtatt at skjermingsrenten skal være lik gjennomsnittlig tremåneders rente på statskasseveksler i inntektsåret (året før utbyttet når mottakeren), se St.prp. nr. 1 Tillegg nr. 1 (2005-2006). For 2006 anslås det at dette tilsvarer en skjermingsrente på 2,1 prosent etter skatt. Man vil kunne forvente at denne foreslåtte skjermingsrenten over tid vil være noe lavere enn den tidligere vedtatte skjermingsrenten basert på femårige statsobligasjoner.

Kostprisen på en aksje er for kjøpte aksjer den summen aksjonæren i sin tid ga for aksjen. Dersom aksjonæren var med på stiftelsen av det aktuelle selskapet, så er kostprisen på aksjen det kapitalinnskuddet som er knyttet til hver aksje. Spesielle regler for justering av kostprisen gjelder ved nedskrivning av aksjens pålydende og ved endringer i eierstrukturen i selskapet. Som ledd i overgangen til aksjonærmodellen vil skjermingsgrunnlaget på aksjer i utgangspunktet bli satt til aksjens kostpris, men det skal tillegges eventuelle *RISK-beløp* i eiertiden. RISK-beløpet vil

reflektere tilbakeholdt overskudd i bedriften i løpet av den perioden personen har eid aksjen, og det tilsvarer dermed ubenyttet skjermingsfradrag under aksjonærmodellen.

En eventuell gevinst ved salg av aksjen blir skattlagt som kapitalinntekt, justert for ubenyttet skjermingsfradrag. Skattepliktig gevinst blir da beregnet som salgsprisen minus kostprisen minus eventuelle ubenyttede skjermingsfradrag som er knyttet til aksjen. Dersom ikke hele det akkumulerte ubenyttede skjermingsfradraget kan brukes ved salg, blir det slettet. Selgeren får ikke beregnet noe skjermingsfradrag for det året han selger aksjen. Se for øvrig boks 4.1 for en skjematisk fremstilling av aksjonærmodellen.

Innføringen av denne utbytteskatten skaper insentiver for aksjonærene til å finne andre og lavere skattlagte metoder til å ta ut overskuddet fra selskapet på. En potensiell metode for å omgå utbytteskatten er at den personlige skatteyteren i stedet for å

Boks 4.1. Den grunnleggende strukturen i aksjonærmodellen og nøytralitet

Nøytralitet var 1992-reformens mantra (Hagen og Scheel 2003). La oss nå vurdere om også det nye skattesystemet under 2006-reformen er nøytralt. Eksempelet under er hentet fra Sørensen (2005).

Vi ser på en aksjonær som skyter inn egenkapital i et aksjeselskap ved starten av et år. Ved utgangen av første året mottar han utbytte, og ved utgangen av andre året mottar han enten utbytte eller så realiserer han en kapitalgevinst på aksjen. Anta at både skjermingsrenten og bedriftens årlige avkastning etter skatt er 5 prosent. Anta også at 1 krone i tilbakeholdt overskudd i firmaet øker den samlede verdien på selskapets aksjer med 1 krone. Aksjonærens avkastning etter skatt i de to alternativene kan dermed fremstilles på følgende måte:

Første året		
1.	Innskudd av egenkapital i begynnelsen av første året	1 000
2.	Overskudd etter skatt i selskapet (5 pst. av post 1)	50
3.	Utbytte	30
4.	Tilbakeholdt overskudd (post 2 - post 3)	20
5.	Skjermingsfradrag (5 pst. av post 1)	50
6.	Ubenyttet skjermingsfradrag (post 5 - post 3)	20
Andre året		
7.	Oppjustert skjermingsgrunnlag på aksjen (post 1 + post 6)	1 020
8.	Overskudd etter skatt i selskapet (5 pst. av (post 1 + post 4))	51
9.	Skjermingsfradrag	51
Alternativ 1: Aksjene blir realiserte ved utgangen av andre året[11]		
10.	Pris ved salg av aksjen (post 1 + post 4 + post 8)	1 071
11.	Oppjustert skjermingsgrunnlag på aksjen ved starten av andre året (post 7)	1 020
12.	Skjermingsfradrag for andre året (post 9)	51
13.	**Skattbar kapitalgevinst** (post 10 - post 11 - post 12)	**0**
Alternativ 2: Alt overskudd blir distribuert som utbytte ved utgangen av andre året		
14.	Utbytte ved utgangen av andre året (post 4 + post 8)	71
15.	Totalt skjermingsfradrag (post 6 + post 9)	71
16.	**Skattbart utbytte** (post 14 - post 15)	**0**

skyte inn egenkapital i selskapet heller gir selskapet et lån, og at selskapet betaler ut overskudd gjennom høye rentebetalinger på lånet. For å hindre dette vil derfor en personlig skatteyters renteinntekter på lån til selskaper bli skattlagt som kapitalinntekter når renteinntektene overstiger et gitt nivå.[9]

Aksjonærmodellen gjelder bare for personlige skattytere som eier aksjer i aksjeselskaper eller andeler eller grunnfondsbevis i likestilte selskap, som sparebanker og andre selveiende finansieringsselskaper, gjensidige forsikringsselskaper og samvirkeforetak. Når et aksjeselskap eier aksjer i andre aksjeselskap, så skal fritaksmodellen[10] brukes for å hindre at aksjeinntekter blir skattlagt flere ganger i eierkjeder med norske selskaper. I praksis betyr fritaksmodellen at selskapene ikke betaler skatt på mottatt utbytte og gevinst på aksjer i andre selskaper, og at de heller ikke får fradrag for tilsvarende tap.

Enten aksjonæren velger å beholde aksjen og få ut overskuddet i form av utbytte, eller om han velger å realisere aksjen og få ut en kapitalgevinst, så har han null skatteplikt under aksjonærmodellen. Oppjusteringen av skjermingsgrunnlaget ved ubenyttet skjermingsfradrag sikrer at finansieringen av nye investeringer med tilbakeholdt overskudd ikke fører til ekstra skatteplikt for aksjonæren. Eksempelet illustrerer aksjonærmodellens skattemessige nøytralitet når det gjelder aksjonærens avgjørelse om å holde på eller realisere aksjen. Sørensen (2005) viser i en teoretisk modell at aksjonærmodellen faktisk er nøytral når det gjelder investering, finansiering og realiseringsavgjørelsen.[12] Disse egenskapene ved aksjonærmodellen holder også under usikkerhet dersom man tillater fullt tapsfradrag. I praksis vil det derimot ikke være fullt tapsfradrag siden ubenyttet skjermingsfradrag verken kan brukes som fradrag mot annen inntekt eller bli videreført ved salg av aksjen, noe som gjør at det ikke er full nøytralitet i praksis.

4.4. Deltakermodellen og foretaksmodellen

Mens aksjonærmodellen ble vedtatt av Stortinget 10. desember 2004, ble forslaget om en skjermingsmodell for deltakerlignede selskaper og enkeltpersonforetak sendt tilbake til Finansdepartementet for videre utredning. Etter at Uttaksutvalget leverte sin innstilling (NOU 2005:2), vedtok Stortinget i vårsesjonen 2005 nye delingsregler for deltakerlignede selskaper og enkeltpersonforetak, se Ot.prp. nr. 92 (2004-2005). I likhet med aksjonærmodellen for aksjeselskapene skal de nye reglene gjelde fra og med inntektsåret 2006.

Aksjonærmodellen kan ikke anvendes direkte med hensyn til deltakerlignede selskaper, siden det ikke eksisterer noen definisjon av direkte uttak av overskudd fra bedriften slik som for aksjeselskaper. For deltakerlignede selskaper erstattes nåværende delingsmodell med deltakermodellen, som bygger på de samme prinsipper som aksjonærmodellen, men som er tilpasset de juridiske og regnskapsmessige betingelsene som gjelder for denne kategorien selskaper.

For enkeltpersonforetak (som ikke er organisert som aksjeselskaper) som driver for egen regning og risiko, er personlig økonomi og næringsvirksomhet så tett sammenvevd at det er vanskelig å kontrollere uttaket fra bedriften, sammenlignet med selskaper der det foretas en overføring fra selskapet til deltaker. For denne gruppen beholder man derfor dagens beskatning etter en kildemodell – i store trekk etter dagens delingsmodell, som i

sin tid ble foreslått av Aarbakkeutvalget, jamfør drøftingen i seksjon 2 ovenfor.

Det nye skattesystemet legger altså opp til et felles uttaksprinsipp for *alle* selskaper, uavhengig av aktivt eller passivt eierskap, men egne regler basert på kildeprinsippet for enkeltpersonforetak. Dette i motsetning til skattereformen av 1992, som la opp til et felles, kildebasert delingsprinsipp for enkeltmannsforetak og alle typer selskaper med aktive eiere, men der deling av aksjeselskaper lett kunne omgås gjennom tilpasning av eierstrukturen.

Deltakermodellen

Deltakerlignede selskaper er ikke egne skattesubjekter. Derfor får eierne tilskrevet forholdsmessige deler av skattepliktig inntekt i selskapet med fradrag for underskudd, og dette blir da skattlagt på eiernes hender. Deltakermodellen skattlegger overskudd på uttaksbasis, det vil si først når overskuddet blir tatt ut av bedriften. Selskapsformene som blir skattlagte under deltakermodellen er ansvarlige selskaper, kommandittselskaper, indre selskaper og partrederier.

Kun personlige deltakere skal ekstrabeskattes etter deltakermodellen, og også her skal den ekstra skattepliktige inntekten utover normalavkastningen tillegges alminnelig inntekt. Maksimal marginalskatt på deltakernes uttak blir derfor 48,16 prosent, analogt med beskatningen av aksjeselskaper.

Utdeling fra selskapet blir definert tilsvarende utbytte fra aksjeselskaper. Det vil si at all vederlagsfri faktisk overføring av kontanter, eiendeler eller tjenester fra selskapet til deltakeren skal regnes som utdeling og skal legges til grunn for beregning av skatteplikt hos de enkelte deltakerne. Men beregning av utdeling skal avgrenses mot tilbakebetaling av tidligere innbetalt kapital, siden dette ikke er skattepliktig overføring, men derimot reduserer skjermingsgrunnlaget og inngangsverdien ved realisasjon av andelen.

Skjermingsgrunnlaget skal i likhet med aksjonærmodellen knyttes til de individuelle investeringene (innbetalinger) i virksomheten, men for selskaper som eksisterer ved iverksettelsen av skattereformen brukes deltakernes andel av selskapets skattemessige verdier som skjermingsgrunnlag. Skjermingsrenten er den samme som under aksjonærmodellen. Skjermingsfradraget er unndratt ekstrabeskatning, og blir beregnet som skjermingsgrunnlaget multiplisert med skjermingsrenten. Utdelinger som overstiger skjermingsfradraget blir skattlagt som alminnelig inntekt med 28 prosent skatt på deltakerens hånd, og fastsettes på følgende måte:

Utdeling
- Løpende skatt på andel av overskuddet (28 prosent på skattbart overskudd)
- Skjermingsfradrag

=Grunnlag for ekstrabeskatning (28 prosent skatt på alminnelig inntekt).

Tilsvarende som under aksjonærmodellen, kan ubenyttet skjermingsfradrag fremføres til fradrag i fremtidige utdelinger. I tillegg blir ubenyttede skjermingsfradrag lagt til skjermingsgrunnlaget ved beregning av neste års skjermingsfradrag. Skjermingsfradraget skal også kunne overføres ved skattefri fusjon og fisjon av selskaper. Bestemmelsene om realisasjon av selskapsandel er tilnærmet lik aksjonærmodellens bestemmelser, det vil si at gevinster minus ubenyttede skjermingsfradrag er skattepliktige. Ubenyttede skjermingsfradrag bortfaller ved realisasjon. I likhet med aksjonærmodellens regler skal ekstraordinære renteutbetalinger fra selskapet

på lån fra en deltaker skattlegges som alminnelig inntekt etter nærmere definerte regler.

Foretaksmodellen

Som nevnt ovenfor, blir næringsinntekt i den nåværende delingsmodellen delt i en kapitalavkastningsdel, som skjermes fra personbeskatning utover 28 prosent skatt på alminnelig inntekt, og en arbeidsavkastningsdel som beskattes som personinntekt. I den nye foretaksmodellen blir den risikofrie avkastningen av investert kapital skjermet mot å bli beskattet som personinntekt. Foretaksmodellen gjelder for alle enkeltpersonforetak, det vil si for all næringsvirksomhet der en fysisk person for egen risiko og regning driver med en aktivitet som er egnet til å gi overskudd. Dette vil i all hovedsak si selvstendig næringsdrivende.

Skjermingsgrunnlaget er i utgangspunktet totalkapitalen i virksomheten fratrukket finansposter, på samme måte som kapitalavkastningsgrunnlaget blir fastsatt under nåværende delingsmodell. I tillegg skal eiendeler av privat karakter og gjeld trekkes fra totalkapitalen ved fastsetting av skjermingsgrunnlaget. Gjeldsrenter kommer til fradrag ved beregning av alminnelig inntekt. Gjeld blir dermed skjermet med faktiske gjeldsrenter. Skjermingsfradraget blir beregnet ved å multiplisere skjermingsgrunnlaget med skjermingsrenten. I motsetning til under aksjonærmodellen og deltakermodellen blir skjermingsrenten under foretaksmodellen regnet før skatt. Regjeringen Stoltenbergs vedtatte forslag til skjermingsrente er basert på tremåneders statskasseveksler og innebærer at skjermingsrenten for foretaksmodellen for 2006 blir 2,9 prosent, mens den for aksjonærmodellen og deltakermodellen blir 2,1 prosent. Skattepliktig personinntekt under foretaksmodellen blir dermed beregnet på følgende måte:

Alminnelig inntekt
+ Kapitalkostnader og tap, men ikke gjeldsrenter
- Skjermingsfradrag
- Lønnsfradrag
= Personinntekt

Negativ beregnet personinntekt kan fremføres for fradrag i fremtidig positiv beregnet personinntekt fra samme firma. I forhold til dagens delingsmodell strammes reglene inn ved at kun finansielle kapitalinntekter trekkes ut av skjermingsgrunnlaget (relevant f.eks. for virksomhet som driver utleie av fast eiendom). Videre fjernes aktivitetskravet på 300 timer og "takene" på skattbar personinntekt. Skillet mellom liberale og ikke-liberale næringer opphører. Bondevik II-regjeringen foreslår et lønnsfradrag på 20 prosent, mens Stoltenberg-regjeringen reduserte dette til 15 prosent (St.prp. nr. 1 2005-2006 Tillegg nr. 1).

Beskatning under foretaksmodellen skjer med andre ord løpende, i motsetning til beskatningen ved uttak som blir gjort under aksjonærmodellen og deltakermodellen.

4.5. Nærmere om satssystemet

Endringer i inntektsskatten for personer

Et viktig element i forslaget fra Skauge-utvalget var at tilnærmingen mellom kapitalbeskatning og beskatningen av lønnsinntekt skulle komme ved en reduksjon av maksimal marginalskatt på lønnsinntekt.[13] Både det vedtatte budsjettet i 2005 og forslaget til budsjett for 2006 fra Bondevik II-regjeringen (St.prp. nr. 1 2005-2006) og det vedtatte budsjettet til

Stoltenberg-regjeringen (St.prp. nr. 1 2005-2006 Tillegg) bærer tydelig preg av dette. I figur 4.2 sammenlignes skattesystemet i 2004 (før reformen) med det vedtatte skattesystemet i 2005 og henholdsvis forslaget fra Bondevik II-regjeringen og det vedtatte budsjettet fra Stoltenberg-regjeringen. I figuren er dette fremstilt ved at vi har lønnsjustert skattesystemene i 2004 og 2005 til 2006. Vi ser at hovedtrekkene i forslaget for 2006 fra Bondevik II-regjeringen beholdes av Stoltenberg-regjeringen. For eksempel beholdes maksimal marginalskatt på arbeidsinntekt på 47,8 prosent. En viktig forskjell mellom regjeringene Bondevik II og Stoltenberg er at sistnevnte hever toppskatten i trinn 1 med 2 prosentpoeng fra 7 til 9 prosent.

For å motvirke fordelingseffektene av skattelettelser på høye inntektsnivåer, er reduksjonene i marginalskatten fulgt opp av endringer i minstefradraget. I 2005-budsjettet ble det vedtatt å heve satsen i minstefradraget fra 24 til 31 prosent[14], samt at maksimumsgrensen økes fra 49 100 til 57 400 kroner. I figur 4.2 vises dette ved at marginalskatten faller ned til i overkant av 27 prosent i intervallet for lønnsinntekter fra om lag 106 000 kroner til om lag 190 000 kroner. I dette intervallet i 2005 er man på såkalt "stigende minstefradrag", som betyr at for hver krone man tjener vil man få et fratrekk i skatten via minstefradragssatsen. Marginalskatten vil i dette inntektsintervallet være 35,8 prosent (7,8 + 28) minus 8,7 prosent (0,31 multiplisert med 28 prosent).

Figur 4.2. Marginalskatt på lønnsinntekt, skattesystemene i 2004, 2005 og 2006. Alle innslagspunkt lønnsjustert til 2006-nivå

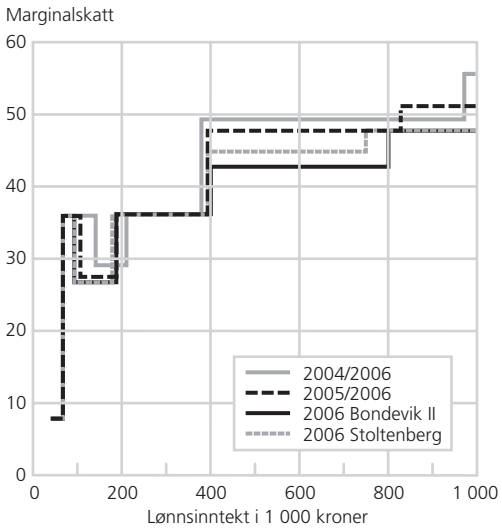

Kilde: Beregninger ved LOTTE, Statistisk sentralbyrås skatteberegningsmodell.

I budsjettforslaget for 2006 fra Bondevik II-regjeringen følges dette opp ved at maksimumsgrensen økes ytterligere, med 11 prosent (nominelt) til 63 700 og prosentsatsen er økt fra 31 til 33,5. Stoltenberg-regjeringen hever prosentsatsen ytterligere, til 34 prosent, mens maksimumsbeløpet reduseres til 61 100 kroner. Siden det er maksimumsbeløpet som ofte vil være den effektive begrensningen, innebærer det siste (isolert sett) en svekkelse av skatteprogressiviteten.

Skatt på formue og arv

Når det gjelder formuesskatt, foreslo Skauge-utvalget en 30-prosentregel både for formue og gjeld og økte bunnfradrag på kort sikt og avvikling på lengre sikt. Den symmetriske behandlingen av formue var et forsøk på å unngå problemene ved verdsettelser, det vil si at det er vanskelig både av praktiske årsaker og av hensyn til næringsvirksomhet å benytte markedsverdier til et konsekvent verdsettelsesprinsipp. Bondevik II-regjeringen la opp til å halvere formuesskatten innen 2007 (St.meld. nr. 1 2005-2006), og i forslaget for 2006 foreslås det skattelettelser ved å øke bunn-

fradragene reelt, fra 151 000 til 190 000 kroner, fjerne skatteklasse 2 (som betyr at ektefellene får ett bunnfradrag hver) og fjerne trinn 2 (0,4 prosent på toppen av den første satsen på 0,9 prosent). Regjeringen Stoltenberg gjeninnfører den andre satsen på 0,4 prosent, beholder Bondevik II-regjeringens fjerning av skatteklasse 2 og utvider bunnfradraget ytterligere, til 200 000 kroner. Den store forskjellen er grunnlagsutvidelsene som Stoltenberg-regjeringen har fått vedtatt: verdsettelsesrabatten på aksjer reduseres fra 35 til 20 prosent og ligningsverdiene på bolig, fritidseiendom og annen fast eiendom økes med 25 prosent.

Skauge-utvalget foreslo uforandret arveavgift på kort sikt og grunnlagsutvidelser og opptrapping på lang sikt, basert på Arveavgiftsutvalgets innstilling (NOU 2001:8). I budsjettforslaget for 2006 foreslår Bondevik II-regjeringen en dobling i bunnfradragene i arveavgiftssystemet, men dette blir reversert med Stoltenberg-regjeringen. Det vedtatte budsjettet for 2006 innebærer også større likebehandling av samboere og gifte (avgiftsfritak) og betalingsutsettelsesordninger for arveavgift i familieeide bedrifter. Dette er i samsvar med Arveavgiftsutvalgets forslag.

Indirekte beskatning

Når det gjelder skatt på varer og tjenester, den såkalte indirekte beskatningen, er Skauge-utvalgets forslag at man på lang sikt arbeider for et enhetlig satssystem, der nullsatser og andre avvik i systemet fjernes. Forslaget fra Bondevik II-regjeringen og det vedtatte budsjettet kan tolkes som et bidrag i den retning, siden satsen på matvarer økes fra 11 til 13 prosent, og den lave satsen (omfatter transporttjenester) økes fra 7 til 8 prosent. Overnattingstjenester tas nå inn i merverdiavgiftssystemet, med lav sats. Disse forslagene ble videreført av Stoltenberg-regjeringen og vedtatt av Stortinget.

4.6. Avsluttende kommentarer

Formålet med denne artikkelen har vært å redegjøre for hovedtrekkene i den nye skattereformen. På samme måte som skattyterne tilpasset seg skattereformen i 1992, vil man nok også se tilpasninger til den nye reformen. I lys av dette kan det avslutningsvis være grunn til å fremheve noen trekk i det nye skattesystemet som det kan være verdt å fokusere på i årene fremover.

For det første er det grunn til å vektlegge innstrammingene med hensyn til selvstendig næringsvirksomhet. Den nye foretaksmodellen er i praksis en skjerpet versjon av delingsmodellen, der skattegrunnlaget er utvidet og kapitalavkastningsraten er redusert. Dette innebærer en større skattebelastning for de selvstendig næringsdrivende. Allerede under dagens delingsmodell er det sterke insentiver for selvstendig næringsdrivende med høy næringsinntekt til å bli aksjeselskaper, og skatteskjerpelsene under foretaksmodellen styrker de skatteminimerende insentivene til å bli aksjeselskap.[15] Vi forventer derfor å se en ytterligere økning i selskapsetableringer i tiden fremover.

Etter alt å dømme har mange vært godt forberedt på det nye skattesystemet og benyttet anledningen til å ta ut utbytte i forkant av den. Mest trolig vil man nå vende tilbake til en tilstand der en større del av kapitalen blir beholdt i bedriftene i form av egenkapital. Gitt dette må man ha et skarpt blikk på hvilke metoder som nå tas i bruk for å føre inntekter ut av bedriften og over på eiernes hender.
Man bør være oppmerksom på den totale beskatningen av kapital innenfor det nye systemet. Kombinasjonen av at all avkast-

ning utover normalavkastning blir skattlagt med 48,16 prosent og at kapitalen også potensielt beskattes via formuesskatten, kan gjøre det attraktivt for eieren å ta med seg kapitalen til utlandet, som også er diskutert av Røtnes og Vennemo (2003). Høyere beskatning av mobil kapital øker risikoen for flytting, med tilhørende konsekvenser for arbeidsplasser, skatteinntekter, etc. Dette temaet er også diskutert i kapittel 4 i Skauge-utvalgets rapport.

Særlig når det gjelder fordelsbeskatning av bolig, blir Skauge-utvalgets forslag ikke fulgt opp. Skauge-utvalget foreslo å trappe opp fordelsbeskatningen av bolig, eventuelt gjøre eiendomsskatten obligatorisk. Fordelsskatten ble fjernet i 2005, og Stoltenberg-regjeringen opprettholder dette. Dette kan bety at fordelsbeskatningen av bolig permanent utgår som del av det norske skattesystemet. Dette kan motsvares ved at det gir kommunene økt legitimitet til å øke den kommunale eiendomsskatten. Omfanget av den kommunale eiendomsskatten har økt de siste årene, men fortsatt er regelverket utformet slik at den kan kun pålegges i områder som er utbygd på "bymessig vis" (og på verk og bruk uavhengig av dette). Vi forventer fortsatt vekst i omfanget av eiendomsskatt i årene fremover.

Noter

1 Men også her skiller beskatningen av selvstendig næringsdrivende seg ut. Foretaksmodellen er i prinsippet en kildemodell, der overskudd i næringsvirksomhet blir beskattet fortløpende, mens aksjonærmodellen og deltakermodellen er uttaksmodeller.

2 For mer om dette se Zimmer (2005).

3 Hvis man også tar arbeidsgiveravgiften med i betraktningen har satsforskjellen økt fra 28,1 prosent i 1992 til 36,7 prosent i 2004.

4 Se f.eks. Christiansen (2003), Hagen og Scheel (2003) og Røtnes og Vennemo (2003) og for drøftinger av Skauge-utvalgets forslag til reform.

5 Se *Oslo Børs* http://www.oslobors.no/ob/.

6 Før skattereformen i 1992 kunne det lønne seg (skattemessig) å ta ut lønn fremfor utbytte i visse tilfeller. Dessuten vil lønnsinntekter kunne gi pensjonspoeng i folketrygden, se Fjærli og Lund (2001).

7 Besl. O.nr. 16 (2004-2005), side 10.

8 Finansdepartementets beregninger basert på tekniske rentefremskrivninger i Nasjonalbudsjettet 2006.

9 For mer om dette, se seksjon 5.6.4 i Ot.prp. nr. 1 (2004-2005).

10 For mer om Fritaksmodellen, se kapittel 6 i Ot.prp. nr. 1 (2004-2005).

11 I praksis vil aksjen måtte bli realisert 1. januar tredje året for at aksjonæren skal nyte godt av post 9, som er skjermingsfradraget for andre året.

12 Dette er også drøftet av Jacobsen (2005).

13 Forskjellen mellom marginalskatten på næringsinntekt og lønnsinntekt vil i 2006 kun være bestemt av ulik trygdeavgiftssats, 7,8 prosent for lønnstakere og 10,7 prosent for næringsdrivende, som betyr at marginalskatten er 2,9 prosentpoeng høyere for sistnevnte gruppe.

14 I 2005 skilte systemet for pensjonsinntekt og lønnsinntekt lag på dette punktet. Satsen for pensjonsinntekt holdes uforandret på 24 prosent og øvre grense for pensjonsinntekt er fortsatt på 49 400 kroner (nominelt).

15 Se Alstadsæter (2004) for mer om kapitalavkastningsratens betydning for selvstendig næringsdrivendes skatteminimerende insentiver til å bli aksjeselskaper.

Referanser

Alstadsæter, Annette (2004): The Sole Proprietor's Income Shifting under the Dual Income Tax. Kapittel 2 i doktoravhandlingen *Tax Effects on Educational and Organizational Choice*, NHH, 7-60.

Christiansen, Vidar (2003): Prinsipielt skatteutvalg. Noen kommentarer til Skauge-utvalget. *Økonomisk Forum* nr. 3, 20-24.

Fjærli, Erik og Bjørn E. Naug (2000): Aksjer og inntektsfordeling, *Økonomiske analyser* 6/2000, 26-30.

Fjærli, Erik og Rolf Aaberge (2000): Tax Reforms, Dividend Policy and Trends in Income Inequality, *Discussion Papers* 284, Statistisk sentralbyrå.

Fjærli, Erik og Diderik Lund (2001): The Choice between Owners Wages and Dividends under the Dual Income Tax, *Finnish Economic Papers* 14.

Hagen, Kåre P. og Hans Henrik Scheel (2003): Skatteutvalgets utredning, *Økonomisk forum*, nr. 3, 2003, 11-15.

Jacobsen, Michael Riis (2005): Fra Harberger til aksjonærmodellen. *Økonomisk forum,* nr. 7, 2005, 28-34.

NOU (1989:14): Bedrifts- og kapitalbeskatningen - en skisse til reform.

NOU (2001:8): Arveavgift.

NOU (2003:9): Skatteutvalget. Forslag til endringer i skattesystemet.

NOU (2005:2): Uttaksutvalget. Skattlegging av personlig næringsdrivende ved utdeling.

Ot.prp. nr. 1 (2004-2005): Skatte- og avgiftsopplegget 2005 - lovendringer.

Ot.prp. nr. 92 (2004-2005): Om lov om endring i skatte- og avgiftslovgivningen mv.

Røtnes, R. og H. Vennemo (2003): Så skatten passer - en kommentar til Skaugeutvalget, *Økonomisk forum* nr. 3, 2003, 16-19.

Statistisk sentralbyrå (2004): Skattestatistikk for etterskuddspliktige 1993-2002, NOS D 294.

St.meld. nr. 1 (2005-2006): Nasjonalbudsjettet 2006.

St.prp. nr. 1 (2005-2006): Statsbudsjettet 2006.

St.prp. nr. 1 Tillegg nr. 1 (2005-2006): Om endring av St.prp. nr. 1 (2005-2006) om statsbudsjettet 2006.

Sørensen, Peter Birch (1998): Tax Policy in the Nordic Countries, London: Macmillan Press.

Sørensen, Peter Birch (2005): Neutral Taxation of Shareholder Income. Blir publisert i International Tax and Public Finance.

Zimmer, F. (2005): *Internasjonal inntektsskatterett*, 3. utg, Oslo: Universitetsforlaget.

Lars H. Svennebye

5. En internasjonal sammenlikning av lønnstakeres kjøpekraft*

I en internasjonal sammenlikning av nominelle lønninger vil land med høyt prisnivå få overvurdert sin posisjon i forhold til land med lavt prisnivå. Dersom en sammenlikner lønnsnivå på tvers av landegrensene for å kunne si noe om befolkningens materielle levekår, må en derfor ta hensyn til prisnivåforskjellene. Et gjennomgående trekk ved slike analyser er at de beregnede forskjellene mellom rike og fattige land i noen grad utjevnes. Norge, et land med høye nominelle lønninger, plasserer seg for eksempel mer på linje med flere av nabolandene dersom en legger lønnstakernes virkelige kjøpekraft til grunn, snarere enn den nominelle verdien.

5.1. Innledning

I denne artikkelen forsøker vi å koble internasjonal lønnsstatistikk opp mot internasjonal prisnivåstatistikk, slik at vi kan sammenlikne lønnstakernes kjøpekraft i ulike land.

En arbeidstakers lønn kan ses på som et potensial for konsum. Arbeidstakerens potensielle konsumutgift er produktet av pris og volum, uttrykt i et gitt lands valuta og prisnivå. Det er innlysende at det ikke gir mening å sammenlikne en norsk lønn i NOK med en tysk lønn i EUR, men hvis en regner om den tyske nettolønnen til NOK ved hjelp av nominell valutakurs, er sammenliknbarheten formelt sett ivaretatt. Her er vi imidlertid ikke interessert i hvor mye den tyske lønnstakeren får for sine euro hvis hun går i banken og veksler dem om til kroner, men snarere hvilken mengde varer og tjenester hun kan kjøpe for sin tyske lønn i hjemlandet, sammenliknet med hva hennes norske kollega kan kjøpe for sin norske lønn i Norge.

Det vi vil frem til, er med andre ord en indikator for *prisnivåjustert lønnsnivå* i ulike land. Det har vist seg at det kan være vanskelig å få tak i internasjonal lønnsstatistikk som er egnet for dette formålet. Eksisterende lønnsstatistikk fokuserer i hovedsak på *utviklingen* i innenlandsk bruttolønn, mens vi har behov for internasjonalt sammenliknbar statistikk over *lønnsnivå*. Dessuten vil vi også gjerne trekke inn betydningen av skattenivå og offentlig finansiert konsum i ulike land, slik at vi trenger nivåtall for både brutto- og nettolønn. Beregningen av nettolønn på grunnlag av bruttolønn er komplisert, fordi skattesatser og -systemer er til dels svært forskjellige fra land til land. I denne artikkelen baserer vi oss på

*Artikkelen er en omarbeidet og oppdatert versjon av "Prisnivåjustering av lønnsnivå i internasjonale sammenlikninger", publisert i *Økonomiske analyser* nr. 2/2005.

brutto- og nettolønnsberegninger fra OECD,[1] uten at vi av den grunn konkluderer med at OECDs statistikk nødvendigvis er optimal. Å vurdere kvaliteten på internasjonal lønnsstatistikk generelt, ligger utenfor dette arbeidets ramme.

I tillegg til lønnsstatistikk trenger vi internasjonal prisnivåstatistikk. Slik statistikk publiseres jevnlig av OECD og EUROSTAT i form av kjøpekraftspariteter. Disse kjøpekraftsparitetene er imidlertid beregnet med utgangspunkt i nasjonalregnskapets rammeverk, og det er ikke uten videre gitt hvor velegnet de er for vårt formål. Dette vil bli diskutert i avsnittet om kjøpekraftspariteter.

I denne artikkelen er fokus på husholdningenes kjøpekraft uttrykt ved det *konsum* husholdningene kan oppnå på grunnlag av sin lønnsinntekt. Et annet og mye brukt mål på den materielle levestandarden i ulike land, er bruttonasjonalprodukt (BNP) per innbygger. BNP er et uttrykk for den samlede verdiskapningen i et land, uavhengig av om inntektene som genereres gjennom denne verdiskapningen konsumeres eller spares, og om konsumet eller sparingen skjer privat eller offentlig (se boks 5.5). Dersom vi primært er interessert i å kartlegge "et lands velstandsnivå" sammenholdt med andre land, er derfor prisnivåjustert BNP per innbygger et bedre mål enn prisnivåjustert lønnsinntekt.

5.2. Relativ kjøpekraftsindeks

Inntil videre lar vi alle problemer knyttet til lønns- og prisstatistikkens egnethet ligge, og forutsetter at vi har tilgang til sammenliknbar og representativ lønnsstatistikk for to land, A og B, for en gitt periode.

Lønnen kan som nevnt forstås som et konsumpotensial bestående av en pris- og en volumkomponent. Priskomponenten (prisnivået) er forskjellig i de to landene, og volumkomponenten, som er den vi ønsker å sammenlikne, er ikke direkte observerbar. Vi må derfor gå veien via en omregning til et felles prisnivå. Beregningen av en *relativ kjøpekraftsindeks* (RKI) mellom to land er vist i boks 5.1.

En generell tolkning av den relative kjøpekraftsindeksen er at den uttrykker lønnen i land A relativt til lønnen i land B, gitt

Boks 5.1. Beregning av relativ kjøpekraftsindeks mellom to land

Den relative kjøpekraftsindeksen (RKI) mellom to land, A og B, kan fremstilles som

$$RKI_{AB} = \frac{I_A \times P_B / P_A}{I_B \times P_B / P_B} \times 100 = \frac{P_A \times M_A \times P_B / P_A}{P_B \times M_B \times P_B / P_B} \times 100 = \frac{M_A \times P_B}{M_B \times P_B} \times 100 = \frac{M_A}{M_B} \times 100$$

der I er lønnsinntekten, P er prisnivået på varer og tjenester, og M er mengdekomponenten i lønnen for hvert land. Vi ser at *RKI er lønnen i land A uttrykt i land Bs prisnivå (M_A x P_B), relativt til lønnen i land B,* som allerede i utgangspunktet er vurdert i land Bs priser *(M_B x P_B)*. Videre er RKI lik forholdet mellom de ikke-observerbare mengdekomponentene *(M_A / M_B)*.

Størrelsen P_B / P_A er kjøpekraftspariteten mellom de to landene. RKI er forholdet mellom lønnen i land A og land B, der land As lønn er omregnet til land Bs prisnivå og valuta ved hjelp av kjøpekraftsparitet i stedet for nominell valutakurs. Dette kommer vi tilbake til i avsnittet om kjøpekraftspariteter.

samme prisnivå og valuta i de to landene. En indeksverdi over (under) 100 betyr dermed at lønnen i land A er høyere (lavere) enn i land B etter at det er justert for ulikheter i prisnivå. Innbyggerne i land A kan altså kjøpe en større (mindre) mengde varer og tjenester for sin lønn enn innbyggerne i land B.

5.3. Internasjonal lønnsstatistikk

I innledningen ble det påpekt at det kan være en utfordring å skaffe til veie lønnsstatistikk der sammenliknbarheten mellom land er ivaretatt i tilstrekkelig grad. I denne artikkelen baserer vi oss på brutto- og nettolønnsberegninger fra OECD. Dette skal ikke tolkes dit hen at OECDs tall nødvendigvis gir den best tenkelige internasjonale lønnssammenlikningen. Vi fastslår likevel at OECD har lagt ned et omfattende arbeid i å kartlegge lønninger, skatter og overføringer til husholdninger i sine medlemsland, og at OECDs tall i det minste egner seg godt til å illustrere et beregningsopplegg for prisnivåjustering av lønnsnivå i internasjonale sammenlikninger. Som nevnt i innledningen ligger det utenfor vår ramme å vurdere kvaliteten på internasjonal lønnsstatistikk generelt.

OECDs tilnærming tar utgangspunkt i et antall klart definerte husholdningstyper (se boks 5.2), som defineres ut fra sivil status og antall barn. For hver av disse legger OECD en gjennomsnittlig bruttolønnsinntekt for voksne heltidsansatte i industrien til grunn, og antar at hver husholdningstype har en bruttolønnsinntekt som utgjør en viss andel av denne. Brutto lønnsinntekt omfatter hos OECD basislønn samt alle regelmessige og uregelmessige utbetalinger av typen feriepenger, ekstra månedslønn og kompensasjon for ikke uttatt permisjon i de land dette er aktuelt, videre overtid og provisjoner, men inkluderer ikke naturalytelser, sluttvederlag eller utdelt utbytte. I tillegg inneholder OECDs materiale opplysninger om obligatoriske forsikringspremier og skatter knyttet til bruttolønn, og som betales av arbeidsgiver. Dette tilsvarer arbeidsgiveravgiften i Norge.

For å komme frem til et mål for netto lønnsinntekt, justeres bruttolønnstallene for skatter og overføringer, slik disse påløper for hver husholdningstype. Det tas hensyn til standardfradrag (i Norge for eksempel minstefradraget), samt fradrag og overføringer knyttet til de parametrene som definerer husholdningstypene, men ikke til for eksempel rentefradrag. Det tas heller ikke hensyn til andre skatter enn inntektsskatt på lønnsinntekt.

Boks 5.2. OECDs husholdningstyper

De åtte husholdningstypene OECD legger til grunn for sine beregninger, er følgende:

1. Enslig person uten barn i 67 prosent stilling
2. Enslig person uten barn i 100 prosent stilling
3. Enslig person uten barn i 167 prosent stilling
4. Enslig person med to barn i 67 prosent stilling
5. Gift par med to barn og en 100 prosent stilling
6. Gift par med to barn, en 100 prosent og en 33 prosent stilling
7. Gift par med to barn, en 100 prosent og en 67 prosent stilling
8. Gift par uten barn, en 100 prosent og en 33 prosent stilling

Våre beregninger nedenfor baserer seg på et aritmetisk gjennomsnitt av lønnsinntektene for disse åtte husholdningstypene.

Tallene justeres ikke for ulik arbeidstid, og sier derfor ingenting om produktivitet eller timelønn, men bare hva lønnsmottakeren sitter igjen med når arbeidsdagen er slutt.

Hvor gode er OECDs tall som en indikator for lønnsnivået i ulike land? For det første er det uklart hvor representative gjennomsnittslønningene i industrien er for "det allmenne lønnsnivået", som ofte er den størrelsen vi ønsker å sammenlikne.[2] Gjennomsnittslønn forteller oss heller ikke nødvendigvis hva en "typisk" lønnsmottaker tjener, siden et gjennomsnitt aldri kan si noe om *lønnsfordelingen* i de aktuelle landene. Spørsmål knyttet til representativitet kan stilles også når det gjelder husholdningstypene.

For det andre er det uklart i hvilken grad den beregnede skatten (og dermed nettolønnen) for hver husholdningstype er realistisk. Mange skattefradrag som husholdningene reelt nyter godt av, men som ikke er direkte knyttet til inntekt eller kjennetegn ved husholdningen, er ikke tatt hensyn til hos OECD. Dette gjelder for eksempel det norske rentefradraget, samt skatt på formue og eiendom.

Bør fokus være på bruttolønn eller nettolønn i en analyse av lønningers relative kjøpekraft? Fokus på bruttolønn kan synes rimelig hvis vi betrakter skatt som betaling for offentlige tjenesteytelser. Å legge nettolønn til grunn er problematisk hvis de offentlige tjenesteytelsene er forskjellig fra land til land. Et eksempel kan anskueliggjøre dette: I Norge må forbrukerne som hovedregel selv dekke utgifter til tannlegetjenester, mens disse tjenestene i enkelte andre land stilles "gratis" til disposisjon av det offentlige. Hvis vi sammenlikner en nettolønn i Norge med en nettolønn i et land der tannlegetjenester er offentlig finansiert, vil nettolønnsnivået i Norge bli overvurdert i forhold til det andre landet. Vi sammenlikner rett og slett ikke likt med likt.

Likevel kan et fokus på nettolønn for enkelte formål være det mest naturlige. I land der det offentlige tjenestetilbudet har noenlunde samme omfang og sammensetning, kan det for eksempel være interessant å sammenlikne hvor langt lønningene rekker etter at det er tatt hensyn til forskjeller i skattenivå. Det kan også være aktuelt å sammenlikne de relative kjøpekraftsindeksene basert på begge de to lønnsmålene (brutto og netto), da dette gir informasjon om betydningen av skattebyrdens relative størrelse i de landene vi studerer. Uansett vil formålet med analysen måtte være avgjørende for om en velger å legge brutto- eller nettolønn til grunn: Med et utgangspunkt i nettolønn plasserer vi oss tett på husholdningenes forbrukshverdag, men dette går i noen grad på bekostning av sammenliknbarheten mellom land. Fokus på bruttolønn gir bedre sammenliknbarhet og et bedre mål på husholdningenes velferd totalt, men samtidig fjerner vi oss trolig noe fra husholdningenes opplevelse av sitt eget konsumpotensial.

Siden alle land står forholdsvis fritt til å innrette sine skattesystemer som de måtte ønske, kan et land velge å for eksempel holde inntektsbeskatning og trygdeavgift – som inngår i OECDs beregninger – på et lavt nivå, og i stedet ha høye formuesskatter – som ikke inngår – eller høy bedriftsbeskatning. Slike skattemessige forhold er til dels svært forskjellige fra land til land, og representerer en mulig feilkilde for en relativ kjøpekraftsindeks basert på nettolønnstall.

Et tilsvarende problem oppstår i forbindelse med behandlingen av arbeidsgiveravgift

og skatter knyttet til bruttolønn, men som betales av arbeidsgiver. Også her står landene fritt til å innrette seg som de måtte ønske med hensyn til om trygdepremier skal betales av arbeidsgiver eller arbeidstaker. Dersom vi sammenlikner bruttolønn eksklusiv arbeidsgiveravgift i to land som har valgt ulike fordelingsmodeller for trygdepremiene, vil en sammenlikning av bruttolønn slik denne fremkommer på arbeidstakers lønnsslipp kunne gi et skjevt bilde. I våre beregninger basert på bruttolønn har vi derfor valgt å legge *bruttolønn pluss arbeidsgiveravgift* (og eventuelle skatter) til grunn.

5.4. Kjøpekraftspariteter

En kjøpekraftsparitet er i sin aller enkleste form forholdet mellom prisen på et enkeltstående produkt i to land. Dersom produktet koster NOK 100 i Norge og EUR 10 i Tyskland, er kjøpekraftspariteten mellom Norge og Tyskland 100 / 10 = 10 med Tyskland som basis, eller 10 / 100 = 0,1 med Norge som basis. Dette innebærer at en trenger NOK 10 i Norge for å kjøpe den mengde av produktet som en må betale EUR 1 for i Tyskland. En kjøpekraftsparitet er med andre ord et uttrykk for et lands prisnivå sett i forhold til ett eller flere andre land, det vil si *det relative prisnivået*.[3]

Alle EØS- og OECD-land deltar i et internasjonalt statistikksamarbeid som har som formål å kartlegge landenes relative prisnivå. Til grunn for prisundersøkelsene i medlemslandene ligger en "varekurv" som er sammenliknbar på tvers av landegrensene, representativ for konsumet og investeringene i hvert enkelt land og, i størst mulig grad, like representativ for alle deltakerlandenes konsum- og investeringsmønster. Prisrelativene mellom landene for de enkelte varene i varekurven aggregeres opp til stadig mer omfattende varegrupper, slik at vi til slutt sitter igjen med kjøpekraftspariteter for BNP og de underliggende hovedaggregatene, som for eksempel personlig konsum og konsum i husholdningene. I denne aggregeringsprosessen benyttes utgiftsandeler fra nasjonalregnskapet som vekter. Hvis konsumutgiften til for eksempel matvarer utgjør 15 prosent av totalkonsumet i land A og 25 prosent i land B, vil kjøpekraftspariteten for matvarer få en vekt på
15 / 100 = 0,15 i land A og 25 /100 = 0,25 i land B.

Siden vektgrunnlaget hentes fra hvert enkelt lands nasjonalregnskap, kan det innvendes at kjøpekraftsparitetene ikke bare reflekterer relative prisnivåer, men også forskjeller i forbruksmønster. Dette er for så vidt riktig, men like fullt nødvendig dersom en skal sammenlikne velferdsnivå i ulike land. Bruk av samme vektsett for alle land vil riktig nok gi en "ren" prissammenlikning, men en risikerer samtidig at varekurven som er representativ for forbruksmønsteret i land A, slett ikke er representativ i land B. Dette er viktig, fordi representative produkter ofte har et lavere relativt prisnivå enn ikke-representative.

Kjøpekraftsparitetene som publiseres av EUROSTAT og OECD brukes primært til å prisnivåjustere hovedaggregatene i nasjonalregnskapet, slik at det i sammenlikninger av for eksempel BNP eller konsum per innbygger blir tatt hensyn til at prisnivået er forskjellig fra land til land. Rent teknisk foretas denne prisnivåjusteringen ved at hvert lands nasjonalregnskapstall omregnes til et felles prisnivå og en felles, beregningsteknisk valuta ved hjelp av kjøpekraftsparitet i stedet for nominell valutakurs. Det blir ofte anbefalt å tolke indikatorer basert på kjøpekraftspariteter for BNP og de underliggende

hovedaggregatene innenfor en feilmargin på 5 prosent. I vår sammenheng er det viktig å være klar over at paritetene bygges opp i henhold til nasjonalregnskapets klassifisering av konsum og investeringer, og vektes med utgiftsandeler fra nasjonalregnskapet. Dette er en konsekvens av at det er nettopp prisnivåjustering av nasjonalregnskapets hovedaggregater som er det primære bruksområdet for paritetene. Når vi her bruker kjøpekraftspariteter for nasjonalregnskapsaggregatene personlig konsum og konsum i husholdningene til å prisnivåjustere lønninger, er dette et eksempel på sekundær bruk av materialet: Paritetene er ikke beregnet med dette formålet for øye.

Nasjonalregnskapets konsumklassifisering samsvarer likevel godt med en lønnsmottakers forbruksmuligheter, så i prinsippet kan vi gå ut fra at EUROSTATs og OECDs kjøpekraftspariteter for konsum er rimelig godt egnet som prisnivåjusteringsfaktorer for lønninger. Bolig representerer imidlertid en spesiell utfordring, ikke minst fordi bokostnader utgjør en betydelig andel av husholdningenes konsum. Utfordringen ligger i at mens vi for leietakere kan kartlegge husleienivået i egne undersøkelser, er det langt mer uklart hvordan vi bør gå frem for å estimere prisnivået på *selveieres* boligkonsum. I praksis baserer vi oss her på en antakelse om leieekvivalens. Dette innebærer at vi antar at selveiernes bokostnad tilsvarer leietakernes, fordi selveierne alternativt hadde kunnet velge å leie i stedet for å eie bolig. Dette stemmer godt overens med nasjonalregnskapets tilnærming, noe som er viktig dersom kjøpekraftsparitetene skal gi en riktig prisnivåjustering av nasjonalregnskapets konsumaggregater. Imidlertid er det ikke gitt at prinsippet om leieekvivalens er særlig velegnet i en levekårsindikator som den vi her drøfter. Ideelt sett er det mulig at en tilnærming med utgangspunkt i avkastningen på kapitalen som er bundet opp i boligen ville ha gitt et mer realistisk estimat for vårt formål. Kjøpekraftspariteter basert på en slik tilnærming er imidlertid ikke tilgjengelige.

Nasjonalregnskapet opererer med flere ulike konsumbegrep. Blant annet skiller en mellom konsum i husholdningene, som omfatter varer og tjenester husholdningene selv kjøper og betaler, og personlig konsum, som i tillegg inkluderer blant annet offentlige tjenesteytelser som konsumeres individuelt og som husholdningene ikke betaler direkte for. Det beregnes kjøpekraftspariteter for begge disse konsumaggregatene. Hvis vi i vår analyse velger å se på skatt som en form for betaling for offentlige tjenesteytelser, bør vårt fokus være på bruttolønn (inkludert arbeidsgiveravgift) og kjøpekraftspariteter for personlig konsum. Velger vi i stedet å ta utgangspunkt i nettolønn, er det mer naturlig å prisnivåjustere denne med kjøpekraftspariteter for konsum i husholdningene. I praksis vil det ofte være liten forskjell på paritetene for de to konsumaggregatene. Siden personlig konsum omfatter en større andel (offentlige) tjenesteytelser enn konsum i husholdningene, vil land med spesielt høyt eller spesielt lavt lønnsnivå gjerne oppvise de største avvikene mellom de to paritetene, fordi lønnsnivå i stor grad er bestemmende for prisnivået på tjenester.

I arbeidet med varekurven som kjøpekraftsparitetene er basert på, tilstrebes best mulig sammenliknbarhet i rom, ikke i rom og tid samtidig. Blant annet derfor er kjøpekraftspariteter et uttrykk for det relative prisnivået *på et gitt tidspunkt*, og må tolkes varsomt når de inngår i tidsserier. Vi skal her ikke gå nærmere inn på de dynamiske aspektene ved kjøpekraftspariteter.

Boks 5.3. Relativ kjøpekraftsindeks for en spesifikk varegruppe
I denne artikkelen konsentrerer vi oss om en relativ kjøpekraftsindeks som sier noe om hvor langt en gjennomsnittlig lønnsinntekt rekker i ulike land, gitt at den brukes på kjøp av varer og tjenester som representerer et gjennomsnittlig forbruksmønster.

Vi har sett ovenfor at EUROSTAT og OECD jevnlig publiserer kjøpekraftspariteter ikke bare for BNP og de underliggende hovedaggregatene, men også for varegrupper som for eksempel matvarer eller klær og skotøy. Slike kjøpekraftspariteter uttrykker det relative prisnivået for varegruppen. En relativ kjøpekraftsindeks beregnet med disse kjøpekraftsparitetene som omregningsfaktor gir oss et uttrykk for hvor langt lønnen rekker i land A relativt til land B, dersom vi tenker oss at den utelukkende brukes til innkjøp av varer og tjenester i den aktuelle varegruppen. Dersom den relative kjøpekraftsindeksen for land A er lik 120 med land B som basisland (B=100), kan dette derfor tolkes som at lønnsinntekten i land A gir mulighet til å kjøpe 20 prosent mer av varene i vedkommende varegruppe etter at det er justert for prisnivåforskjeller mellom landene.

Vi har allerede vært inne på at kjøpekraftspariteter for personlig konsum og konsum i husholdningene bør tolkes innenfor en anslått feilmargin på 5 prosent. For pariteter på lavere aggregeringsnivå er usikkerheten større. En kobling mellom et lands lønnsnivå og prisnivået på en produktgruppe slik vi her har skissert, bør derfor betraktes som et forholdsvis løselig anslag.[4]

5.5. Resultater

Beregningene nedenfor er basert på lønnsstatistikk for 2003 publisert i OECDs "Taxing Wages 2002-2003" (OECD 2003), og på kjøpekraftspariteter fra den europeiske kjøpekraftsundersøkelsen samme år, tilgjengelig fra EUROSTAT.[5] Vi begrenser oss til å se på de landene som vi har data fra begge disse kildene for.

Lønnstallene som ligger til grunn for indeksene i figurene er et uvektet aritmetisk gjennomsnitt av henholdsvis brutto- og nettolønningene for de åtte

Boks 5.4. Illustrasjon av beregningene: Et regneeksempel
Gjennomsnittet av bruttolønningene inklusiv arbeidsgiveravgift i 2003 for de åtte husholdningstypene OECD opererer med, var NOK 404 416 i Norge og EUR 47 598 i Tyskland. Kjøpekraftspariteten mellom Norge og Tyskland for personlig konsum var 10,34. Dette skal tolkes som at kjøpekraften av EUR 1 i Tyskland tilsvarte kjøpekraften av NOK 10,34 i Norge.

Satt inn i formelen for RKI gir dette:

$$RKI_{DN} = \frac{I_D \times {P_N}/{P_D}}{I_N \times {P_N}/{P_N}} \times 100 = \frac{47598 \times {10{,}34}/{1}}{404416 \times {1}/{1}} \times 100 = 122$$

Relativ kjøpekraftsindeks for Tyskland med Norge som basis er altså 122. Dette kan tolkes som at en gjennomsnittlig bruttolønn i Tyskland gir mulighet til å kjøpe en 22 prosent større "varekurv" enn en gjennomsnittlig bruttolønn i Norge.

Utregningen ovenfor viser hvordan indeksene i figur 5.2 er fremkommet. Indeksene i figur 5.1 er beregnet med nominell valutakurs i stedet for kjøpekraftsparitet, mens indeksene i figur 5.3 er beregnet med nettolønn og kjøpekraftsparitet for konsum i husholdningene. Beregningsmetoden er den samme i alle de tre situasjonene.

husholdningstypene OECD opererer med. Et fokus på hver enkelt husholdningstype ville ha gitt noe andre resultater. I bruttolønnsbegrepet inkluderer vi arbeidsgivers trygdepremier. Beregningsopplegget vil kunne brukes på et hvert sett av lønnsdata som vurderes som sammenliknbare og egnet for formålet med analysen.

Figur 5.1 viser bruttolønningene i hvert enkelt land, omregnet til en felles valuta ved hjelp av nominell valutakurs, på indeksform med Norge=100. Det fremgår av denne figuren at i alle landene med unntak av Sveits er lønnsnivået lavere enn i Norge. Imidlertid er dette nettopp den tilnærmingen vi advarer mot i denne artikkelen: Indeksene i figur 5.1 er uttrykk for hvor mange norske kroner en lønnsmottakers bruttolønn tilsvarer i de ulike landene, men sier ingenting om *mengden varer og tjenester* som kan kjøpes for denne bruttolønnen.

I figur 5.2 har vi derfor, i stedet for nominell valutakurs, benyttet kjøpekraftsparite-

Figur 5.1. Nivåindekser for bruttolønn inkl. arbeidsgiveravgift. Basert på nominell valutakurs. 2003. Norge=100

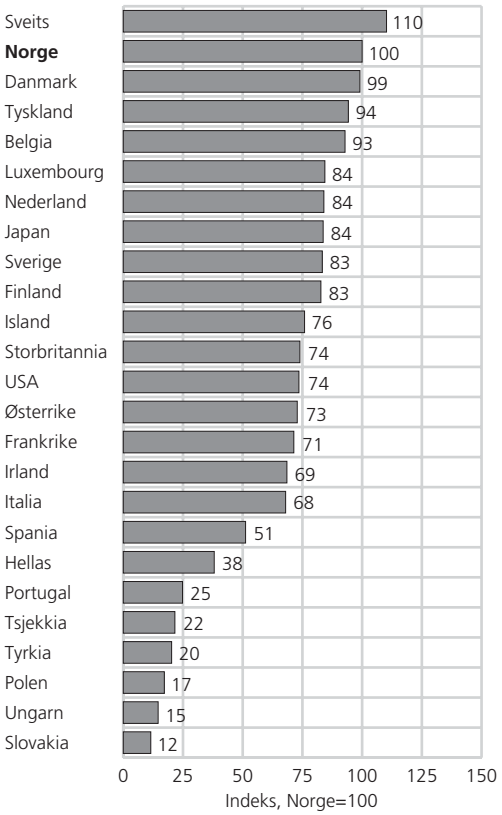

Kilde: OECD og EUROSTAT.

Figur 5.2. Nivåindekser for bruttolønn inkl. arbeidsgiveravgift. Basert på kjøpekraftsparitet for personlig konsum. 2003. Norge=100

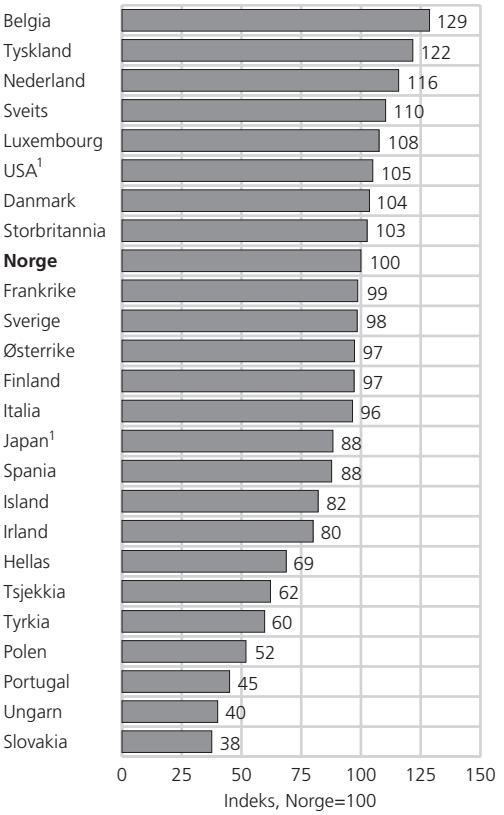

[1] Kjøpekraftsparitet for konsum i husholdningene.
Kilde: OECD og EUROSTAT.

ter for personlig konsum som omregningsfaktor.[6] Dette sikrer at bruttolønnen i hvert enkelt land vurderes i et felles prisnivå, slik at indeksene uttrykker forskjeller i volum. Vi ser at kjøpekraften av en gjennomsnittslønn er vesentlig høyere i Belgia, Tyskland, Nederland og Sveits enn i Norge, når det tas hensyn til prisnivåforskjellene mellom landene. Hele ni andre land, deriblant Danmark, Finland, Sverige, Storbritannia og USA, ligger innenfor pluss eller minus 10 prosent av Norges nivå. Sammenlikner vi med figur 5.1, ser vi at det høye norske prisnivået fører til at Norges relative posisjon svekkes. Kjøpekraften av den norske gjennomsnittslønnen er altså mindre enn det nominelle nivået skulle tilsi, sett i forhold til andre OECD-land. Den samme prisnivåeffekten er tydelig for landene med de laveste lønningene, for eksempel Ungarn og Slovakia. Disse kommer vesentlig bedre ut når vi ser på hvor mye lønningene er verdt i varer og tjenester, sammenliknet med nominelt nivå. Dette skyldes at land med lavt inntektsnivå, her målt ved bruttolønn, ofte også har et lavt relativt prisnivå.

Bildet som avtegner seg i figur 5.3 er noe annerledes. Her har vi i stedet for bruttolønn lagt nettolønn til grunn. Som vi har vært inne på, må disse tallene tolkes med større forsiktighet enn bruttolønnstall, på grunn av at det er forskjeller i omfanget av det offentlige tjenestetilbudet fra land til land. Et eksempel på dette er at det beløpet en norsk lønnsmottaker sitter igjen med etter skatt, blant annet må dekke utgifter til tannlegetjenester, mens disse tjenestene i en del andre land er finansiert av det offentlige.

Figur 5.3 uttrykker hvor stor varekurv den gjennomsnittlige lønnsmottakeren har mulighet til å kjøpe etter at skatten er betalt, med de tolkningsforbehold vi har vært inne på. Sammenlikner vi denne figuren med figur 5.2, ser vi at land med høye skatter, som Belgia, Tyskland, Danmark og Sverige, kommer dårligere ut. Spesielt for Belgia er dette utslaget iøynefallende: Landet oppviser den klart høyeste kjøpekraften blant landene i vår sammenlikning, 29 prosent høyere enn Norge, hvis vi legger bruttolønn til grunn, men kommer ut på samme nivå som Norge hvis vi baserer oss på lønnsinntekt etter skatt. Dette er ikke overraskende, da Belgia har det høyeste skattenivået blant landene vi ser på her – vel å merke når vi inkluderer arbeidsgiveravgiften.

Motsatt ser vi også at land med relativt sett lavt skattenivå, som Luxembourg, Sveits, USA, Storbritannia og Irland, kommer bedre ut i en sammenlikning av

Boks 5.5. Relativ kjøpekraftsindeks og BNP per innbygger

Målt ved prisnivåjustert BNP per innbygger, har Norge i de senere år ligget på topp i Europa, bare forbigått av Luxembourg. Den relative kjøpekraftsindeksen for lønninger, både brutto og netto, plasserer derimot Norge mer på linje med flere av våre EØS-partnere. Siden både lønnsinntekt og BNP per innbygger er inntektsmål, kan en spørre seg hva årsaken er til dette.

Svaret ligger i at en høy andel av Norges BNP er inntekter som skapes innenfor petroleumssektoren, og som spares på det offentliges hånd. Teoretisk kunne disse inntektene vært tatt ut i form av høyere lønn til lønnsmottakerne og dermed plassert Norge høyere på rangstigen for prisnivåjusterte lønninger. I de fleste andre europeiske land utgjør offentlig sparing en mindre andel av BNP, og prisnivåjustert BNP per innbygger faller derfor i noe større grad sammen med de prisnivåjusterte lønnstallene vi drøfter her.

nettolønn (figur 5.3) enn i den bruttolønnsbaserte analysen (figur 5.2).

Enkelte trekk i bildet er de samme hva enten fokus er på brutto- eller nettolønn: Norge plasserer seg i det øvre middelsjiktet blant landene vi ser på, og i hvert fall Luxembourg, Sveits og Nederland plasserer seg klart foran Norge, uavhengig av hvilket lønnsbegrep vi legger til grunn. Videre fremstår landene med de laveste lønningene som mindre dårlig stilt enn i en sammenlikning der vi regner om lønnstallene ved hjelp av nominell valutakurs (figur 5.1).

Figur 5.3. Nivåindekser for nettolønn. Basert på kjøpekraftspariteter for konsum i husholdningene. 2003. Norge=100

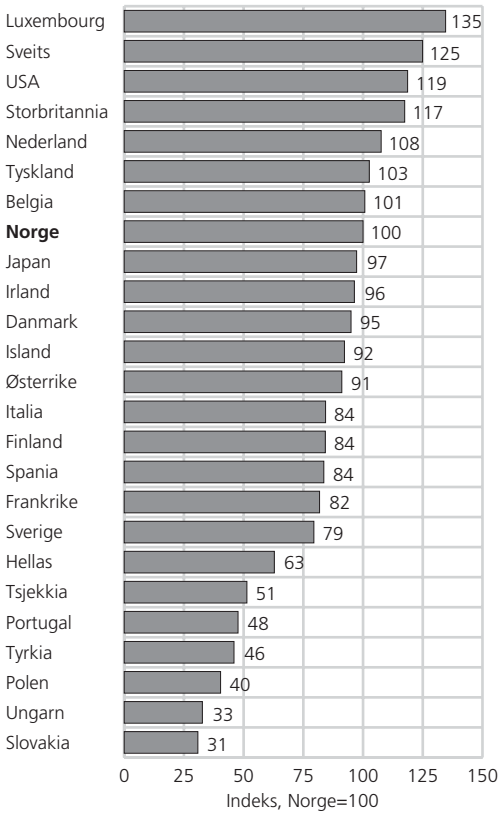

Kilde: OECD og EUROSTAT.

5.6. Oppsummering

Dersom en internasjonal sammenlikning av lønnsnivå skal være meningsfull som en indikator for de materielle levekårene i ulike land, bør en unngå å bruke nominell valutakurs som omregningsfaktor. I stedet bør en fokusere på hvor mye lønnen er verdt målt i varer og tjenester, det vil si hvor stor "varekurv" som kan kjøpes for en gjennomsnittslønn.

En slik tilnærming kan operasjonaliseres gjennom å koble internasjonal lønnsstatistikk opp mot internasjonal prisnivåstatistikk. Kjøpekraftspariteter er omregningsfaktorer som reflekterer det relative prisnivået i ulike land. En omregning av gjennomsnittslønn ved hjelp av kjøpekraftsparitet i stedet for nominell valutakurs, gir oss lønnsnivået i hvert enkelt land uttrykt i et felles prisnivå og en felles, beregningsteknisk valuta. På indeksform med et arbitrært valgt basisland uttrykker disse tallene gjennomsnittslønnens kjøpekraft i et gitt land sett i forhold til basislandet. Vi har kalt denne indikatoren *relativ kjøpekraftsindeks* (RKI).

Det nominelle lønnsnivået i Norge er blant de høyeste i OECD-området, men det er også prisnivået. Dette fører til at den relative kjøpekraften av en norsk gjennomsnittslønn er lavere enn nominelt nivå skulle tilsi. Likevel plasserer Norge seg klart i det øvre middelsjiktet blant de 25 landene vi har sammenliknet i denne artikkelen. Land med lave nominelle lønninger tenderer derimot til å komme vesentlig *bedre* ut hvis vi sammenlikner lønningenes kjøpekraft, snarere enn å fokusere på verdien uttrykt i kroner, euro eller en annen vilkårlig valuta. Dette er fordi land der lønningene er lave, også

ofte har et lavt prisnivå i forhold til land med høye lønninger.

Bruttolønn er ofte bedre egnet enn nettolønn i en internasjonal sammenlikning av lønnsnivå. Nettolønn avhenger av skatter, og skattesystemene i ulike land kan være vanskelige å sammenlikne. Legger vi bruttolønn til grunn, velger vi å betrakte skatt som en form for betaling for offentlige tjenesteytelser. Et fokus på nettolønn kan likevel være aktuelt dersom vi for eksempel vil studere nettopp betydningen av ulike skattesatser og -systemer, særlig mellom land med noenlunde tilsvarende offentlig tjenestetilbud.

Noter

[1] Statistikken er publisert i *Taxing Wages 2002-2003*, OECD 2004.

[2] OECD arbeider med å komme frem til et mål for gjennomsnittslønn som ikke er knyttet spesifikt til industrien. De håper å kunne implementere dette fra og med neste utgave av "Taxing Wages" (2004-2005).

[3] Ofte uttrykkes relativt prisnivå på indeksform, i form av *prisnivåindekser*. Prisnivåindeksen er kjøpekraftspariteten dividert med nominell valutakurs. Hvis kursen på EUR 1 er NOK 8, er prisnivåindeksen for Norge, i vårt eksempel, lik 10 / 8 x 100 = 125, med Tyskland lik 100. Det relative prisnivået i Norge er altså 25 prosent høyere enn i Tyskland.

[4] For et eksempel på en relativ kjøpekraftsindeks for en produktgruppe, se "Prisnivåjustering av lønnsinntekt i internasjonale sammenlikninger" i Økonomiske analyser nr. 2/2005 (Svennebye 2005).

[5] Kjøpekraftsparitetene vi har benyttet er hentet fra EUROSTATs formidlingsdatabase (*europa.eu.int/comm/eurostat*).

[6] For Japan og USA har vi, som en tilnærming, benyttet kjøpekraftsparitet for konsum i husholdningene, fordi vi for disse to landene ikke har tilgang til kjøpekraftspariteter for personlig konsum. Formelt sett er tallene for Japan og USA i figur 5.2 dermed ikke sammenliknbare med de øvrige landene. I praksis betyr dette at resultatene for disse landene må tolkes varsomt. Personlig konsum og konsum i husholdningene er begreper fra nasjonalregnskapet, og forskjellen mellom dem har vi vært inne på i avsnittet om kjøpekraftspariteter.

Referanser

Eurostats formidlingsdatabase. Kjøpekraftspariteter for de fleste europeiske land kan hentes fra *http://europa.eu.int/comm/eurostat*.

OECD (2003): Taxing Wages 2002-2003. OECD, Paris.

Svennebye, L. H. (2005): Prisnivåjustering av lønnsnivå i internasjonale sammenlikninger, *Økonomiske analyser* 2/2005, Statistisk sentralbyrå.

Magne Mogstad

6. Fattigdom i Norge: Et hovedstadsproblem?

Geografiske levekostnadsforskjeller medfører at personer som lever i økonomiske pressområder trenger høyere inntekter enn personer som lever i områder med lave levekostnader for å finansiere samme konsum av varer og tjenester. Fattigdomsstudier basert på landspesifikke fattigdomsgrenser vil derfor undervurdere omfanget av fattigdom i områder med høye levekostnader og overvurdere omfanget av fattigdom i områder med lave levekostnader. Ved å benytte regionspesifikke fattigdomsgrenser, utviklet for å ta hensyn til regionale forskjeller i priser og behov, viser resultatene fra denne studien at fattigdom i Norge først og fremst er et hovedstadsproblem. Andelen fattige er spesielt høy i bydelsområdene Indre øst og Nye drabantbyer. Det er også verd å merke seg at andelen fattige er betydelig høyere i bydelsområdene Indre vest og Gamle drabantbyer enn i både Norge generelt og hovedstadsregionen sett under ett.

6.1. Innledning*

I oktober 2002 presenterte Regjeringen Bondevik II en "Tiltaksplan mot fattigdom" i Stortingsmelding nr. 6 (2002-2003) (Sosialdepartementet 2002a), hvor det ble gitt en situasjonsbeskrivelse av fattigdom i tillegg til å redegjøre for regjeringens mål og strategier for bekjempelse av fattigdom. I situasjonsbeskrivelsen var det anslått at om lag 2,3 prosent av befolkningen hadde en samlet treårsinntekt under halvparten av medianen (den midterste) i fordelingen av treårsinntekter. Videre peker situasjonsbeskrivelsen i fattigdomsmeldingen på at yngre enslige, enslige forsørgere og innvandrere er overrepresentert i gruppen fattige sammenliknet med befolkningen for øvrig.[1] Situasjonsbeskrivelsen i fattigdomsmeldingen gir imidlertid ikke opplysninger om geografiske forskjeller i konsentrasjonen av fattigdom.[2] De empiriske resultatene presentert i Langørgen mfl. (2003) og Mogstad mfl. (2005) tyder imidlertid på at fattigdom i Norge i stor grad er et hovedstadsproblem. Dette er også reflektert i storbymeldingen presentert i Stortingsmelding nr. 31 (2002-2003) (Sosialdepartementet 2002b), der det fokuseres på å sette byene, og da særlig Oslo hvor det er en opphopning av individer med økonomiske problemer, i stand til å løse problemene de står overfor.

*Denne artikkelen bygger på rapporten "Fattigdom i Stor-Osloregionen: En empirisk analyse" (Mogstad 2005), som er finansiert av Kommunal- og regionaldepartementet. Takk til Rolf Aaberge for konstruktive diskusjoner og kritiske kommentarer i tilknytting til arbeidet med denne artikkelen. I tillegg er jeg takknemlig for verdifulle innspill og merknader fra Erling Holmøy og Erik Fjærli.

Selv om tidligere empiriske analyser har vist at fattigdom i stor grad er et hovedstadsproblem, har vi lite informasjon om hvordan fattigdomssituasjonen er på bydelsnivå i Oslo. Dessuten er det begrenset kunnskap om omfanget av fattigdom i ulike demografiske og sosioøkonomiske grupper i hovedstadsregionen.[3] En beskrivelse av fattigdomsproblemet i hovedstadsregionen vil derfor kunne gi bakgrunnsinformasjon for utviklingen av tiltak mot fattigdom, og kan dermed bidra til konkretisering av regjeringens tiltaksplan hvor det framheves at "Regjeringens visjon er at ingen skal leve i fattigdom" (Sosialdepartementet 2002, s. 1).

Formålet med denne studien er å studere fattigdom i hovedstadsregionen, både når det gjelder omfanget av fattigdom og fattigdomsprofilen, og sammenlikne med fattigdomssituasjonen i landet for øvrig. I denne studien skal vi, som foreslått i Langørgen mfl. (2003) og utdypet i Mogstad mfl. (2005), benytte regionspesifikke fattigdomsgrenser. Siktemålet med å benytte regionspesifikke fattigdomsgrenser er å ta hensyn til regionale forskjeller i priser og behov i bestemmelsen av fattigdom. Betydningen av dette valget vil bli drøftet ved å sammenlikne resultatene basert på regionspesifikke fattigdomsgrenser med resultatene fra den tradisjonelle tilnærmingen basert på en felles landspesifikk fattigdomsgrense.

6.2. Analyse av fattigdom: Viktige begreper, definisjoner og forutsetninger

I det moderne Norge er begrepet fattigdom ofte forbundet med fjern fortid eller til situasjoner i utviklingsland. Ifølge de statistiske definisjonene som ble benyttet i etterkrigstiden, fantes det for eksempel ikke fattigdom i Gerhardsens Norge (Roll-Hansen 2002). I dag har vi verken noen standarddefinisjon på fattigdom eller noen offisiell fattigdomsgrense i Norge. Men fattigdom er et begrep som brukes mye i internasjonal litteratur (poverty), og som i økende grad har dukket opp i den offentlige debatten i Norge de seinere årene. Begrepet fattigdom ble spesielt aktuelt i Norge etter den såkalte gjeldskrisen i 1989, da vi opplevde et sterkt fall i boligprisene samtidig med en betydelig økning i arbeidsledigheten og rentenivået.

Fattigdom som begrep i økonomiske analyser

I mange av EU-landene og i USA og Canada har imidlertid fattigdom vært viet stor oppmerksomhet i hele det tjuende århundret. Det var lenge vanlig å bruke et såkalt absolutt fattigdomsbegrep. Blant tidlige studier av fattigdom med et absolutt fattigdomsbegrep er spesielt Rowntree (1901) og Orshansky (1969) sentrale. Deres absolutte fattigdomsbegrep gikk ut på at en familie var fattig hvis deres totale økonomiske ressurser ikke var tilstrekkelige for å dekke utgiftene til et minstekonsum av basisgoder som mat, klær og bolig. Et slikt absolutt fattigdomsbegrep bygde på tanken om at det kunne etableres et objektivt nivå av økonomiske ressurser som individer trengte for å overleve; et eksistensminimum uavhengig av både tid og sted.

En slik idé om at det eksisterer et absolutt fattigdomsmål, som er uforandret av så vel tidens løp som av geografisk beliggenhet, er kontroversiell. Folks behov vil alltid være betinget av både det samfunnet de lever i og av deres samtid. Det er blant annet klart definerte krav fra samfunnet når det gjelder barns velferd. Slike krav vil ofte endres over tid. Helt fram til 1950-årene var det for eksempel ikke uvanlig at familier med flere barn delte ett felles sove- og oppholdsrom uten at de ble opp-

fattet som fattige, mens kravene til boligstandard er langt høyere i dag. Krav og behov for forskjellige konsumvarer og tjenester er altså et produkt av lover, sosiale normer og forventninger skapt av økonomisk vekst, og de vil derfor være relative sett i forhold til både tid og sted.

I denne artikkelen benytter vi et relativt fattigdomsbegrep, der fattigdomsgrensen avhenger av den generelle levestandarden i samfunnet. Overgangen fra en absolutt til en relativ definisjon innebærer at fattigdomsbegrepet har endret betydning over tid, slik at det her blir knyttet til forestillinger om uakseptabel lav levestandard, snarere enn til forestillinger om nød. Forståelsen av hva som er uakseptabel lav levestandard vil naturligvis være avhengig av det generelle nivået på levestandarden i samfunnet.[4] Dette ble påpekt allerede av Platon, som argumenterte for at den høyeste inntekten i samfunnet ikke burde være mer enn fire ganger så høy som den laveste inntekten.[5] For å kunne delta i samfunnslivet, eller som Adam Smith (1776) uttrykte det; "appearing in public without shame", trengs det høyere inntekt i et rikt land enn i et fattig land. I vår tid har dette synet blitt utdypet av Rawls (1971) som synes å være opphavsmannen til dagens praksis med å bruke halvparten av medianinntekten som fattigdomsgrense.[6] Denne praksisen er spesielt utbredt i OECD-landene, hvor fordelingen av de individuelle inntektene danner utgangspunktet for bestemmelsen av de landspesifikke fattigdomsgrensene. Denne framgangsmåten hviler imidlertid på en underliggende forutsetning om at personers kjøpekraft er uavhengig av bosted, og at kravene for å kunne delta i samfunnslivet er de samme, eller iallfall koster det samme, enten en bor i en liten eller i stor kommune. Begge forutsetningene er diskutable.

For det første vet vi at priser på viktige goder, slik som bolig, og dermed også kjøpekraften til innbyggerne i Norge varierer betydelig med bosted. Dette gjør at 100 000 kroner normalt vil gi større kjøpekraft i en liten landkommune enn i en stor bykommune. I prinsippet kunne vi ha justert personinntektene for forskjeller i konsumpriser, men kommunale eller regionspesifikke prisindekser finnes ikke. Vi må derfor søke etter alternative framgangsmåter. Et annet argument mot å benytte landspesifikke fattigdomsgrenser i empiriske fattigdomsanalyser, er at befolkningens egne vurderinger av hva som er et akseptabelt materielt nivå trolig først og fremst relaterer seg til egne observasjoner og erfaringer i nærmiljøet. Forskjellige bosteder innebærer ulike arenaer for handlingsvalg og for bruk av ressurser, og dermed også ulike behov for diverse konsumvarer og tjenester. Dette er i samsvar med Sen (1984) når han argumenter for at "commodity requirements" varierer betydelig mellom regioner innenfor et land. Selv om konsumprisene i ulike områder av landet hadde vært like, vil dermed regionale forskjeller i behov være en berettiget innvending mot å benytte landspesifikke fattigdomsgrenser. Dette er påpekt i Townsend (1979, s. 53) hvor han argumenterer for en operasjonell fattigdomsgrense bør reflektere at "there are differences between rural and urban communities and even between different urban communities which would compel different overall definitions of their needs".

En alternativ framgangsmåte til å benytte landspesifikke fattigdomsgrenser i tallfestingen av omfanget av fattigdom, er foreslått i Langørgen mfl. (2003) og utdypet i Mogstad mfl. (2005) hvor det introduseres regionspesifikke fattigdomsgrenser. Utviklingen av regionspesifikke fattigdomsgrenser kan sees som et svar på Sen (1979,

s. 291) sine to fundamentale innvendinger mot måling av fattigdom basert på opplysninger om inntekt:

> "First, if the pattern of consumption behaviour has no uniformity there will be no specific level of income at which the 'typical' consumer meets his or her minimum needs. Second, if prices facing different groups of people differ, e.g. between social classes or income groups or localities, then poverty threshold will be group-specific, even when uniform norms and uniform consumption habits are considered. These are real difficulties and cannot be wished away".

Siden boligutgiftene er en spesielt tung utgiftspost for de aller fleste hushold, særlig for dem med relativt lave inntekter, foreslås det i Langørgen mfl. (2003) å gruppere kommunene etter nivå på boligprisene og geografisk beliggenhet, og på det grunnlag bestemme regionspesifikke fattigdomsgrenser. Hver gruppe består da av kommuner med relativt lik beliggenhet i landet for å ivareta en viss grad av sammenliknbarhet i konsummønster og behov. Dessuten vil vi ved å kombinere kommunens geografiske beliggenhet med boligpriser, unngå at nabokommuner med store forskjeller i boligprisnivå grupperes i samme gruppe; for eksempel Trondheim kommune med om lag 150 000 innbyggere og relativt høye boligpriser og nabokommunen Agdenes med omtrent 1 800 innbyggere og relativt lave boligpriser. Ved å basere analysen på regionspesifikke fattigdomsgrenser er det ikke slik at personinntektene justeres for forskjeller i konsumpriser, men sammenlikningen av innbyggernes inntekter begrenses til personer som bor i en og samme gruppe av kommuner, det vil si til områder innenfor samme landsdel med forholdsvis like boligpriser. Dette skiller seg fra analyser basert på en landspesifikk fattigdomsgrense hvor grensen for fattigdom blir bestemt som en andel av medianinntekten i fordelingen av inntekt for alle individer i hele landet.

Måling av fattigdom

Som understreket i tidligere empiriske analyser av fattigdom, finnes det ikke klart etablerte og allment aksepterte definisjoner av hva som menes med fattigdom eller hvordan den best kan måles. En rekke diskutable metodevalg vil kunne ha avgjørende betydning for resultatene fra empiriske analyser av fattigdom. [7] De viktigste er valg av:

- indikator for økonomiske ressurser
- inntektsbegrep og periode for opptjening av inntekt
- økonomisk enhet
- ekvivalensskala; omregningsfaktor som benyttes til å gjøre inntekt mellom personer fra små og store husholdninger sammenliknbare
- fattigdomsgrense og aggregert fattigdomsmål

Indikator for økonomiske ressurser

I dette arbeidet benyttes inntekten som er tilgjengelig for konsum/sparing for medlemmene i en husholdning som en indikator for deres økonomiske ressurser. Vi retter altså ikke fokus på det faktiske konsumet de økonomiske ressursene gir medlemmene, men på mulighetene til konsum. I enkelte analyser av inntektsulikhet og fattigdom fokuseres det på individenes faktiske forbruk. Vi velger å legge inntekt og ikke forbruk til grunn for å definere fattigdom, fordi det er rimelig at det er manglende økonomiske ressurser, her i form av lav inntekt, som må være årsaken til det lave forbruket for at en person skal defineres som fattig. Et lavt forbruk alene gir oss ikke nødvendigvis informasjon om fattigdom. En person som har høy inntekt, men velger lavt forbruk

for å kunne spare penger, kan naturligvis ikke oppfattes som fattig. Å basere en analyse av fattigdom på inntekt er i den økonomiske litteraturen omtalt som en "indirect approach" til estimering av fattigdom (se Sen 1979). Alternativt, eller som et supplement, kan en benytte en "direct approach" hvor en indeks av nødvendighetsgoder konstrueres. De fattige kan ifølge denne tilnærmingen identifiseres på bakgrunn av individers faktiske konsum av disse antatte nødvendighetsgodene.[8]

Inntektsbegrep og periode for opptjening av inntekt

Valg av inntektsbegrep kan være av avgjørende betydning for resultatene av analyser av inntektsulikhet og fattigdom. Tradisjonelt defineres inntekt i økonomisk litteratur som det maksimale forbruket en kan tillate seg uten at nettoformuen reduseres. Fordi det er mangelfulle data for nettoformue, bruker vi en grovere definisjon, *inntekt etter skatt*, som er veletablert i analyse av inntektsfordeling. Det er verd å merke seg at selv om dette inntektsbegrepet kan sies å være en god indikator på husholdningenes økonomiske ressurser, og i overensstemmelse med internasjonale anbefalinger (Expert Group on Household Income Statistics 2001), så omfatter det ikke alle inntektskomponenter som vil ha betydning for aktørenes økonomiske ressursnivå. Dette vil for eksempel gjelde verdien av offentlige tjenester, inntekten av egen bolig, verdien av hjemmeproduksjon og "svarte" arbeidsinntekter. Dessuten er det verd å merke seg at fattigdomsindikatorer basert på årsinntekt må tolkes med varsomhet siden husholdninger kan opplève forbigående lave inntekter uten at det nødvendigvis er et uttrykk for at de har økonomiske problemer.[9]

Økonomisk enhet

For å analysere fattigdom i befolkningen kreves det ikke bare opplysninger om individers personinntekt, men også informasjon om husholdningens størrelse og sammensetning. En rekke tidligere studier av fattigdom har enten vært basert på data fra et utvalg av husholdninger i befolknin-

Boks 6.1. Inntekt etter skatt

Inntekt etter skatt kan grovt skisseres slik: [10]

Inntekt etter skatt = Lønnsinntekt
+ Nettonæringsinntekt fratrukket ev. underskuddd og avskrivninger
+ Bruttokapitalinntekt
+ Overføringer, slik som;
  - alderspensjon·
  - uførestønad og støtte til rehabilitering og yrkesrettet attføring ·
  - barnetrygd, kontantstøtte og stønad til aleneforeldre·
  - sosialhjelp og bostøtte
- utlignet skatt og negative overføringer (underholdsbidrag og pensjonspremier i arbeidsforhold)

I definisjonen av inntekt etter skatt ovenfor benyttes bruttokapitalinntekt (før fradrag for gjeldsrenter).[11]

I dette arbeidet vil hushold med individer som har negativ inntekt etter skatt bli holdt utenfor analysen. Dette er en liten gruppe som ikke vil ha vesentlig betydning for analysen. Dessuten har vi satt observert negativ kapitalinntekt og negativ næringsinntekt lik null.[12]

gen eller på registerdata med familie som økonomisk enhet.[13] I denne studien benytter vi imidlertid folke- og boligtellingsdata fra 2001 koblet med inntektsdata. Dette gir oss informasjon om årsinntektene til og sammensetningen av alle husholdningene i Norge. Dette er fordelaktig siden det gjør det mulig for oss å bryte ned fattigdomsresultatene for å beskrive og drøfte forskjeller i fattigdom på lokalt nivå. Dessuten viser tidligere fattigdomsanalyser at resultatene er sensitive til valg av husholdning eller familie som økonomisk enhet.[14] Familie er, i statistikken, et snevrere begrep enn husholdning, som omfatter alle som bor og spiser sammen. Dette har ført til en bred enighet om at en analyse av fattigdom basert på registerdata med familie som økonomisk enhet, ikke nødvendigvis gir et godt bilde av fattigdommen i et samfunn (Iceland 2000).[15]

Ekvivalensskala

For å sammenlikne de økonomiske ressursene til personer i husholdninger av forskjellig størrelse og sammensetning, er det vanlig å bruke en *ekvivalensskala* som

Boks 6.2. Folke- og boligtellingen 2001 (FoB2001)

Statistisk sentralbyrå gjennomførte 3. november 2001 en folke- og boligtelling i Norge. Et viktig formål med denne landsomfattende tellingen er å beskrive hvordan folk bor i Norge, og å gi informasjon om befolkningssammensetning og levekår i det norske samfunnet. I FoB2001 blir opplysningene hentet inn både fra registre og ved hjelp av spørreskjema. FoB2001 omfatter alle personer, også utenlandske statsborgere, som ifølge Det sentrale folkeregister (DSF) var bosatt i Norge på tellingstidspunktet 3. november 2001. Analysene i denne artikkelen baserer seg på opplysninger fra FoB2001 koblet med inntektsdata for 2001.

En inntektsanalyse krever opplysninger om husholdningens inntekt, størrelse og sammensetning. Derfor vil det være ønskelig å benytte (kost)husholdning som økonomisk enhet.[16] Til forskjell fra data fra DSF, som er basert på familier, vil folketellinger kartlegge sammensetningen til husholdninger. I FoB2001 vil personer som er fast bosatt i samme boenhet tilhøre samme (bo)husholdning.

Boks 6.3. OECD-skalaen

Ekvivalentinntektene til medlemmene i en husholdning indikerer forbrukspotensialet til hvert medlem av husholdningen, forutsatt at forbruket skal fordeles likt på husholdningsmedlemmene. Den tradisjonelle OECD-skalaen gir den første voksne i husholdningen vekten 1, øvrige voksne får vekten 0,7 og hvert barn får vekten 0,5. Ekvivalentinntekten finnes ved å dele husholdningsinntekten på summen av vektene til husholdningen. Hvis vi benytter OECD-skalaen, kan husholdningens ekvivalentinntekt formelt defineres slik:

$$y_j = \sum_{j \in h} x_j \,/\, (1+0{,}7(v-1)+0{,}5b)$$

Her betegner h husholdningen som individ j tilhører, x_j er individets inntekt, v er antall voksne i husholdningen og b er antall barn i husholdningen. Dette innebærer at ekvivalentinntekten, y_j, er identisk for alle medlemmene av samme husholdning.

Personene i en husholdning med to voksne og to barn og 540 000 kroner i husholdningsinntekt, får derfor en ekvivalentinntekt på 200 000 kroner.

omregner husholdningsinntektene til sammenliknbare personinntekter, *ekvivalentinntekter.* En ekvivalensskala tar hensyn til stordriftsfordelene ved at flere personer har felles konsum, for eksempel ved at de deler bolig. Ekvivalentinntekten til et individ konstrueres ved å dividere husholdningsinntekten på en ekvivalentvekt. Vekten skal representere en avveining mellom betydningen av felles konsum (stordriftsfordeler) og privat konsum.

I Norge og andre OECD-land har det vært vanlig å ta utgangspunkt i den tradisjonelle *OECD-skalaen* i studier av fattigdom. I dette arbeidet vil vi følge denne praksisen.[17] Siden en sjelden vil kjenne den interne fordelingen av inntekt i en husholdning, vil dette arbeidet følge standard framgangsmåte som forutsetter at alle individene i en husholdning oppnår samme økonomiske ressursnivå.

Fattigdomsgrense og aggregert fattigdomsmål

Ved bruk av et relativt fattigdomsbegrep vil fattigdom eksistere hvis det er individer i et samfunn som har et økonomisk ressursnivå som er under et minstenivå for samfunnets standarder. Spørsmålet blir hvordan vi skal definere hvilket relative minstenivå som er rimelig. I økonomisk litteratur blir det benyttet flere ulike fattigdomsgrenser. En av de vanligste er å identifisere den fattige delen av befolkningen ved å skille ut de individene som har lavere inntekt enn halvparten av medianinntekten (den midterste inntekten) i populasjonen. Våre analyser av fattigdom vil ta utgangspunkt i denne fattigdomsgrensen. Det finnes ingen allment akseptert teoretisk eller empirisk begrunnelse for at vi velger nettopp 50 prosent av medianinntekten som fattigdomsgrense, utover det faktum at en slik grense vil avhenge av det generelle inntektsnivået i det aktuelle samfunnet. Vi ønsker å velge en grense som er slik at vår analyse av fattigdom vil reflektere inntektsulikhet med vekt på den nedre delen av inntektsfordelingen. Dermed kan 50 prosent av medianinntekten være mer hensiktsmessig enn for eksempel 80 prosent. Siden et slikt valg av fattigdomsgrense basert på et bestemt forholdstall i stor grad er preget av vilkårlighet, vil vi benytte en annen fattigdomsgrense i tillegg, definert ved 5/4 av fattigdomsgrensen, det vil si 62,5 prosent av medianinntekten. Denne grensen vil vi omtale som *lavinntektsgrensen*, mens grensen definert ved 50 prosent av medianinntekten vil vi betegne som *fattigdomsgrensen*. Fordi fattigdomsgrensen er en strengere grense enn lavinntektsgrensen, vil individer som har ekvivalentinntekt under lavinntektsgrensen ikke nødvendigvis være definert som fattige i henhold til fattigdomsgrensen. Forskjellen i fattigdomsresultatene ved å benytte lavinntektsgrensen og fattigdomsgrensen vil kunne illustrere hvor følsomme resultatene våre er for endring av grensen for fattigdom.

Som påpekt ovenfor, er det ikke opplagt hvordan vi velger å definere en fattigdomsgrense. Men for en gitt fattigdomsgrense er det vanlig å karakterisere fattigdommen i samfunnet som andelen av populasjonen med en ekvivalentinntekt som er lavere enn denne grensen. Det er viktig å være klar over at et slikt mål kun vil gi oss informasjon om omfanget av fattigdom, og ikke om variasjon av inntektene innenfor gruppen fattige. I mange sammenhenger vil variasjonen i inntekt blant de fattige være svært interessant, men i denne artikkelen begrenses fokuset til å studere omfanget av fattigdom.[18]

6.3. Fattigdom i hovedstadsregionen

For å belyse den geografiske konsentrasjonen av fattigdom i Norge, gjennomføres empiriske fattigdomsanalyser på kommunalt nivå i hovedstadsregionen og på bydelsnivå i Oslo.[19] Som sammenliknings-grunnlag beregnes andelen fattige i de tre nest største byene (Stavanger, Bergen og Trondheim) og for kommunene i landet for øvrig. I tillegg studeres omfanget av fattigdom i ulike befolkningsgrupper for å undersøke nærmere hva som kjennetegner personer som blir klassifisert som fattige i hovedstadsregionen generelt og i bydelene spesielt.

Fattigdom i kommunene i hovedstadsregionen

En sammenlikning av fattigdomsresultatene fra kommunene i hovedstadsregionen (tabellene A1 og A2 i vedlegget) med resultatene for de tre nest største byene, Norge generelt og summarisk statistikk fra sentrale og ikke-sentrale strøk (tabellene 6.1 og 6.2), viser at det er betydelig høyere andel fattige i Oslo enn i omegnskommunene og i de andre store byene i Norge. Av tabell 6.1 framgår det at andelen fattige i Trondheim, Stavanger og Bergen er relativt lik, og betydelig lavere enn i både hovedstadsregionen og i Oslo. Spesielt tydelig er det at fattigdom er et hovedstadsproblem om en benytter regionspesifikke fattigdomsgrenser konstruert for å ta hensyn til regionale forskjeller i priser og behov. Mens andelen fattige på landsbasis kun er 3,3 prosent, er 5,6 prosent av hovedstadsregionens befolkning og hele 8,3 prosent av Oslos befolkning fattige når analysen er basert på regionspesifikke fattigdomsgrenser. Til sammenlikning er den gjennomsnittlige andelen fattige i sentrale og ikke-sentrale kommuner vesentlig lavere enn i hovedstadsregionen generelt og i Oslo spesielt, uavhengig av om vi benytter regionspesifikke eller landspesifikke grenser. Av tabell A3 presentert i vedlegget framgår det at Oslo er den kommunen i landet med høyest andel fattige når analysen er basert på regionspesifikke fattigdomsgrenser.[20]

Som ventet øker andelen fattige i de kommunene i hovedstadsregionen som tilhører landsdelene Akershus og Oslo når vi benytter regionspesifikke fattigdomsgrenser i stedet for en felles landspesifikk fattigdomsgrense. Derimot er den totale andelen fattige i Norge tilnærmet uberørt av dette metodevalget. Dette skyldes at anslagene på andelen fattige blir redusert i alle fylker utenom Akershus og Oslo, der andelen øker med henholdsvis 1,1 og 2,3

Tabell 6.1. Prosent fattige og med lavinntekt på landsbasis, i hovedstadsregionen og i de fire største byene. 2001

Bykommune	Regionspesifikke fattigdomsgrenser definert ved halvparten av medianinntekten	Landspesifikk fattigdomsgrense definert ved halvparten av medianinntekten	Regionspesifikke lavinntektsgrenser definert ved 62,5 prosent av medianinntekten	Landspesifikk lavinntektsgrense definert ved 62,5 prosent av medianinntekten
Stavanger	3,6	3,6	8,5	8,6
Bergen	3,7	3,6	8,7	8,6
Trondheim	3,7	3,6	8,9	8,6
Oslo	8,3	6,0	16,3	11,2
Hovedstadsregionen	5,6	4,0	12,5	8,4
Norge	3,3	3,2	8,9	9,1

Kilde: Folke- og boligtellingen 2001.

Tabell 6.2. Prosent fattige i sentrale og ikke-sentrale kommuner: Summarisk statistikk. 2001[1]

	Sentrale kommuner					Ikke-sentrale kommuner				
	Antall kommuner	Gj.-snitt	St.-avvik	Min.	Maks.	Antall kommuner	Gj.-snitt	St.-avvik	Min.	Maks.
Landspesifikk fattigdomsgrense	228	2,7	0,7	1,0	5,6	203	3,0	1,1	0,7	7,7
Regionspesifikke fattigdomsgrenser	228	2,4	0,7	0,7	5,9	203	2,3	1,0	0,4	7,6

[1] Sentralitet er definert i henhold til Statistisk sentralbyrås standard for kommuneklassifisering. Oslo, Bergen, Trondheim og Stavanger holdes utenfor kommuneklassifiseringen. Det er verd å merke seg at standardavvikene presentert i tabellen ikke må tolkes som et mål på utvalgsusikkerhet, men som et mål på variasjon i andelen fattige mellom kommunene.
Kilde: Folke- og boligtellingen 2001.

prosentpoeng når analysen er basert på regionspesifikke fattigdomsgrenser i stedet for en felles landspesifikk fattigdomsgrense. Dette kommer av at medianinntekten (som reflekterer det generelle inntektsnivået) i Oslo og Akershus er høyere enn landsgjennomsnittet, og dermed blir de regionspesifikke fattigdomsgrensene høyere for Oslo og Akershus enn i andre landsdeler. Som påpekt tidligere er også boligprisene høyest i områdene med de høyeste fattigdomsgrensene. Slikt sett reflekterer de regionspesifikke fattigdomsgrensene regionale forskjeller i levekostnader, noe som motiverer bruken av slike fattigdomsgrenser.

De empiriske resultatene viser, i likhet med blant annet Andersen mfl. (2003), at innvandrere er overrepresentert blant de fattige. Den empiriske analysen presentert i Galloway og Aaberge (2005) tyder imidlertid på at selv om innvandrere er overrepresentert blant de fattige, reduseres sannsynligheten for fattigdom betraktelig med botiden i Norge. En plausibel tolkning er at innvandrere over tid tilegner seg human kapital, som språk- og kulturkunnskaper, og dermed øker sin inntekt ved at de lykkes bedre på arbeidsmarkedet og tilpasser seg bedre til det kompliserte norske stønads- og skattesystemet. Videre viser Galloway og Aaberge (2005) at sannsynligheten for å være fattige avtar vesentlig saktere for ikke-vestlige innvandrere i forhold til innvandringsgrupper med kulturelle og språklige bånd til Norge som gjør det mindre kostbart og tidkrevende å opparbeide seg human kapital. Disse funnene må imidlertid tolkes med varsomhet, siden det finnes alternative plausible forklaringer. For eksempel kan en ikke utelukke at disse resultatene skyldes forskjeller i kohortgrupper av innvandrere over tid eller en seleksjonsprosess hvor, i stor grad, de mest ressurssterke innvandrerne blir boende i Norge. Det er uansett grunn til å tro at Oslos høye andel ikke-vestlige innvandrere med relativt dårlig tilknytting til arbeidsmarkedet (Kirkeberg 2003), er en sentral forklaring på den høye andelen fattige i hovedstaden. I tillegg kan det være verd å merke seg at andelen enslige, enslige forsørgere, og unge voksne i etableringsfasen er relativt høy i Oslo sammenliknet med landet for øvrig. Dette er grupper som tidligere forskning har pekt på som sterkt overrepresentert blant de fattige.[21]

Fattigdom i bydelene i Oslo

Selv om empiriske fattigdomsresultater tyder på at Oslo er det stedet i landet hvor fattigdomsproblemet er størst, vet vi imidlertid lite om hvordan fattigdomssituasjonen er på bydelsnivå i Oslo. Levekårsanalyser viser for eksempel at de geografiske forskjellene i levekår innad i de største

byene i Norge er betydelige, og at de er spesielt store i Oslo.[22] Dette motiverer en nærmere analyse av fattigdom med bydelene i Oslo som perspektiv.

Av tabell A4 presentert i vedlegget framgår det at det er betydelig variasjon i andelen fattige og med lavinntekt mellom bydelene i Oslo. Det er verd å merke seg at bydelene Sentrum og Marka til sammen hadde omtrent 3 000 innbyggere, og utgjør derfor i absolutt forstand kun en liten del av fattigdomsproblemene i hovedstaden. Hvis vi ser bort ifra disse bydelene, er andelen fattig og med lavinntekt høyest i Gamle Oslo, uavhengig av om regionspesifikke eller landspesifikke fattigdomsgrenser legges til grunn for analysen. Faktisk er hele 17,3 prosent av befolkningen i Gamle Oslo fattige når analysen er basert på regionspesifikke fattigdomsgrenser. Til sammenlikning er kun 3,7 prosent av befolkningen fattige i bydelene Nordstrand og Grefsen-Kjelsås når analysen av fattigdom baseres på regionspesifikke fattigdomsgrenser.

For å få en oversikt over omfanget av fattigdom på bydelsnivå i Oslo, grupperer vi bydelene i bestemte områder i henhold til Barstad (2003). Resultatene presentert i tabell 6.3 viser da, hvis vi ser bort ifra Sentrum og Marka, at andelen fattig og med lavinntekt er spesielt høy i områdene Indre øst og Nye drabantbyer. Til sammenlikning er andelen fattige og med lavinntekt relativt lav i området Ytre vest i forhold til de andre bydelsområdene. Det er i denne sammenhengen verd å merke seg at bydelsområdet Indre øst også skiller seg ut med en relativt sterk konsentrasjon av individer med levekårsproblemer, mens omfanget av levekårsproblemer er begrenset i bydelsområdet Ytre øst (Barstad 2003). Ved å sammenlikne resultatene presentert i tabellene 6.1 og 6.3 framgår det at andelen fattige er betydelig høyere i bydelsområdene Indre øst, Nye drabantbyer, Indre vest og Gamle drabantbyer enn i både Norge generelt og hovedstadsregionen sett under ett.

Tabell 6.3. Prosent fattige og med lavinntekt i områder i Oslo. 2001[1]

Område	Regionspesifikke fattigdomsgrenser definert ved halvparten av medianinntekten	Landspesifikk fattigdomsgrense definert ved halvparten av medianinntekten	Regionspesifikke lavinntektsgrenser definert ved 62,5 prosent av medianinntekten	Landspesifikk lavinntektsgrense definert ved 62,5 prosent av medianinntekten
Indre vest	8,2	6,3	14,6	10,5
Indre øst	14,2	10,4	25,7	18,6
Gamle drabantbyer	6,8	4,7	15,3	9,8
Nye drabantbyer	9,7	6,4	19,7	13,4
Ytre vest	5,0	3,8	9,8	6,7
Sentrum	20,6	16,4	27,0	23,0
Marka	5,5	4,5	12,8	7,5

[1] Bydelsområdene er her definert i henhold til standarden benyttet i Barstad (2003) hvor byen består av sju områder:
1. Indre vest: Bydelene Bygdøy-Frogner, Uranienborg-Majorstua og St. Hanshaugen-Ullevål.
2. Indre øst: Bydelene Sagene-Torshov, Grünerløkka-Sofienberg og Gamle Oslo.
3. Gamle drabantbyer: Bydelene Lambertseter, Bøler, Manglerud, Østensjø, Helsfyr-Sinsen, Grorud og Bjerke.
4. Nye drabantbyer: Bydelene Søndre Nordstrand, Hellerud, Furuset, Stovner og Romsås.
5. Ytre vest: Bydelene Ekeberg-Bekkelaget, Nordstrand, Grefsen-Kjelsås, Sogn, Vinderen, Røa og Ullern.
6. Sentrum.
7. Marka.

Ved å studere sammensetningen av befolkningen i hovedstadsregionen etter sosioøkonomiske og demografiske karakteristika, og sammenlikne den med sammensetningen av befolkningen i Norge for øvrig, kan vi få et innblikk i hvorfor det er en opphopning av fattigdom i enkelte bydeler i hovedstaden. En slik sammenlikning viser at andelen yngre enslige og enslige mødre, grupper som er spesielt utsatt for fattigdom, er relativt høy i Indre øst sammenliknet med både Norge generelt, hovedstadsregionen, og de andre bydelsområdene. I området Ytre vest derimot, hvor omfanget av fattigdom var relativt lavt, er yngre enslige og enslige forsørgere underrepresentert sammenliknet med de andre bydelsområdene. Dessuten er det verd å merke seg at andelen ikke-vestlige innvandrere, en gruppe som er sterkt overrepresentert blant de fattige, er relativt høy i bydelsområdene Nye drabantbyer og Indre øst. Til sammenlikning er innvandrere underrepresentert i bydelsområdet Ytre vest.

Et nærliggende spørsmål er hvorfor forekomsten av fattigdom i stor grad er konsentrert i bestemte bydeler i Oslo. Skyldes de primært selektive flytteprosesser eller er det trekk ved bydelene som i seg selv skaper eller forsterker fattigdomsproblemene?

Faktorer som boligpriser, boligtyper og beliggenhet er trolig viktige for å forstå de selektive flytteprosessene og graden av demografisk, etnisk og sosioøkonomisk segregasjon (Barstad og Kirkeberg 2003). I Indre øst er de fleste boligene små, ett-to roms, og andelen utleieboliger relativt høy (Blom 2001). Det virker rimelig at slike boliger tiltrekker seg unge enslige, skilte/separerte og studenter som er på jakt etter en rimelig overgangsbolig i en periode av livet hvor inntekten er lav. En kan også argumentere for at andelen unge enslige, en gruppe som er overrepresentert blant de fattige, bosatt i Indre øst er relativt høy som et resultat av et livsfasebestemt flyttemønster hvor unge enslige har sterke preferanser for å bo sentralt. Seinere, når de etablerer seg med barn og fast lønnsarbeid, flytter mange ut av byen eller til byens drabantbyer eller villaområder. Dessuten bidrar trolig konsentrasjonen av kommunale boliger i Indre øst til at andelen fattige i området er svært høy sammenliknet med Oslo for øvrig (Barstad mfl. 2003). For ikke-vestlige innvandrere argumenterer Blom (2002) for at både økonomiske forhold, familieforhold og institusjonelle forhold bidrar til en konsentrasjon av ikke-vestlige innvandrere, som generelt har større problemer på arbeidsmarkedet enn andre nordmenn. For eksempel har enkelte grupper av ikke-vestlige innvandrere store familier. I slike tilfeller vil drabantbyene i den ytre delen av hovedstaden, med et betydelig utvalg av relativt store og rimelige boliger, være attraktivt.

En alternativ hypotese for å forklare de store variasjonene i omfanget av fattigdom mellom bydelene i Oslo er at konsentrasjon av sosiale problemer i et område øker sannsynligheten for at andre som bor i samme område utvikler tilsvarende problematferd (Crane 1991). For eksempel finner Andersson (2001) at lønnsutviklingen for en person bosatt i områder med konsentrasjon av innvandrere og andre lavinntektsgrupper var om lag 10 prosent dårligere enn gjennomsnittet når en (forsøker å) kontrollere for andre relevante kjennetegn. En plausibel tolking er at dette skyldes at individers valg av utdanning og karriere er nært knyttet til egne observasjoner og erfaringer fra nærmiljøet. Dessuten vil forskjellige bosteder innebære ulike arenaer for handlingsvalg og for bruk av

ressurser. Dermed kan segregerte bosetningsmønstre preget av en konsentrasjon av sosiale problemer i enkelte områder forsterke variasjonen i fattigdom mellom bydeler. Alternativt kan disse empiriske resultatene skyldes uobserverbar heterogenitet i dataene. For eksempel kan det være at analysen ikke i tilstrekkelig grad klarer å fange opp at de mest ressurssterke individene muligens velger å slå seg ned i områdene med minst sosiale problemer. Dette innebærer at den tilsynelatende effekten av nærmiljøet kan skyldes trekk ved individer som ikke er fanget opp i analysen, men som påvirker risikoen for sosiale problemer og fattigdom.

Ved å studere omfanget og variasjonen i fattigdom i ulike befolkningsgrupper i hovedstadsregionen framgår det at de relativt store fattigdomsproblemene i Indre øst og Nye drabantbyer ikke bare skyldes overrepresentasjon av grupper utsatt for fattigdom, men også at andelen fattige i de ulike befolkningsgruppene gjennomgående er relativt høy i disse bydelsområdene. For eksempel er ikke-vestlige innvandrere i Indre øst vesentlig mer utsatt for fattigdom enn innvandrere i både de andre bydelsområdene og Norge for øvrig. Dessuten er andelen fattige relativt høy i Indre øst sammenliknet med de andre områdene for alle nivåer av utdanning og sysselsetting i husholdningen.

6.4. Avsluttende merknader

Ved å basere studien på regionspesifikke fattigdomsgrenser og årlig inntekt (etter skatt) som mål på forbrukspotensial, finner vi at om lag 3,3 prosent av befolkningen på landsbasis, 5,6 prosent av hovedstadsregionens befolkning og hele 8,3 prosent av Oslos befolkning hadde så små økonomiske ressurser at de kan karakteriseres som fattige. Blant de som inngikk i gruppen fattige skjuler det seg imidlertid personer som bare forbigående hadde lave inntekter. Dette kan for eksempel være næringsdrivende eller aksjonærer som hadde bokført store tap på selvangivelsen. Disse problemene gjør at vi overestimerer andelen av personer med en uakseptabel lav inntekt.[23] Vi har imidlertid ingen informasjon som tilsier at disse problemene slår ulikt ut i de forskjellige fylkene og kommunene, men nivået på de anslåtte fattigdomsandelene i de ulike kommunene og bydelene bør i alle fall tolkes med forsiktighet.

En alternativ og mer tilfredsstillende metode for måling av fattigdom er å benytte summen av inntekter opptjent over flere år som grunnlag for å identifisere personer med lav inntekt. Dette vil redusere de tolkningsproblemene som er forbundet med årlig inntekt som mål på individenes forbrukspotensial. Dessuten oppnås innsikt om lavinntekt bare er en forbigående tilstand eller om det har en mer permanent karakter. Studier utført av Aaberge mfl. (1996a) og Andersen mfl. (2003) viser at tallet på (kronisk) fattige i Norge ligger mellom 2,1 og 1,5 prosent, avhengig av om inntektsperioden dekker tre, fem eller ti år. En tilsvarende studie på kommune- og bydelsnivå krever paneldata for alle norske hushold over minst en treårsperiode. Slike data er foreløpig ikke tilgjengelig, men et husholdningsregister med panelegenskaper for perioden 1993-2001 er planlagt etablert i løpet av 2005.

Noter

1 Den demografiske fattigdomsprofilen beskrevet i fattigdomsmeldingen samsvarer i stor grad med fattigdomsresultatene presentert i Aaberge mfl. (1999), Galloway (2002) og Andersen mfl. (2003).

2 Dette kan være med på å forklare hvorfor tiltaksplanen konkluderer med at "Fattigdom i vårt land rammer i dag ikke store, lett identifiserbare grupper, men enkeltpersoner med ulik bakgrunn" (Sosialdepartementet 2002, s. 1).

[3] *Hovedstadsregionen* er definert tilsvarende som begrepet *Byområdet Oslo* i utredningen til storbymeldingen presentert i Barstad mfl. (2003), og som *Stor-Osloregionen* i Mogstad (2005).

[4] "Poverty is a dynamic, not a static concept. Man is not Robinson Crusoe living on a desert island. He is a social animal entangled in a web of relationships at work and in family and community which exert complex and changing pressures to which he must respond, as much in his consumption of goods and services as in any other aspect of this behaviour [...] Our general theory, then, should be that individuals and families whose resources over time fall seriously short of the resources commanded by the average individual or family in the community in which they live [...] are in poverty" (Townsend, sitert i Brady 2003, s. 745).

[5] Viser til Cowell (1977) for en nærmere omtale av Platons argumentasjon.

[6] Dette er i samsvar med innholdet i "the difference principle" til Rawls (1971, s. 98) som angår de fattigste i befolkningen, de med "less than half of the median income and wealth".

[7] Se Mogstad mfl. (2005) for en grundigere gjennomgang av metodiske problemstillinger knyttet til måling av fattigdom.

[8] En viktig innvending mot å basere analysen på en indeks av antatte nødvendighetsgoder er at en ignorerer heterogenitet i preferanser. I tillegg er det åpenbare problemer med å identifisere en slik godevektor. Å benytte informasjon om faktisk konsum er ikke tilstrekkelig siden det er problematisk å trekke slutninger om nødvendig forbruk fra faktisk forbruk. Dessuten kan en spørre seg om forskerens priviligerte rolle som utvelger av en slik godevektor er rimelig. Som en respons til denne innvendingen har Mack og Lansley (1985) og andre forsøkt å identifisere en vektor av nødvendighetsgoder ved å intervjue et utvalg av populasjonen om deres syn på hva som er nødvendighetsgoder. En slik tilnærming hviler på en underliggende forutsetning om at nødvendighetsgoder betyr det samme for alle individer, uavhengig av livssituasjon. I tillegg er det ikke klart på bakgrunn av et slikt multidimensjonalt fattigdomsmål hvor grensene mellom fattige og ikke-fattige skal trekkes. I enkelte studier har en endt opp med å karakterisere individer ut fra underkategorier som matfattigdom, boligfattigdom etc.

[9] Se Aaberge mfl. (1996b) for en diskusjon omkring problemene med å basere en fattigdomsindikator på årsinntekt.

[10] Se Aaberge mfl. (1996a) for en nærmere begrunnelse for definisjonen av inntekt etter skatt.

[11] Se Fjærli og Aaberge (2002) for en alternativ metode for måling av kapitalinntekt.

[12] Denne praksisen er også benyttet av Langørgen og Aaberge (2002).

[13] Se for eksempel Aaberge mfl. (1996a, 1999) og Galloway (2002).

[14] Se Mogstad (2003) for en nærmere drøfting av hvordan resultatene fra fattigdomsanalyser på landsnivå og på kommunenivå avhenger av om en benytter registerdata med familie som økonomisk enhet, eller folketellinger med husholdning som økonomisk enhet.

[15] I enkelte fattigdomsstudier argumenteres det for at studenthusholdninger og husholdninger med betydelig formue bør ekskluderes fra de empiriske fattigdomsresultatene. I denne sammenhengen er det verd å merke seg at de empiriske fattigdomsresultatene presentert i dette arbeidet, både når det gjelder omfanget av fattigdom og fattigdomsprofilen, ikke avhenger i vesentlig grad av om formuende og studenter er inkludert eller ekskludert fra fattigdomstallene (se fattigdomsresultatene presentert i Mogstad 2005).

[16] Det er viktig å presisere at selv om husholdning vil være den økonomiske enheten i fattigdomsanalysene, vil alle resultatene som presenteres i artikkelen ha individ som analyseenhet.

[17] Denne ekvivalensskalaen, som er i samsvar med OECD sin tilnærming til måling av fattigdom, er også benyttet i Regjeringens fattigdomsmelding. I motsetning benytter EU en såkalt *modifisert OECD-skala*, hvor felleskonsum tillegges noe større vekt i beregningen av individers forbrukspotensiale i forhold til den tradisjonelle OECD-skalaen.

[18] Se Sen (1984) og Aaberge mfl. (1996a) for en diskusjon omkring analyse av fattigdom hvor inntektsfordelingen blant de fattige er tatt i betraktning.

[19] Se Mogstad (2005) for fattigdomsresultater som gir en nærmere beskrivelse av både den geografiske fattigdomsprofilen og omfanget av fattigdom i ulike befolkningsgrupper i Norge generelt og hovedstadsregionen spesielt.

[20] Når analysen er basert på en felles landspesifikk fattigdomsgrense, er andelen fattige høyere i et par forholdsvis små kommuner målt

i antall innbyggere, enn i Oslo. Fattigdomsresultatene i kommuner med forholdsvis få innbyggere må imidlertid tolkes med forsiktighet. Enkelte næringsdrivende kan, for eksempel, av regnskapsmessige årsaker være registrert med lav eller ingen inntekt i enkelte år, uten at dette nødvendigvis er et utrykk for økonomiske problemer. Dessuten vil asylmottak i mindre kommuner, slik som Ås, Våler, Vang og Nesodden for øvrig er eksempler på, kunne bidra til en relativt høy andel fattige.

Referanser

Andersen, A., J. Epland, T. Wennemo og R. Aaberge (2003): "Økonomiske konjunkturer og fattigdom: En studie basert på norske inntektsdata, 1979-2000", *Tidsskrift for Velferdsforskning, 2*.

Andersson, R. (2001): "Spaces of Socialization and Social Network Competition: A Study of Neighbourhood Effects in Stockholm, Sweden", i Andersen, H. og R. Van Kempen (2001, red.): *Governing European Cities. Social fragmentation, social exclusion, and urban governance,* Aldershot, Ashgate.

Barstad (2003): "Levekår i storbyene: Noen bydeler er særlig utsatte", *Samfunnsspeilet* 2003, 2, Statistisk sentralbyrå.

Barstad, A. og M. Kirkeberg (2003): Levekår og ulikhet i storby, *Notater* 2003/34, Statistisk sentralbyrå.

Blom (2001): "Økt bokonsentrasjon blant innvandrere i Oslo - er toppen snart nådd?", *Samfunnsspeilet* 2001, 2.

Blom, S. (2002): "Innvandrernes bosetningsmønster i Oslo", *Sosiale og økonomiske studier* 107, Statistisk sentralbyrå.

Brady, D. (2003): "Rethinking the Sociological Measurement of Poverty", *Social Forces*, Vol. 81, Nr. 3, mars, pp 715-752.

Cowell, F. A. (1977): *Measuring Inequality,* Deddington, Phillip Allan.

Crane, J. (1991): "The Epidemic Theory of Ghettos and Neighbourhood Effects on Dropping Out and Teenage Childbearing", *American Journal of Sociology*, 96, pp. 249-256.

Expert Group on Household Income Statistics (2001): *Final Report and Recommendations*, Ottawa, Canada.

Fjærli, E. og R. Aaberge (2002): "Tax Reforms, Dividend Policy and Trends in Income Inequality: Empirical Evidence based on Norwegian Data", *Discussion Papers* 284, Statistisk sentralbyrå.

Galloway, T. A. (2002): "En studie av fattigdom basert på registerdata", *Rapporter,* Nr. 1, Stiftelsen Frischsenteret for samfunnsøkonomisk forsking.

Galloway, T. A. og R. Aaberge (2005): "Assimilation Effects on Poverty among Immigrants in Norway", *Journal of Population Economics*.

Iceland, J. (2000): "The ´Family/Couple/Household´ Unit of Measurement in Poverty Estimation", *Journal of Economic and Social Measurement*, Vol. 26, pp 253-265.

Kirkeberg, M. (2003): "Fattigdom og inntektsfordeling: Oslo – flest fattige og størst ulikhet", *Samfunnsspeilet* 2003, 8, Statistisk sentralbyrå.

Langørgen, A. og R. Aaberge (2002): "Fordelingsvirkninger av kommunal tjenesteproduksjon", *Norsk Økonomisk Tidsskrift*, Nr. 1.

Langørgen, A., M. Mogstad og R. Aaberge (2003): "Et regionalt perspektiv på fattigdom", *Økonomiske analyser* 2003, 4, Statistisk sentralbyrå, 28-39.

Mack, J. og S. Lansley (1985): *Poor Britain*, London, George Allan & Unwin Ltd.

Mogstad, M. (2003): "Analyse av fattigdom basert på register- og folketellingsdata", *Notater* 2003/61, Statistisk sentralbyrå.

Mogstad, M. (2005): Fattigdom i Stor-Osloregionen: En empirisk analyse, *Rapporter* 2005/11, Statistisk sentralbyrå.

Mogstad, M., A. Langørgen og R. Aaberge (2005): "Region-specific versus Country-specific Poverty Lines in Analysis of Poverty", *Discussion Papers* 408, Statistisk sentralbyrå.

Orshansky, M. (1969): "How Poverty is Measured", *Monthly Labour Review*, februar, pp. 236-250.

Rawls, J. (1971): *A Theory of Justice*, Oxford, Oxford University Press.

Roll-Hansen, H. (2002): Fattigdomsstatistikk mellom økonomi og moral, *Samfunnsspeilet 2*002, 1, Statistisk sentralbyrå.

Rowntree, B. S. (1901): *Poverty: A Study of Town Life*, Første utgave, London, Macmillan.

Sen, A. (1979): "Issues in the Measurement of Poverty", *Scandinavian Journal of Economics,* Vol. 81, pp 285-307.

Sen, A. (1984): "Poor, Relatively Speaking", i A. Sen (red.): *Resources, Values and Development*, Første utgave, Oxford, Basil Blackwell Publisher Ltd.

Smith, A. (1776): *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, London, George Routledge and sons.

Sosialdepartementet (2002a): Stortingsmelding nr. 6 (2002-2003): *Tiltaksplan mot fattigdom*.

Sosialdepartementet (2002b): Stortingsmelding nr. 31 (2002-2003): *Storbymelding*.

Townsend, P. (1979): *Poverty in the United Kingdom,* Pelican Books.

Aaberge, R., A. Andersen og T. Wennemo (1996a): "Omfang, nivå og fordeling av lavinntekter i Norge, 1979-1993" i A. Puide (red.): *Den nordiske fattigdommens utvikling og struktur*, Tema Nord, Nordisk Ministerråd.

Aaberge, R., A. Andersen og T. Wennemo (1996b): "Er Årlig Lavinntekt et Godt Mål på Fattigdom? Lavinntekt i Norge 1979-1993", *Økonomiske analyser* 1996, 6, Statistisk sentralbyrå, 24-40.

Aaberge, R., A. Andersen og T. Wennemo (1999): "Temporær og kronisk fattigdom i Norge. 1979-1996", *Notater* 1999/32, Statistisk sentralbyrå.

Jon Epland og Laila Kleven

7. Smalhans eller det gode livet? Økonomisk levestandard før og etter alderspensjonering

Ifølge opinionsundersøkelser gir mange uttrykk for at de frykter å få dårlig råd når de blir alderspensjonister. Erfaringene til dagens pensjonister gir imidlertid ikke særlig grunnlag for en slik bekymring. Dersom en følger inntektsutviklingen til de fødselskull som passerte den formelle pensjonsalderen på 67 år i løpet av perioden 1993-2002, viser det seg at de fleste er i stand til å opprettholde den økonomiske levestandarden de hadde før de ble alderspensjonister. I tillegg finner det sted en betydelig formuesoppbygging, som ser ut til å fortsette også i årene etter alderspensjonering.

7.1. Innledning[1]

I kjølvannet av diskusjonen rundt den nye pensjonsreformen uttrykker mange frykt for overgangen til pensjonisttilværelsen. Ifølge en opinionsundersøkelse gjengitt i Dagens Næringsliv høsten 2004 (Dagens Næringsliv 2004), svarte for eksempel så mange som 45 prosent av de spurte at de fryktet å få "dårlig råd" som pensjonister. Selv om det sannsynligvis først og fremst er morgendagens pensjonister som utrykker frykt for hvilken økonomi en vil få som gammel, har også eldre undersøkelser vist at relativt mange har vært bekymret over egen økonomi som alderspensjonist (se f.eks. Bay og Øverby 1998). Men hvordan er den faktiske økonomiske utviklingen til de som passerer pensjonsalderen? Er det slik at overgangen til pensjonisttilværelsen medfører en drastisk reduksjon i økonomisk levestandard fra det en har vært vant med, og at det dermed er grunn til å frykte pensjonisttilværelsen?

Formålet med artikkelen er ved hjelp av registerdata å følge inntektsutviklingen til alle personer født i 1933 eller tidligere i ti år fra 1993 til 2002. Vi får dermed anledning til å studere inntektsutviklingen til en stor gruppe personer der mange i løpet av perioden passerer den formelle pensjonsalderen på 67 år. Innledningsvis ser vi på utviklingen i de individuelle inntektene til hver enkelt aldersgruppe og for ulike grupper av pensjonister, for eksempel kvinner og menn og pensjonister med ulik tilknytning til arbeidsmarkedet i årene før pensjonering. Individuelle inntekter kan imidlertid i begrenset grad gi oss informasjon om den faktiske økonomiske levestandarden til den enkelte. Mange inngår i husholdninger med andre medlemmer som kan bidra med inntekter eller som skal forsørges, for eksempel ektefeller. Et annet mål på økonomisk levestandard er derfor å se på inntektene for hele familien, etter at inntekten er justert for ulikhet i husholdningssammensetning, såkalt inntekt per forbruksenhet. Vi vil derfor vise utviklingen i inntekt per forbruksenhet for disse personene. Til sist belyses formuesutviklingen for de samme personene. Er det for

Boks 7.1. Datagrunnlaget
Artikkelen ser på utviklingen i den økonomiske levestandarden fra 1993 til 2002 for alle personer som var 60 år eller eldre i 1993, med andre ord: Personer født i 1933 eller tidligere. I tillegg setter vi som krav at personene må ha vært bosatt i Norge i alle de ti årene (1993-2002). Med disse avgrensingene får vi en populasjon på om lag 520 000 personer. Vi er likevel mest interessert i de som passerer den formelle aldersgrensen for å bli pensjonist (67 år) i løpet av analyseperioden. Det vil si de som er født mellom 1927 (67 år i 1994) og 1933 (67 år i 2000). Disse kullene, født i mellomkrigstiden, er relativt små og utgjør om lag 30 000 personer per kohort, til sammen om lag 217 000 personer. For hvert enkelt individ er det koplet på årlige inntekts- og formuesopplysninger, som igjen gjør det mulig å belyse endringer over tid.

Alle inntektsopplysningene er hentet fra inntektsstatistikken, mens formuesopplysningene er koplet på fra skattesstatistikken. For en nærmere beskrivelse av datagrunnlaget viser vi til NOS Inntektsstatistikk for personer og familier 2001 (Statistisk sentralbyrå 2003) og NOS Sjølvmeldingsstatistikk 2002 (Statistisk sentralbyrå 2004a).

eksempel slik at når en blir alderspensjonist så realiserer en sine oppsparte midler i et forsøk på å opprettholde sin tilvante levestandard?

7.2. Inntektsutviklingen

Tabell 7.1 viser at hvert nytt fødselskull av pensjonister har en høyere inntekt enn det foregående. Mens medianinntekt etter skatt[2] til alle født i 1926 eller tidligere bare var på 121 000 kroner i 2002, var tilsvarende beløp 143 000 kroner for den yngste aldersgruppen født i 1933. Men det som er av størst interesse er å følge inntektsutviklingen over tid for de ulike aldersgruppene.

Tabellen tar utgangspunkt i inntektsnivået i 1993 for de ulike kohortene, og følger utviklingen frem til 2002. Den aller eldste alderskohorten, de født i 1926 eller tidligere, skiller seg fra yngre fødselskull ved at de har vært alderspensjonister i hele perioden. Dette er også med på å forklare hvorfor det er i denne gruppen vi registrerer den sterkeste inntektsveksten i perioden, med en realvekst i medianinntektene på om lag 22 prosent fra 1993 til 2002. På den andre siden finner vi den svakeste inntektsveksten blant de yngste, født i 1933, med en nedgang i medianinntekten på om lag 2 prosent. Dette er likevel forventet siden det i denne aldersgruppen

Boks 7.2. Inntektsbegrep
Det inntektsbegrepet som er benyttet i denne artikkelen er *inntekt etter skatt.* Dette inntektsbegrepet fremstår etter følgende regnskap:

Inntekt etter skatt = Lønnsinntekt
+ nettonæringsinntekt fratrukket eventuelt underskudd og avskrivninger
+ bruttokapitalinntekt (renteinntekter og avkastning på verdipapir)
+ sum overføringer (pensjoner og stønader)
- utlignet skatt og negative overføringer (underholdsbidrag og pensjonspremier i arbeidsforhold)

Selv om dette inntektsbegrepet omfatter de fleste kontante inntektene en person eller husholdning mottar, må en likevel være oppmerksom på at dette inntektsbegrepet ikke omfatter viktige inntekter som også kan ha stor betydning for individenes velferdsnivå. Dette gjelder for eksempel verdien av offentlige tjenester, verdien av hjemmeproduksjon og såkalte "svarte" inntekter. I tillegg inngår heller ikke inntekt av egen bolig i dette begrepet. Derfor er heller ikke renteutgifter trukket fra.

vil være mange som var yrkesaktive i 1993. Vi registrerer likevel at også 1933-kullet hadde nesten like høy realinntekt etter skatt som 69-åringer i 2002, som de hadde som 60-åringer i 1993. Ellers er inntektsutviklingen for de ulike aldersgruppene stort sett sammenfallende. De fleste opplever en nedgang i inntektene i årene frem mot pensjonsalder, trolig som følge av at stadig flere blir tidligpensjonister, men fallet i inntektene må betegnes som moderat. Etter passering av formell pensjonsalder på 67 år (markert med uthevet skrift i tabellen) registrerer vi på nytt en realvekst i inntektene, som raskt øker til om lag samme nivå som utgangspunktet i 1993.

Vi forventer kanskje at kvinner og menn i alderskohortene vi studerer, har ulik utvikling i de personlige inntektene frem mot pensjonering. Mange av kvinnene som i denne perioden gikk av med alderspensjon, tilhører en generasjon der det fremdeles ikke var vanlig for kvinner å ha inntektsgivende arbeid utenfor hjemmet. En konsekvens av dette er at mange av kvinnene ender opp som minstepensjonister. Men en annen konsekvens er at mange opplever for første gang å få en fast inntekt når de blir alderspensjonister. Dette er en medvirkende forklaring på hvorfor utviklingen er ganske forskjellig for menn og kvinner innenfor de samme aldersgruppene. Vi ser at kvinnene i de ulike alderskohortene har en klart sterkere inntektsøkning, sammenlignet med menn i samme fødselskull. Selv om vi i tabellen avgrenser oss til bare å vise utviklingen for de født i henholdsvis 1927 og 1933, finner vi samme utvikling også for de andre alderskohortene. Det viser seg også at inntektsøkningen til kvinnene først og fremst finner sted etter at de passerer den formelle pensjonsalderen på 67 år.

Det er altså først og fremst blant menn at en finner en overgang fra yrkesaktiv til alderspensjonist. Dette gjenspeiler seg også i inntektsutviklingen for de ulike aldersgruppene. Blant menn finner vi ikke tilsvarende realvekst i inntektene etter passert aldersgrense, som hos kvinner. Men vi finner heller ingen stor reduksjon i inntektene, selv om mange nå har gått ifra å være yrkesaktiv til å bli pensjonist. Medianinntekten for menn født i 1933 var for eksempel i 2002 om lag 93 prosent av nivået de hadde ni år tidligere (1993). Den samme utviklingen finner vi for eldre aldersgrupper.

Vi skal også se på hvordan utviklingen i de personlige inntektene har vært for henholdsvis de med en svak tilknytning til arbeidslivet før pensjonering, og de som har hatt høye arbeidsinntekter som yrkesaktive. Siden vi ikke har opplysninger som summerer opp hele yrkeskarrieren til den enkelte pensjonist, har vi foretatt en relativt grov klassifisering ved å dele hver enkelt alderskohort inn i fire like store grupper på bakgrunn av størrelsen på yrkesinntektene de hadde i 1993. Vi avgrenser oss videre til bare å vise utviklingen for firedelen med lavest og firedelen med høyest yrkesinntekt innenfor de ulike aldersgruppene (1. og 4. kvartil).

Firedelen med lavest yrkesinntekt i 1993 innenfor de ulike fødselskohortene, vil i stor grad være synonymt med kvinner som har stått helt utenfor arbeidslivet, og inntektsutviklingen minner derfor mye om den vi alt har omtalt for kvinnene.[3] Overgangen til obligatorisk alderspensjon medfører en klar inntektsøkning for de som hadde (svært) lave yrkesinntekter i 1993.

Det knytter seg derfor større interesse til hvilke økonomiske konsekvenser alderspensjonering har for den firedelen som

hadde de høyeste arbeidsinntektene i 1993. Ut ifra tallene kan en se at de mest yrkesaktive eldre har en mer markert nedgang i inntektsnivå etter overgangen til alderspensjonist. For den firedelen av 1927-kohorten som hadde de høyeste yrkesinntektene året før alderspensjonering i 1994, ser vi en gradvis reduksjon i inntektsnivået de neste par årene før de når "bunnen" som 69-åringer i 1996, med et inntektsnivå tilsvarende 80 prosent av det de hadde som yrkesaktive i 1993. Deretter øker inntektene på nytt, og var i 2002 på et nivå tilsvarende 87 prosent av nivået for 1993. Vi finner en tilsvarende utvikling også blant yngre aldersgrupper, men for de andre kohortene er inntektsfallet ved overgang til alderspensjonist betydelig lavere. For ingen av aldersgruppene faller inntektene noen gang lavere enn 80 prosent av nivået en hadde som yrkesaktiv i 1993. For de fleste grupper ligger inntektsnivået i 2002 bare noe under (dvs. 10 prosent eller lavere) det inntektsnivået de hadde som relativt godt betalte yrkesaktive i 1993.

7.3. Fra arbeid til pensjon

Utviklingen i de individuelle inntektene for de ulike alderskohortene påvirkes både av endringer i pensjonsgrunnlaget for de ulike kullene, og av faktorer som for eksempel graden av tidligpensjonering og tilgang til pensjoner utenfor folketrygden.

Tabell 7.1. Utviklingen i inntekt etter skatt (median) for personer i ulike alderskohorter. 1993-2002. Indeks i faste priser 1993=100[1]

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	Median inntekt etter skatt i 2002	Antall personer
Kohort												
1926 eller tidligere ...	100	97	97	100	102	108	113	114	117	122	121 000	320 659
1927	100	**97**	93	94	96	98	102	103	105	109	131 000	29 581
1928	100	94	**93**	93	92	97	99	100	102	106	133 000	30 617
1929	100	96	92	**93**	92	94	99	99	100	104	135 000	30 816
1930	100	96	92	91	**92**	93	95	97	98	100	137 000	32 055
1931	100	96	93	93	90	**94**	95	95	98	100	138 000	31 851
1932	100	97	94	95	92	93	**95**	95	95	99	142 000	32 383
1933	100	97	95	95	94	94	94	**95**	95	98	143 000	30 762
Kvinner født i												
1927	100	**99**	99	101	104	111	116	118	122	128	114 000	16 630
1933	100	98	97	98	98	100	102	**104**	106	110	117 000	16 145
Menn født i												
1927	100	**95**	91	91	91	93	95	95	96	99	154 000	12 951
1933	100	98	95	94	93	91	91	**91**	91	93	171 000	14 617
1. kvartil for yrkesinntekt i 1993												
1927	100	**101**	102	105	108	113	117	119	122	128	121 000	14 687
1933	100	101	102	105	109	117	122	**126**	130	136	116 000	7 874
4. kvartil for yrkesinntekt i 1993												
1927	100	**92**	81	80	80	81	84	84	84	87	158 000	7 394
1933	100	97	95	96	94	93	91	**90**	88	90	203 000	7 690

[1] Uthevet skrift viser hvilket år kohorten fyller 67 år.
Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

I tabell 7.2 ser vi på andelen personer som mottar ulike typer av inntekter i perioden 1993-2002, for eksempel i hvilken grad det skjer en overgang fra å være lønnsmottaker til pensjonist. Vi avgrenser oss videre til bare å se på to av alderskohortene, de født i 1927 og i 1933.

Tabellen viser at det finner sted en gradvis nedtrapping av andelen med yrkesinntekter allerede i årene før alderspensjonering, og en tilsvarende økning i andelen som mottar ulike pensjoner. Innenfor den yngste alderskohorten, de født i 1933, var det for eksempel 68 prosent som mottok lønnsinntekt som 60-åringer i 1993.[4] Denne andelen faller deretter raskt frem mot pensjonsalder, slik at det bare var 36 prosent som mottok lønnsinntekt ved fylte 67 år i 2000. Andelen med lønnsinntekt ved pensjonsalder ser ut til å ha blitt redusert de siste årene. For personer født i 1927 var det for eksempel 39 prosent som mottok lønnsinntekt ved fylte 67 år (i 1994).

Når andelen med yrkesinntekt faller, øker andelen med inntekter fra pensjon. Det er allerede godt dokumentert at tidligpensjonering er utbredt blant dagens eldre, og at det har vært en synkende andel som står i arbeid frem til formell pensjonsalder på 67 år (se f.eks. NOU 2004:1). Dette blir bekreftet også i våre data når vi ser på andelen i de ulike alderskohortene som mottar ulike pensjoner fra folketrygden. For eksempel var nær en tredel av alle i 1933-kohorten mottakere av pensjoner fra folketrygden allerede som 60-åringer i 1993. Denne andelen øker deretter frem til 66-årsalderen da om lag halvparten av fødselskullet mottok folketrygd. Den samme utviklingen finner vi også for eldre kohorter. Blant 1927-kullet var det for eksempel 51 prosent som mottok folketrygd allerede året før fylte 67 år. Det er i hovedsak uførepensjon som utgjør trygdeytelsene til tidligpensjonistene. Vel 40 prosent av både de født i 1927 og 1933 var mottakere av uførepensjon ved fylte 67 år. I tillegg til uførepensjon vil det også være noen på attføringspenger eller med etterlattepensjon.

Men også andre typer pensjoner utgjør en økende andel av pensjonistenes inntekter. Dette kommer klart til syne når vi ser på andelen i de ulike kohortene som mottar en eller annen pensjonsytelse fra andre enn folketrygden. Den viktigste ytelsen i denne kategorien vil være tjenestepensjon, men selvangivelsesposten "pensjoner fra andre enn folketrygden" omfatter også (for de som ennå ikke er fylt 67 år) Avtalefestet pensjon (AFP) og utbetalinger av private pensjonsforsikringer. Blant den yngste aldersgruppen født i 1933, hadde hele 70 prosent en tilleggspensjon i tillegg til folketrygdens alderspensjon ved fylte 67 år. Andelen med slike tilleggspensjoner har økt for hver ny årgang som passerer pensjonsalderen. Går vi tilbake til 1927-kullet var det bare 59 prosent som hadde slik tilleggspensjon ved alderspensjonering.

Vi får også bekreftet at det å motta AFP har blitt mer utbredt de siste årene. Selv om AFP-ordningen ble innført så tidlig som i 1989, var det først på slutten av 1990-tallet at vi finner en sterk økning i tallet på mottakere. Mens bare 5 prosent av 1927-kohorten var mottakere av AFP ved alderspensjonering (1994), gjaldt dette for 18 prosent av 1933-kohorten (2000).

På tross av at stadig flere i den nye generasjonen av alderspensjonister har et betydelig bedre pensjonsgrunnlag enn de som ble pensjonister for noen tiår siden (Statistisk sentralbyrå 2004c), er det fremdels relativt mange som får særtillegg

Tabell 7.2. Personer i ulike alderskohorter med ulike typer inntekter. 1993-2002. Prosent[1]

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Lønnsinntekt										
Kohort										
1927	45	**39**	30	21	18	15	14	12	11	10
1933	68	66	63	59	56	50	42	**36**	30	25
Pensjoner fra folketrygden										
Kohort										
1927	51	**88**	94	95	99	100	100	100	100	100
1933	33	36	38	41	45	47	49	**94**	99	99
Uførepensjon										
Kohort										
1927	41	**42**	0	0	0	0	0	0	0	0
1933	26	28	31	34	37	40	43	**43**	0	0
Pensjoner fra andre enn folketrygden										
Kohort										
1927	43	**59**	60	61	66	63	63	64	64	64
1933	19	23	27	31	42	52	56	**70**	69	69
Avtalefestet pensjon (AFP)										
Kohort										
1927	4	**5**	0	0	0	0	0	0	0	0
1933	0	0	0	1	9	15	17	**18**	1	0
Særtillegg										
Kohort										
1927	12	**26**	28	28	27	30	29	28	27	27
1933	8	8	9	9	10	13	14	**26**	27	26

[1] Uthevet skrift viser hvilket år kohorten fyller 67 år.
Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

ved alderspensjonering, det vil si de er minstepensjonister. I alderskohorten 1933 var det 26 prosent som fikk særtillegg, om lag samme andel som for de andre alderskohortene født mellom 1927 og 1933. En skulle kanskje forvente at det ble en klar reduksjon i tallet på minstepensjonister i perioden. Når dette ikke skjer, er forklaringen trolig den at minstepensjonen økte betydelig i 1998. Dette førte til at flere med bare små tilleggspensjoner fra folketrygden opplevde at denne tilleggspensjonen ble "spist opp" av den økte minstepensjonen, og at flere enn før fikk rett på særtillegg.

7.4. Endring i økonomisk levestandard

Analyser av individuelle inntekter gir som nevnt innledningsvis begrensede opplysninger om den faktiske økonomiske levestandarden til en person. Mange inngår i et fellesskap hvor andre bidrar med inntekter eller skal forsørges. Dette fellesskapet kan være en husholdning eller som her, en familie.[5] Inntektsbegrepet som benyttes i

Boks 7.3. Ekvivalensskala
For å kunne sammenligne inntekten til familier med ulik størrelse og sammensetning, justerer en vanligvis den samlede familieinntekten ved hjelp av en såkalt ekvivalensskala, eller forbruksvekter. Det finnes flere ulike skalaer. Vi har her benyttet den såkalte EU-skalaen. Denne skalaen anses å ha moderate antakelser når det gjelder graden av stordriftsfordeler i husholdningen, det vil si hvor økonomisk fordelaktig det er å bo i en stor husholdning. Ifølge denne skalaen skal første voksne familiemedlem ha vekt lik 1,0, mens neste voksne får vekt lik 0,5 og barn vekt lik 0,3. Et pensjonistektepar må, ifølge denne skalaen, ha en familieinntekt etter skatt på 300 000 kroner for å ha samme økonomiske levestandard som en enslig pensjonist med 200 000 kroner i inntekt etter skatt.

denne sammenheng, er familiens inntekt etter skatt justert for ulikheter i familiens sammensetning og størrelse, såkalt inntekt per forbruksenhet eller ekvivalentinntekt. En forutsetter ved en slik tilnærming at alle personer i familien har samme økonomiske velferd, det vil si samme ekvivalentinntekt. Det er likevel ikke åpenbart at dette alltid er tilfelle, men i vårt datagrunnlag har vi ingen opplysninger om den interne fordelingen av inntekter innenfor en familie. Merk videre at det fremdeles er det enkelte individ som er analyseenhet, men at det nå altså er *familien* som er den økonomiske enheten. Størrelsen på ekvivalentinntekten påvirkes videre av eventuelle demografiske endringer som finner sted over tid innenfor familiene, for eksempel om det blir færre i familien på grunn av begivenheter som det at voksne barn flytter hjemmefra, eller at en av ektefellene faller fra.

Tabell 7.3 viser utviklingen i median ekvivalentinntekt i perioden 1993-2002, der 1993 er satt lik 100. Tallene viser, på samme måte som for de individuelle inntektene, at de eldste kohortene hadde den beste inntektsutviklingen. Størst inntektsvekst har de som er født i 1927. I faste priser er median ekvivalentinntekt for 1927-kohorten 4 prosent høyere i 2002 enn i 1993. Samtlige alderskohorter kommer imidlertid ut på omtrent samme eller noe høyere inntektsnivå i 2002 sammenlignet med 1993, selv om nivået var noe lavere de aller første årene etter alderspensjonering.

1993 er i tabell 7.3 satt som starttidspunkt for å vise endringer over tid. Ved dette tidspunktet er det innad i de ulike kohortene store variasjoner i økonomisk velferd. Noen har allerede gått av som tidligpensjonister, for eksempel for å bli enslige uførepensjonister med minstepensjon, mens andre igjen kan tilhøre en familie der en eller begge av ektefellene står i full jobb. For å ta hensyn til den interne ulikheten innenfor kohortene har vi, på samme måte som for de individuelle inntektene, delt hver aldersgruppe inn i fire like store grupper (kvartiler), men nå etter størrelsen på ekvivalentinntekten i 1993. Vi avgrenser oss også denne gang til bare å vise utviklingen for laveste og høyeste firedel (kvartil). Det viser seg at det er betydelige inntektsforskjeller innenfor de ulike kohortene, for eksempel hadde fremdeles den firedel av 1933-kullet som hadde høyest inntekt i 1993 en ekvivalentinntekt i 2002 som var vel 75 prosent høyere enn det den "fattigste" firedelen hadde (239 000 versus 136 000 kroner).

Det er likevel firedelen med de laveste ekvivalentinntektene i 1993 som opplever den mest markante inntektsveksten fra 1993 til 2002. Innenfor samtlige alderskohorter har laveste kvartil en inntektsvekst på mellom 20 og 25 prosent i tiårsperioden. Veksten er størst for de eldste, men

Boks 7.4. Familie eller husholdning?
Når vi skal vise den økonomiske levestandarden til den enkelte, ønsker vi også å ta hensyn til eventuelle familiemedlemmer fordi økonomien til den enkelte i høy grad blir påvirket av andre familiemedlemmer. Er en flere som bor sammen, har en også mulighet til å dele på inntekter og utgifter. Den enheten som oftest regnes for å være den beste enheten for å belyse økonomisk velferd er *husholdningen*, det vil si alle personer – uansett slektsforhold – som bor sammen og som deler på inntekter og/eller utgifter (se f.eks. Expert Group on Household Income Statistics 2001). I vårt datagrunnlag, som baserer seg på hele befolkningen over en periode på ti år, har vi ingen opplysninger om hvem personene til enhver tid inngår i husholdning med. Som et alternativ har vi derfor benyttet *familieenheten*. Familie er et snevrere begrep enn husholdning, ettersom familien bare omfatter personer som enten er gift med hverandre eller som har minst ett felles barn (samboere med felles barn). Familiestatistikken kan altså ikke helt ut skille mellom personer som enten bor alene, er enslige forsørgere eller er samboere uten barn eller med bare særkullsbarn (se f.eks. http://www.ssb.no/emner/02/90/nos_c681/nos_c681.pdf). Det er likevel grunn til å anta at for den gruppen vi analyserer, det vil si alle som var 60 år eller eldre i 1993, så er det relativt godt samsvar mellom familieenheten og faktisk husholdning, siden de fleste i denne aldersgruppen enten er enslige eller ektepar.

Denne antakelsen ser ut til å bli bekreftet ut ifra data fra Folke- og boligtellingen 2001. Folke- og boligtellingen 2001 samlet inn opplysninger om (bo)husholdning. Når vi krysskopler opplysninger om husholdningstype fra folketellingen med familietype fra inntektsstatistikken for alle født i 1933 eller før, finner vi at vel 91 prosent av alle personer som ifølge folketellingen bodde alene, også var enslige ifølge inntektsstatistikkens familiebegrep (institusjonsbefolkningen er her utelatt). Samsvaret var enda bedre for topersonhusholdning med 97 prosent overlapp mellom kildene. Det viser seg videre at de fleste i de eldste aldersgruppene stort sett er enslige eller (ekte)par. Ifølge folketellingen var 93 prosent av alle personer født i 1933 eller før enten enslige eller de bodde i parhusholdninger på tellingstidspunktet i 2001. Tilsvarende tall basert på familietype var 96 prosent.

inntekten øker også med en femdel for de som er født i 1933. Forklaringen er trolig den samme som for de individuelle inntektene. Det er mange tidligere éninntektsfamilier som etter alderspensjonering opplever å bli "toinntektsfamilier" ved at den hjemmeværende ektefellen nå mottar egen inntekt i form av alderspensjon. I tillegg har trolig trygdeoppgjørene i siste halvdel av 1990-tallet bidratt til en solid realinntektsvekst for store pensjonistgrupper, særlig for minstepensjonistene. Som vist i figur 7.1, økte for eksempel realverdien av grunnbeløpet (G) i folketrygden med bare 5 prosent mellom 1992 og 1997, mens tilsvarende økning i G for neste femårsperiode (1997-2002) var på nesten 13 prosent. Utviklingen i minstepensjonen til enslige pensjonister i de samme to perioden, er enda mer slående. Mens realveksten bare var på knapt 7 prosent i femårsperioden 1992-1997, var økningen på hele 24 prosent mellom 1997 og 2002.

Figur 7.1. Realvekst i folketrygdens grunnbeløp (G) og minstepensjonen til enslig pensjonist. To ulike femårsperioder. Prosent

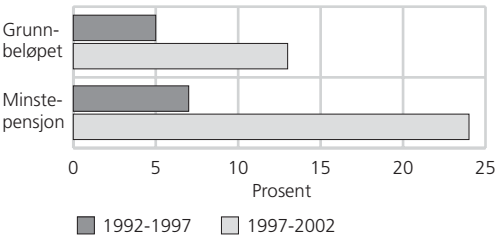

Kilde: Rikstrygdeverket.

Tabell 7.3. Utviklingen i inntekt etter skatt per forbruksenhet (median) for personer i ulike alderskohorter. 1993-2002. Indeks i faste priser 1993=100 [1, 2]

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	Median ekvivalent-inntekt i 2002	Antall personer
Alle født i 1933 eller tidligere	**100**	**96**	**95**	**95**	**95**	**98**	**102**	**103**	**104**	**107**	**150 000**	**520 366**
Kohort												
1926 eller tidligere	100	96	96	97	97	101	106	106	107	111	138 000	303 717
1927	100	**96**	93	94	93	96	100	99	101	104	156 000	29 308
1928	100	94	**92**	92	91	95	98	97	98	102	159 000	30 374
1929	100	96	92	**93**	91	93	97	96	97	100	162 000	30 597
1930	100	96	92	92	**91**	93	95	95	96	98	166 000	31 859
1931	100	96	94	93	91	**94**	96	95	96	98	169 000	31 676
1932	100	97	95	96	93	94	**96**	95	95	98	173 000	32 234
1933	100	98	96	97	95	96	96	**95**	95	98	177 000	30 601
1. kvartil for ekvivalentinntekt i 1993												
1927	100	**102**	104	106	108	113	118	118	120	125	123 000	7 327
1928	100	99	**102**	106	106	112	117	117	119	124	126 000	7 594
1929	100	100	99	**104**	107	112	118	117	119	124	128 000	7 650
1930	100	99	99	101	**105**	111	116	116	118	122	130 000	7 965
1931	100	99	99	101	102	**110**	116	116	118	123	133 000	7 919
1932	100	100	100	102	102	107	**114**	115	116	122	135 000	8 058
1933	100	100	100	102	103	107	111	**114**	116	120	136 000	7 652
4. kvartil for ekvivalentinntekt i 1993												
1927	100	**94**	90	90	89	90	92	91	92	94	217 000	7 327
1928	100	93	**90**	89	87	88	90	90	89	92	220 000	7 594
1929	100	95	91	**91**	88	88	91	90	89	91	224 000	7 650
1930	100	95	91	91	**89**	88	90	90	89	90	227 000	7 964
1931	100	95	93	91	89	**89**	90	89	88	90	230 000	7 919
1932	100	97	94	94	92	91	**92**	90	88	91	236 000	8 058
1933	100	97	94	95	94	93	93	**91**	89	91	239 000	7 651

[1] Uthevet skrift viser hvilket år kohorten fyller 67 år.
[2] Inntekt etter skatt per forbruksenhet er beregnet etter EU-skalaen. Se egen tekstboks.
Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

På samme måte som for de individuelle inntektene, finner vi en nedgang i inntektsnivået for firedelen som hadde høyest ekvivalentinntekt i 1993. Dette gjelder for alle alderskohorter. Nedgangen kan imidlertid ikke sies å være dramatisk for noen av dem. Størst nedgang, med om lag 10 prosent, er det for de som er født i 1930 og 1931. Vi kan likevel konkludere med at for de alderskohortene vi har fulgt i en tiårsperiode, fører ikke overgangen til pensjonisttilværelsen til noen markant reduksjon i økonomisk velferd. Også de pensjonistfamiliene som hadde de høyeste inntektene i yrkesaktiv alder, har i stor grad klart å opprettholde sitt høye inntektsnivå etter alderspensjonering.

Det viser seg videre at en viktig forklaring på hvorfor de mest velstående pensjoniste-

Tabell 7.4. Sammensetning av samlet familieinntekt. Personer født i 1933 som tilhørte høyeste inntektsklasse (kvartil) i 1993. 1993-2002[1]. Prosent[2]

	Yrkes-inntekt	Kapital-inntekt	Pensjoner fra folke-trygden	Tjeneste-pensjoner mv.	Andre over-føringer	Samlet inntekt	Utlignet skatt	Inntekt etter skatt	Inntekt etter skatt. Gjennomsnitt
1993	78	12	5	4	2	100	30	70	500 000
1994	76	11	6	6	2	100	31	69	461 000
1995	72	12	7	7	2	100	30	70	448 000
1996	66	14	8	10	2	100	31	69	437 000
1997	61	14	10	13	2	100	30	70	433 000
1998	51	14	13	20	2	100	29	71	420 000
1999	43	16	16	23	2	100	28	72	416 000
2000	**34**	**18**	**25**	**22**	**2**	**100**	**27**	**73**	**420 000**
2001	26	14	37	21	1	100	27	73	391 000
2002	21	20	38	20	1	100	25	75	425 000

[1] Uthevet skrift viser hvilket år kohorten fyller 67 år.
[2] Kvartilgrensene er beregnet ut fra inntekt etter skatt per forbruksenhet (1993).
Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

ne beholder sitt relativt høye inntektsnivå også som pensjonister, skyldes et høyt innslag av tilleggsinntekter ved siden av pensjoner fra folketrygden. Vi illustrerer dette ved å vise hvordan den samlede familieinntekten endrer seg frem mot alderspensjonering for den firedelen av 1933-kullet som hadde høyest inntekt i 1933 (se tabell 7.4). Ved starttidspunktet i 1993 ser vi at innslaget av yrkesinntekter er meget høyt for denne gruppen, med en andel av samlet inntekt på 78 prosent, mens andre inntekter, for eksempel kapitalinntekter og tidligpensjon, betyr relativt lite. I årene frem mot alderspensjonering faller yrkesinntektene gradvis, mens både kapitalinntekter og tidligpensjon (f.eks. AFP) får økt betydning. I 2002, når personene har fylt 69 år, er det pensjoner fra folketrygden som er viktigste inntektskilde med en andel på 38 prosent av samlet familieinntekt. Men også tjenestepensjon og kapitalinntekter er viktig, begge med en andel hver på 20 prosent av inntekten. Vi legger likevel merke til at mange i denne gruppen av pensjonister fremdeles er yrkesaktive som 69-åringer (eller har en ektefelle som fremdeles er i jobb). Yrkesinntektene utgjør faktisk like mye (21 prosent) av denne gruppens samlede familieinntekt, som det tjenestepensjonen gjør. I tillegg bidrar redusert inntektsskatt for alderspensjonister til å dempe reduksjonen i inntekt etter skatt. Mens utlignet skatt i prosent av samlet inntekt var på vel 30 prosent den gang de fleste var yrkesaktive, er tilsvarende skatteandel 25 prosent etter overgangen til alderspensjon.

7.5 Inntektsnivået før og etter alderspensjon

Hittil har vi sett på inntektsutvikling i samme periode, det vil si fra og med 1993, for alle de ulike alderskohortene. En svakhet ved denne tilnæringen er at de ulike alderskohortene vil ha ulikt antall år frem til den formelle pensjonsalderen på 67 år. For eksempel vil 1927-kohorten normalt bli alderspensjonister allerede året etter (1994), mens 1933-kohorten vil ha sju år igjen før de når aldersgrensen på 67 år (i 2000). Som et alternativ til denne tilnærmingen, har vi i tabell 7.5 sammenlignet inntekt etter skatt per forbruksenhet to år før pensjonsalder med tilsvarende inntektsnivå to år etter at denne aldersgrensen ble nådd, for alle fødselskullene. Tabellen viser i hvor stor grad inntektene etter alderspensjonering klarer å "kompen-

sere" for inntektsnivået en hadde straks før alderspensjonering.

Som tabellen viser, ser det ut som at de yngre alderskohortene har en noe høyere "kompensasjonsgrad", sammenlignet med de eldste. Blant de som er født 1930-1933 viser tallene at over 60 prosent hadde en ekvivalentinntekt som var minst like høy to år etter fylte 67 år, som to år før. Videre hadde ni av ti 69-åringer i disse kohortene en inntekt som tilsvarte minst 80 prosent av nivået de hadde som 65-åringer. De eldste alderskullene, for eksempel de født i 1928, skiller seg noe fra yngre kull ved at noen flere her kom dårligere ut som 69-åringer, enn som 65-åringer. Blant annet var det bare vel 40 prosent som hadde "minst like stor" ekvivalentinntekt to år etter alderspensjonering som to år før. En av forklaringene på dette er nok – som tidligere omtalt – at realinntektsutviklingen blant pensjonistene var klart dårligere tidlig på 1990-tallet, da 1928-kullet passerte den formelle aldersgrensen på 67 år, enn mot slutten av 1990-tallet. I tillegg til en svak utvikling i realverdien til grunnbeløpet i folketrygden fra 1993 til 1995, bidro også rentenedgangen i 1993 til at en av pensjonistenes viktigste tilleggsinntekter – renter av bankinnskudd – ble betydelig redusert (se f.eks. Andersen mfl. 2002). I tillegg vil selvsagt yngre pensjonistkull få en høyere pensjon enn de eldre fordi de har hatt mulighet for lengre opptjeningstid i folketrygden og dermed fått et bedre pensjonsgrunnlag.

Det er videre bare et lite mindretall som erfarer en drastisk forverring i inntektsnivået etter alderspensjonering. Den kraftige inntektsreduksjonen for denne lille gruppen kan delvis forklares med et unormalt høyt inntektsnivå to år før formell pensjonsalder. 2 prosent av 1928-kohorten hadde for eksempel i 1997 en inntekt som er under halvparten av hva de hadde to år før pensjonering i 1993. Dersom vi ser på gjennomsnittsbeløpet for disse, var det i 1993 på hele 445 000 2002-kroner eller 2,6 ganger større enn gjennomsnittsinntekten til alle født i 1928. Til sammenligning var inntektsnivået de hadde som 69-åringer, falt til bare å tilsvare vel 80 prosent av gjennomsnittet for alle i aldersgruppen. Dette tyder på at disse pensjonistene, som har opplevd en slik drastisk inntektsreduksjon, må ha en inntektssammensetning som avviker fra andre pensjonister. Det er her nærliggende å peke på at mange her

Tabell 7.5. Inntektsnivået to år etter alderspensjonering (69 år) sammenlignet med nivået to år før alderspensjonering (65 år). Ulike alderskohorter[1]. (Sammenligning av personenes inntekt per forbruksenhet målt i faste kroner.)

	Alderskohort					
	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Alle	100	100	100	100	100	100
Minst samme inntekt	42	57	65	64	63	64
90,0-99,9 prosent	19	16	14	15	15	15
80,0-89,9 prosent	17	13	10	11	10	10
70,0-79,9 prosent	12	8	6	6	6	6
60,0-69,9 prosent	6	4	3	3	3	3
50,0-59,9 prosent	3	2	1	1	1	1
Under 50,0 prosent	2	1	1	1	1	1
Antall personer	30 374	30 597	31 859	31 676	32 234	30 601

[1] For 1928-kohorten sammenlignes inntektsnivået i 1997 med hva det var i 1993, for de som er født i 1929 sammenlignes inntekstnivået i 1998 med 1994, osv.
Kilde: Inntektsstatistikk for personer og familier, Statistisk sentralbyrå.

trolig er næringsdrivende eller aksjonærer som år om annet registrerer store tap på selvangivelsen. For eksempel var gjennomsnittsinntekten i 2002 negativ for den ene prosenten av 1933-kullet som fikk halvert inntekten mellom 1998 og 2002.

7.6. Formue

Dagens eldre møter alderdommen med til dels betydelige oppsparte midler. I det datagrunnlaget vi har til disposisjon er det likevel ikke mulig å gi en fullstendig beskrivelse av de eldres formuessituasjon. Dette skyldes først og fremst at opplysninger om boligformue – basert på opplysninger fra ligningen – i betydelig grad undervurderer den faktiske formuesverdien på boligene. Annen statistikk antyder at de eldres boligformue må være betydelig. Levekårsundersøkelsen viser for eksempel at 82 prosent av alderspensjonistene var boligeiere i 2003, enten som selveiere (68 prosent) eller som andelseiere (14 prosent) (Statistisk sentralbyrå 2004b). Vi velger derfor å se bort ifra all realformue – både verdien av egen bolig og eventuelle fritidseiendommer – og bare fokusere på utviklingen i finansformue. Også finanskapitalen er i noen grad undervurdert i skattedataene, men i klart mindre grad enn realkapitalen. For eksempel blir unoterte aksjer bare verdsatt til 65 prosent av markedsverdien. I tillegg vil noe av den registrerte formuesøkningen fra 1997 til 1998 skyldes endringer i skattereglene, på grunn av fjerning eller reduksjon av diverse "aksjerabatter".

Utviklingen i finansformue og gjeld presenteres i figurene 7.2-7.5. Siden utviklingen i stor grad er sammenfallende for de ulike kohortene, avgrenser vi oss til bare å vise utviklingen for de født i 1927, 1929, 1931 og 1933. Figurene viser den samlede finansformuen, bankinnskudd og gjeld summert over alle familiemedlemmer (f.eks. ektepar), og omregnet til "faste" 2002-kroner ved hjelp av konsumprisindeksen.

Figurene viser i stor grad den samme utviklingen for kohortene. Den yngste alderskohorten født i 1933 (figur 7.5) hadde som 60-åringer i 1993 om lag like mye gjeld som bankinnskudd, i gjennomsnitt 270 000 kroner. I tillegg bidro annen finanskapital (f.eks. aksjer og andre verdipapirer) til at den samlede finansformuen var på om lag 400 000 kroner i 1993. De neste årene øker sparingen i form av nedbetaling av gjeld og en betydelig vekst i "annen finansformue", mens nivået på bankinnskuddene endret seg lite. Dette endrer seg i årene etter 1997 da bankinnskuddene øker betydelig, mens verdien på annen finansformue ser ut til å falle noe. Blant annet økte bankinnskuddene med over 100 000 kroner i gjennomsnitt for 1933-kohorten bare mellom 1997 (64 år) og 2002 (69 år). I 2002 hadde 1933-kullet en samlet finansformue på om lag 570 000 kroner, der bankinnskudd utgjorde den største delen med i gjennomsnitt vel 390 000 kroner. Samlet familiegjeld var nå kommet ned i 157 000 kroner. Vi finner som sagt en tilsvarende formuesutvikling også for de andre kohortene – også blant de eldste som passerte pensjonsalderen alt tidlig på 1990-tallet. Den mest iøynefallende utviklingen er den sterke økningen i bankinnskudd som finner sted for alle grupper etter 1997. En av gruppene med en betydelig bankspar-ing i denne perioden er den aller eldste av kohortene vi følger, det vil si de som er født i 1927. Innenfor dette kullet økte for eksempel gjennomsnittlig bankinnskudd med i overkant av 90 000 kroner mellom 1997 og 2002, det vil si i årene fra fylte 70 til 75 år. Siden banksparingen i noen grad overstiger inntektsveksten i denne perioden (jf. tabell 7.3), må det trolig ha

funnet sted en reduksjon i forbruket for denne gruppen av pensjonister. At mange er blitt gjeldfri på dette tidspunktet bidrar trolig også til økt mulighet for bankspa-ring. Det er dermed lite som tyder på at sparingen avtar, eller at en begynner å forbruke av formuen, etter at en har blitt alderspensjonist. Våre data støtter i så fall resultatene fra andre undersøkelser om de eldres sparing (se f.eks. Gulbrandsen og Langsether 1998 og Halvorsen 2003). Vi registrerer likevel en utflating av den samlede finansformuen til de fleste alders-gruppene etter 2000. Men her er det nær-liggende å peke på utviklingen i aksjemar-kedet i denne perioden, og det betydelige børsfallet som fant sted mellom 2000 og 2003. Usikkerhet rundt aksjemarkedet i denne perioden kan også være en medvir-kende faktor bak den økte banksparingen blant pensjonistene, i tillegg til ønsket om å ha mest mulig likvide midler tilgjenge-lig.

Figur 7.3. Utviklingen i finansformue og gjeld per familie for personer født i 1929. Gjennomsnitt. 1 000 2002-kroner

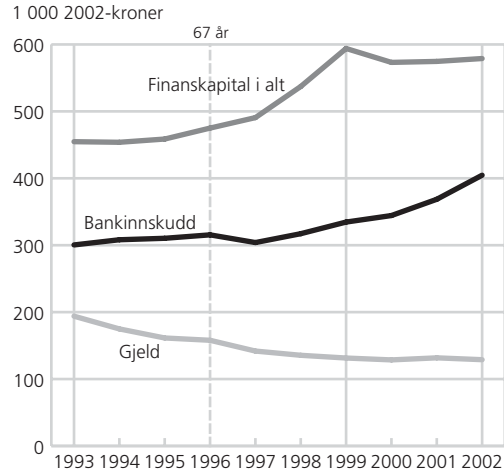

Kilde: Selvangivelsesstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 7.2. Utviklingen i finansformue og gjeld per familie for personer født i 1927. Gjennomsnitt. 1 000 2002-kroner

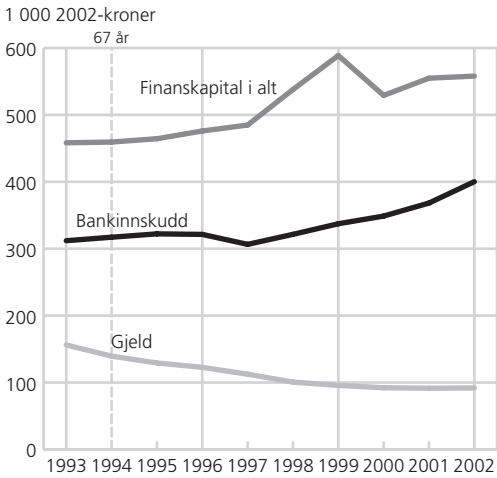

Kilde: Selvangivelsesstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 7.4. Utviklingen i finansformue og gjeld per familie for personer født i 1931. Gjennomsnitt. 1 000 2002-kroner

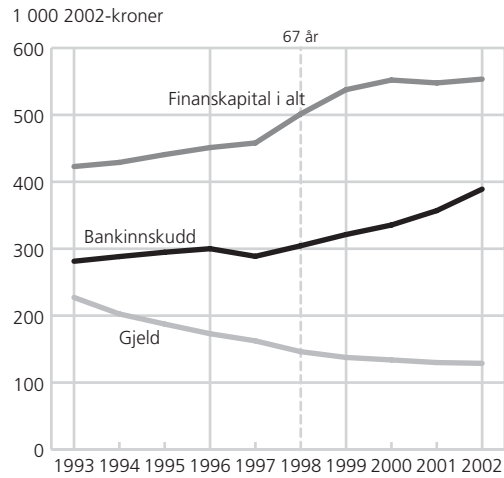

Kilde: Selvangivelsesstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 7.5. Utviklingen i finansformue og gjeld per familie for personer født i 1933. Gjennomsnitt. 1 000 2002-kroner

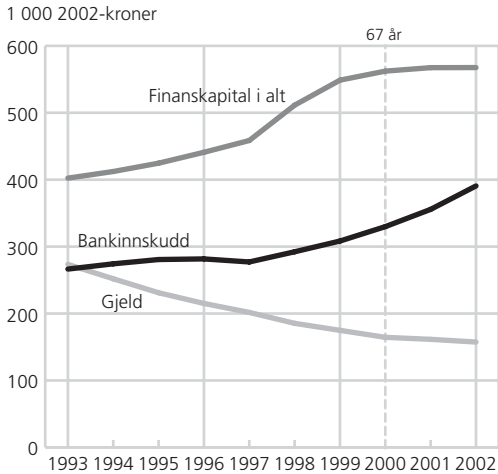

Kilde: Selvangivelsesstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

7.7. Oppsummering

Formålet med denne artikkelen er å beskrive den økonomiske utviklingen til ulike alderskohorter som hadde det til felles at de passerte den formelle aldersgrensen på 67 år i løpet av perioden 1993-2002. Vi har belyst utviklingen i individuelle inntekter så vel som utviklingen i ekvivalentinntekt, som etter vår oppfatning er det inntektsmålet som best måler den økonomiske levestandarden til individene.

Ut fra de empiriske resultatene, kan vi konkludere med at dagens pensjonister i stor grad opprettholder det inntektsnivået de hadde i årene før alderspensjonering. Det er lite som tyder på at aldersgruppene vi har fulgt har erfart noen "smalhans" eller en drastisk nedgang i økonomisk velferd etter overgangen til alderspensjon. Vi finner at for de fleste av fødselskullene faller ekvivalentinntekten ved alderspensjonering aldri lavere enn ca. 90 prosent av nivået de hadde før alderspensjonering.

I tillegg skjer det for mange en ytterligere realvekst i inntektene i årene etter alderspensjonering, blant annet på grunn av gode trygdeoppgjør de siste årene. Vi får videre bekreftet at trygdesystemet virker utjevnende mellom grupper. Gruppen av personer som hadde den laveste levestandarden før alderspensjonering, blant annet fordi mange her ikke var yrkesaktive, er også den gruppen som opplever den sterkeste inntektsforbedringen ved overgang til alderspensjon. For gruppen med den høyeste levestandarden før alderspensjonering, medfører overgangen til alderspensjon en inntektsnedgang, men inntektsnivået stabiliserer seg også for denne gruppen på om lag 90 prosent av det inntektsnivået de hadde før pensjonering. Blant de mest velstående pensjonistene er det et høyt innslag av tjenestepensjon og kapitalinntekter, som sammen med folketrygden kompenserer for nedgangen i arbeidsinntekt. I tillegg fører redusert beskatning av pensjonsinntekter til at flere sitter igjen med en større del av inntekten etter skatt. Det må i tillegg nevnes at mange i denne gruppen fortsetter i arbeid etter fylte 67 år, slik at yrkesinntekten fortsetter å spille en betydelig rolle også i årene etter alderspensjonering.

Fødselskullene født mellom 1927 og 1933 sitter på betydelige oppsparte midler. I tillegg til at de fleste har boligformue, har de også opparbeidet en stor finansformue. I gjennomsnitt hadde de ulike fødselskullene i overkant av en halv million kroner i bruttofinanskapital i 2002. Det meste av denne finanskapitalen er bankinnskudd, og tallene viser at det har funnet sted en sterk økning i innskuddene særlig i årene etter 1997. Også personene i de aller eldste kullene fortsetter å spare i årene etter alderspensjonering. Vi finner altså ingen ting som tyder på at dagens pensjonister reduserer sin formue, enten for å

kompensere for eventuell inntektsnedgang som pensjonist, finansiere et høyere forbruk, eller som følge av gaveoverføringer til yngre generasjoner.

Noter

1 En tidligere versjon av artikkelen er publisert i *Økonomiske analyser* 2/2005.

2 Medianinntekten er den midterste verdien i en sortert fordeling. Det vil altså være like mange personer med en høyere inntekt enn medianen som det er personer med en lavere inntekt.

3 Svært mange innenfor 1927-kullet er registrert med 0 i yrkesinntekt i 1993. Dette forklarer hvorfor antallet personer i den laveste firedelen er høyere enn firedelen med høyest yrkesinntekt for denne kohorten.

4 Vi ser her på andelen som er registrert med beløp på selvangivelsen, uansett størrelsen på dette beløpet.

5 Personer som ifølge Folke- og boligtellingen 2001 ikke bodde i privathusholdninger (dvs. på institusjon) er utelatt. Dette gjelder om lag 1 400 personer i alderskohortene 1927-1933.

Referanser

Andersen, A. S., E. Birkeland, J. Epland og M. I. Kirkeberg (2002): *Økonomi og levekår for ulike grupper trygdemottakere 2001*, Rapporter 2002/20, Statistisk sentralbyrå.

Bay, A-H. og E. Øverby (1998): Tillit til folketrygden? vedlegg 6 i NOU 1998:10, *Fondering av folketrygden?* Norges offentlige utredninger, Statens forvaltningstjeneste, Oslo: Akademika.

Dagens Næringsliv (2004): "Nordmenn frykter dårlig pensjon", (dn.no/forsiden/politikkSamfunn/article263412.ece).

Expert Group on Household Income Statistics (2001): *Final Report and Recommendations*, Ottawa, Canada.

Gulbrandsen, L. og Å. Langsether (1998): Eldre - sparere eller forbrukere? *Tidsskrift for velferdsforskning*, nr. 4, 1998.

Halvorsen, E. (2003): Er det generasjonsforskjeller i spareadferden? *Samfunnsspeilet* 2003, 1, Statistisk sentralbyrå.

NOU (2004:1): *Modernisert folketrygd. Bærekraftig pensjon for framtida,* Norges offentlige utredninger, Statens forvaltningstjeneste, Oslo: Akademika.

Rikstrygdeverket (2004): Trygdestatistisk årbok 2004.

Statistisk sentralbyrå (2003): *Inntektsstatistikk for personer og familier 2001*, NOS D 287.

Statistisk sentralbyrå (2004a): *Sjølvmeldingsstatistikk 2002*, NOS D 306.

Statistisk sentralbyrå (2004b): *Økonomi og levekår for ulike grupper 2004,* Rapporter 2004/28, Statistisk sentralbyrå.

Statistisk sentralbyrå (2004c): Sosiale indikatorer 1980-2004, *Samfunnsspeilet* 2004, 4.

http://www.ssb.no/emner/02/90/nos_c681/nos_c681.pdf.

Elin Halvorsen

8. Ved behov eller likt til alle? Om foreldres økonomiske støtte til sine voksne barn

Mange foreldre gir økonomisk støtte til sine voksne barn. For eksempel kan de gi penger i forbindelse med utdanning, bryllup, boligkjøp, eller tre støttende til ved ekstraordinære utgifter. En spørreundersøkelse viser at i løpet av et år er det cirka 20 prosent av foreldre som gir pengestøtte til sine voksne barn, og de gir rundt 26 000 kroner i gjennomsnitt. Er det slik at foreldre gir mest økonomisk hjelp til det barnet som trenger det mest, eller gir de likt til alle barna?

For å besvare spørsmålet kan det være greit å begynne med å beskrive et teoretisk utgangspunkt for foreldres beslutning om å gi penger til sine barn. Uansett foreldrenes motiv vil man forvente at jo bedre økonomi foreldrene har, desto større sannsynlighet er det for at de kommer til å gi økonomisk støtte. Det synes også rimelig å tro at når de gir, vil foreldre med god økonomi også gi større beløp enn foreldre med dårligere økonomi. Motivet for å gi penger vil være viktig for hvordan pengestøtten fordeles mellom barna. Et viktig motiv kan være at foreldrene bryr seg om sine barns velferd og at de vil ønske å kompensere barn som har en uheldig økonomisk situasjon. Hvis slik motivasjon er dominerende vil man forvente å finne at foreldre gir mest til det barnet som trenger det mest.

Et annet viktig motiv kan være gleden ved å gi, eller at det å kunne gi pengegaver signaliserer velstand og status. I dette tilfellet vil det ikke være noen klar sammenheng mellom barnets behov og pengestøtten som man mottar, og man vil forvente at alle barna får like mye. I den økonomiske litteraturen om pengegaver er det i tillegg diskutert andre motiver, se Masson og Pestieau (1997) for en oversikt. For eksempel er det noen som peker på at foreldre kan drive en utveksling av pengegaver i bytte mot barns tjenester. I denne artikkelen vil imidlertid diskusjonen dreie seg hovedsakelig om spørsmålet: Er det behov eller ikke som driver foreldres pengegaver til sine barn?

8.1. Observasjon av pengegaver

I Norge er man pliktig til å rapportere større gaver og pengeoverføringer. Store pengeoverføringer fra foreldre til barn regnes som forskudd på arv og er således del av skattegrunnlaget for arveavgiften. Når samlede overføringer overstiger 250 000 kroner blir det beregnet arveavgift. Videre sier norsk arvelov at størstedelen av det foreldre etterlater seg (inklusive det som er gitt som forskudd på arv) skal fordeles likt mellom barna. Det er lite trolig at rapporterte gaver gir oss god informasjon om foreldres hensikter, med tanke på hvor store føringer arvelov og

skatteregler legger på fordelingen. Videre er grensen for hva som må rapporteres til skattemyndighetene uklar, og det er rimelig å tro at det er mange overføringer som ikke blir meldt. I en spørreundersøkelse kan man, i motsetning til registeret over rapporterte gaver, få med både små og store beløp.

Her brukes data fra en spørreundersøkelse gjennomført av NOVA i 2001 som inneholder detaljerte opplysninger om alle former for finansielle overføringer mellom generasjoner, opplysninger om både foreldre og barn, samt eventuelle søsken. Litt over 2 000 husholdninger deltok i spørreundersøkelsen, og dette utvalget deles videre i to grupper. Det ene underutvalget består av alle foreldre med barn over 18 år. Dette utvalget gir oss mengden med potensielle givere. Det andre utvalget består av alle intervjuobjekter som er over 18 år og med minst én forelder i live, og dette utgjør de potensielle mottakerne. Noen få intervjuobjekter vil ha både foreldre i live og egne voksne barn, og de er med i begge utvalgene.

En pengegave er her definert som rene pengegaver, forskudd på arv, samt støtte til å dekke både faste og ekstraordinære utgifter, utgifter til ferier/reiser, renter/avdrag på lån og støtte ved at barnet har kunnet overta eller disponere hus/bil eller andre goder uten å betale fullt ut for det. Blant foreldrene er det 23 prosent som oppgir å ha gitt en pengegave over 1 000 kroner til sine voksne barn i løpet av de siste tolv månedene. Gjennomsnittlig gavebeløp for de som har gitt er 30 000 kroner. Når det er barna som spørres er det 19 prosent som oppgir å ha mottatt pengegave fra sine foreldre de siste tolv månedene, og det gjennomsnittlige mottakerbeløpet er 22 000 kroner. Også i andre studier finner man at givere oppgir frekvens og beløp som er høyere enn det mottakerne gjør. Det virker som om det er en regularitet i at man husker sin egen sjenerøsitet bedre enn andres. Hvis vi tenker oss at den riktige statistikken ligger et sted midt imellom, vil det i løpet av et år være cirka 20 prosent av foreldrene som gir pengestøtte til sine voksne barn, og de vil gi rundt 26 000 kroner i gjennomsnitt.

Husholdningens inntekt og formue er det beste tilgjengelige målet på både foreldres og barns økonomiske situasjon. Dessverre gir ikke spørreundersøkelsen full informasjon om begge parter samtidig. I det ene utvalget finnes opplysninger om foreldrenes inntekt og formue, men bare indikatorer på barnas økonomiske situasjon. Slike indikatorer er om barnet lever i parforhold, er arbeidsledig eller student, høyeste oppnådde utdanningsnivå og hvorvidt det har egne barn (barnebarn). I tillegg er foreldrene blitt bedt om å vurdere hvert barns økonomiske situasjon som enten god, grei nok, eller dårlig. I det andre utvalget er det barnet som er intervjuobjekt og det vil finnes opplysninger om barnets inntekt og formue, men bare indikatorer for foreldrenes økonomiske situasjon. Som indikatorer på foreldrenes inntekt brukes derfor deres alder, om de fortsatt bor sammen som et par, samt både mors og fars høyest oppnådde utdanningsnivå.

8.2. Standard analyse av gaver

Tabell 8.1 viser resultatet av den empiriske analysen der vi forsøker å finne størrelsen og styrken på de ulike variablene som kan tenkes å bestemme størrelsen på pengegaven (for en mer detaljert beskrivelse, se Halvorsen og Thoresen 2005). I tabellen er pengegaven, inntekt og formue målt i 1 000 kroner. Legg også merke til at analysen er utført med to forskjellige

Tabell 8.1. Resultater for pengegaver. 1 000 kroner

	Foreldre	Barn
	Marg. effekt[1]	Marg. effekt[1]
Foreldres karakteristika		
Husholdningens inntekt i 1 000 kroner	0,05[2]	-
Husholdningens formue i 1 000 kroner	0,01[2]	-
Alder	-0,41	-0,71[2]
Par	2,6	-2,55
Far, høy utdanning	11,9[2]	22,1[2]
Mor, høy utdanning	10,6[2]	12,0[2]
Antall barn	-14,6[2]	-4,43[2]
Barnets karakteristika		
Husholdningens inntekt	-	-0,05[2]
Par	0,75	-5,41
Høy utdanning	15,8[2]	9,4
Barnebarn	-8,14	-4,08
Arbeidsledig	19,1	3,71
Student	20,9[2]	12,4[2]
Økonomisk situasjon: dårlig	37,8[2]	1,88
Økonomisk situasjon: god	-22,8[2]	-12,1[2]
Antall observasjoner	1 667	1 105

[1] Marginal effekt av en enhets endring i forklaringsvariabelen, for de kategoriske variablene gjelder dette en endring fra 0 til 1.
[2] Statistisk signifikant med 95 prosent sannsynlighet.
Kilde: NOVA.

datasett, ett der foreldre er observasjonsenhet og et annet der barn er observasjonsenhet, men at det ikke er foreldre og barn i samme familie.

Som antatt innledningsvis har foreldres inntekt og formue en positiv virkning på pengegavens størrelse. Resultatene i tabellen kan tolkes slik at hvis foreldrene får en økning i inntekten på 1 000 kroner, så vil 50 kroner gå til økt pengegave. Fordi ikke alle har fått eller gitt en gave, vil effekten som måles være en sammensatt virkning av sannsynligheten for en gave og beløpets størrelse gitt at en gave gis eller mottas. For de fleste forklaringsfaktorene trekker sannsynlighet og beløp i samme retning, for eksempel vil foreldre med høy inntekt både øke sannsynligheten for at de gir en pengegave, og de vil gi et større beløp enn foreldre med lavere inntekt. Alder er den eneste faktoren der sannsynlighet og beløp trekker i ulik retning. Eldre foreldre gir færre, men større beløp, mens yngre foreldre gir mindre og hyppigere. Totaleffekten av alder blir derfor liten i tabellen.

I første kolonne av tabellen er det foreldrenes økonomiske situasjon det er god informasjon om, og bare indikatorer på barnas situasjon. I andre kolonne er det barnet som er observasjonsenhet og situasjonen er motsatt, altså er det bare indikatorer for foreldrenes situasjon. Ved å sammenlikne resultatene i de to kolonnene kan man si noe om hvordan indikatorvariablene fanger opp virkningen av at en av partenes inntekt er utelatt. For eksempel i andre kolonne, der foreldrenes inntekt og formue ikke er kjent, kan man se at den positive virkningen av høy utdanning på gavebeløpet blir større. Dette er fordi det er en positiv sammenheng mellom utdanning og inntekt. Hvorvidt foreldrehusholdningen består av en eller to voksne synes å være av liten betydning. Det spiller altså ingen rolle at effekten er positiv i første kolonne og negativ i andre kolonne, for ingen av dem er statistisk signifikant forskjellige fra null.

Gir foreldrene mest økonomisk hjelp til det barnet som trenger det mest, eller gir de likt til alle? Antall barn reduserer gavens størrelse til hvert enkelt barn. Et ekstra barn i søskenflokken reduserer beløpet man kan forvente å få, alt annet likt. Hvor stor reduksjonen er i gjennomsnitt er vanskelig å si, men ut ifra resultatene i tabellen ligger den et sted mellom 4 000 og 15 000 kroner. Dette i seg selv gir støtte til hypotesen om at det gis likt, siden en mulig forklaring på at barn med

søsken får mindre fordi foreldrene også gir gaver til de andre barna, og for et gitt totalbeløp blir det da mindre til hver.

På den annen side er det tydelig at økonomisk situasjon er viktig for hvor mye støtte et barn får. Det er en klar og negativ sammenheng mellom barnets inntekt og hvor stor pengegaven er. En reduksjon i barnets husholdningsinntekt på 1 000 kroner, gir ifølge resultatene 40 kroner mer i pengegave fra foreldrene. Her er det husholdningens inntekt og ikke individets inntekt som er brukt, siden barnet kan for eksempel jobbe deltid og ha en lav årslønn, men samtidig være gift med en fremgangsrik advokat. For øvrig blir resultatet tallmessig det samme om husholdningsinntekten hadde blitt delt på antall voksne og variabelen i tabellen hadde vært husholdningsinntekt per person. Videre tyder resultatene på at studenter får i gjennomsnitt mellom 12 000 og 21 000 kroner mer i pengestøtte enn ikkestudenter, og at indikatoren for økonomisk situasjon er viktig for hvor mye som blir gitt. I første kolonne er det barnets økonomiske situasjon som er vurdert av foreldrene, mens i andre kolonne er det barnet selv som har oppgitt sin situasjon. Naturlig nok vil pengegaven samsvare mer med foreldrenes vurdering siden det er de som gir. Det er verd å merke seg resultatet i andre kolonne, der barn som selv mener deres økonomiske situasjon er dårlig ikke får mer enn andre. Dette kan tas som et utrykk for at foreldre kan ha mangelfull informasjon om sine barns økonomiske situasjon.

8.3. Liten grad av inntektskompensasjon?

Til tross for at det virker som om foreldre gir støtte etter behov, så er graden av inntektskompensasjon lav. Resultatene sier at dersom barnet opplever et inntektsbortfall på 1 000 kroner så vil foreldrene kompensere dette med 40 kroner. Det kan være flere grunner til at det er såpass liten respons. For det første er det rimelig å anta at foreldrene ikke har full kjennskap til sine voksne barns økonomiske situasjon. Som vist over er det tegn på noe manglende samsvar mellom foreldrenes vurdering av barnets situasjon og barnets egen vurdering av sin situasjon. Barnet har derfor en mulighet til å utnytte sine foreldres sjenerøsitet ved å gi inntrykk av å ha dårligere råd enn det faktisk har. Hvis foreldrene da gir økonomisk støtte kan vi får en svakere sammenheng mellom barnets inntekt og gavens størrelse. På den annen side, hvis foreldrene er klar over dette problemet vil de kanskje velge å gi noe støtte, men beløpet begrenses av usikkerheten som knytter seg til hvor mye som er nødvendig. Videre kan det være vanskelig å skille mellom uflaks og mangel på egen innsats. Noen foreldre kan oppleve det som vanskelig å finne balansen mellom å gi støtte og å skjemme bort sine voksne barn.

I internasjonale studier av pengegaver mellom foreldre og barn finner man tilsvarende lave tall for inntektskompensasjon av barns inntekt (se f.eks. Altonij, Hayashi og Kotlikoff 1997). Dette har ført til at mange forkaster hypotesen om at foreldrene i hovedsak bryr seg om barnas velferd, og ser på andre forklaringsmodeller for overføringer fra foreldre til barn. Noen argumenterer for at det er gleden ved å gi som er den viktigste. En slik forklaring impliserer like gaver til alle, og ingen relasjon mellom barnets inntekt og hvor mye det enkelte barnet får. Gleden ved å gi knytter seg til det totale beløpet og ikke til hvordan beløpet blir fordelt. En annen forklaringsmodell som ofte brukes er at gaver brukes som del av en utveksling av støtte og omsorg innenfor

familien. For eksempel kan foreldrene gi økonomisk støtte til barna med forventning om å få noe igjen i form av hjelp og omsorg når de blir gamle. Denne hypotesen gir oss heller ikke noen forventet entydig sammenheng mellom barnets inntekt og gavens størrelse.

8.4. En avveining mellom behov og rettferdighet

I Halvorsen og Thoresen (2005) lanserer vi en hypotese som både gjelder spørsmålet om behov versus likedeling, og som samtidig kan gi en forklaring på den lave graden av inntektskompensasjon. Antakelsen går ut på at alle foreldre bryr seg om sine barns velferd, men de forholder seg samtidig til en rettferdighetsnorm som sier at det å gi like mye til alle barna er den mest rettferdige fordelingen. Når et barn har økonomiske vanskeligheter vil de to hensynene trekke i ulik retning. Dersom dette stemmer vil man vente å finne to sammenhenger i dataene:

1) Vi vil vente å finne at enebarn kompenseres mer for lav inntekt enn barn med søsken siden foreldre ikke trenger å ta hensyn til rettferdig fordeling når de har bare ett barn.
2) Vi vil vente å finne at i tilfellet med to eller flere barn så må den økonomiske situasjonen være betraktelig dårligere for at ett barn skal få mer enn det andre barnet/de andre barna. Dersom forskjellene er små kan foreldrene klare å oppfylle begge mål samtidig, det vil si de kan hjelpe ett av barna med et mindre beløp og fortsatt ha mulighet til å gi like mye til de andre.

8.5. Foreldres holdninger

Først er det interessant å se om man finner støtte for hypotesen i de holdningene som foreldrene har formidlet i undersøkelsen.

Tabell 8.2. Foreldres holdninger til pengegaver. Prosent

	Alle foreldre	Foreldre som har gitt gave
"Hvilke økonomiske forpliktelser synes du foreldre bør ha overfor voksne barn?"		
Kun hjelpes i nødsfall	68	64
Hjelp til utdanning, bolig- og familieetablering	26	33
Hjelpes så de har like god levestandard som foreldrene	4	2
"Når foreldre som har flere barn gir støtte, hvordan mener du da de bør fordele midlene?"		
Alle bør få like mye	73	67
Mest til den/de som har dårligst økonomi	23	29
Mest til den/de som er mest hjelpsom	1	2
Mest til den/de som er dyktigst og får mest ut av midlene	0	1
Antall observasjoner	1 512	348

Kilde: NOVA.

Tabell 8.2 viser hvordan foreldrene har svart på spørsmål om grad av økonomisk hjelp og spørsmål om hvordan denne hjelpen i så fall bør fordeles. Den generelle holdningen synes å være at barna bør klare seg selv og bare få hjelp i nødsfall, og at alle bør får like mye. Når det gjelder hvor mye hjelp de bør få, ser vi at det er litt forskjell på de foreldrene som har gitt i forhold til alle foreldre ved at de naturlig nok er mer positive til å gi hjelp. Giverforeldre er også noe mer interessert i å gi mest til det barnet som trenger det mest. Svært få mener det er de mest hjelpsomme eller de mest dyktige som bør få mest. At så mange som 73 prosent av de spurte foreldrene mener at man bør dele likt mellom barna, kan tolkes som støtte for ideen om at likedeling er den rettferdighetsnormen som folk retter seg etter.

I tillegg til spørsmålet om prinsipiell holding til økonomisk støtte, ble foreldrene som hadde gitt gave også spurt om hvordan gavene ble fordelt mellom barna. Blant foreldre med mer enn ett barn svarte 45 prosent at de hadde delt likt, men dersom man legger til grunn de gavebeløp som ble oppgitt finner vi tilnærmet likedeling i 30 prosent av tilfellene. I praksis deles gavene mer ulikt enn holdningene skulle tilsi. Dette kan antyde at selv om likedeling oppfattes som rettferdig vil det være vanskelig å opprettholde når man står overfor et barns behov.

8.6. Enebarn får mer enn andre

Hypotesen om avveining mellom behov og rettferdighet impliserte at enebarn kompenseres mer for lav inntekt enn barn med søsken, siden hensynet til rettferdig fordeling ikke vil gjelde i tilfellet med ett barn. I tabell 8.1 var resultatet at ekstra barn gir en reduksjon i forventet gavebeløp. Med andre ord vil et enebarn både ha større sannsynlighet for å få en gave og vil få et større beløp enn et barn med søsken.

Resultatene i tabell 8.3 viser at ikke bare får enebarn et større beløp, men gavene som gis til enebarn er også mye sterkere korrelert med deres inntekt. For å illustrere dette med samme talleksempel som før, vil det si at dersom barnets inntekt reduseres med 1 000 kroner så vil et enebarn i gjennomsnitt få 270 kroner i gave fra sine foreldre, mens et barn med søsken bare vil få 30 kroner. Fordi gruppen av enebarn er så liten er det resultatet for barn med søsken som vil dominere gjennomsnittet i tabell 8.1. Siden det ikke er noen grunn til å tro at foreldre med ett barn bryr seg mer om sitt barns behov enn foreldre med flere barn, tar vi dette funnet som et utrykk for at det er hensynet til rettferdig fordeling som demper sammenhengen mellom behov og støtte i tilfellet med flere barn.

Tabell 8.3. Resultater for pengegaver, etter antall barn

	Enebarn	Flere barn
	Marg. effekt[1]	Marg. effekt[1]
Husholdningens inntekt i 1 000 kroner	-0,27[2]	-0,03[2]
Øvrige karakteristika som i tabell 8.1		
Antall observasjoner	64	1 041

[1] Marginal effekt av en enhets endring i forklaringsvariabelen.
[2] Statistisk signifikant med 95 prosent sannsynlighet.
Kilde: NOVA.

8.7. Ved behov bare når behovet er stort

Den andre sammenhengen vi ønsket å undersøke var om den økonomiske situasjonen må være betraktelig dårligere for at ett barn skal få mer enn det andre barnet/de andre barna, og med den økonomiske situasjonen menes igjen inntekt. Resultatene i avsnittene over baserer seg på at graden av inntektskompensasjon vil være den samme uansett hvor i inntektsfordelingen man befinner seg. Med andre ord, dersom barnets inntekt reduseres med 1 000 kroner så vil gaveresponsen være 40 kroner uansett om inntekten i utgangspunktet er 100 000 kroner i året eller 800 000 kroner i året.

Tabell 8.4. Gaverespons etter barnets husholdningsinntekt. 1 000 kroner

	Marg. effekt[1]
Lav husholdningsinntekt (under 250)	0,16[2]
Mellom husholdningsinntekt (250-550)	0,08[2]
Høy husholdningsinntekt (over 550)	0,01
Øvrige karakteristika som i tabell 8.1	
Antall observasjoner	908

[1] Marginal effekt av en enhets endring i forklaringsvariabelen.
[2] Statistisk signifikant med 95 prosent sannsynlighet.
Kilde: NOVA.

Imidlertid er det rimelig å tro gaveresponsen vil være sterkere hvis barnet i utgangspunktet har lav inntekt. Tabell 8.4 viser den partielle sammenhengen mellom barnets inntekt og gavens størrelse når gaveresponsen kan variere og være avhengig av hvor inntekten befinner seg i inntektsfordelingen. For veldig lave husholdningsinntekter, her representert ved inntekt i laveste kvartil (under 250 000 kroner), er foreldrenes gavmildhet betydelig større enn hvis barnets husholdningsinntekt i utgangspunktet befinner seg i øverste kvartil (over 550 000 kroner). Som rimelig er sier resultatene at små inntektsvariasjoner i øverste kvartil har overhodet ingen betydning for hvor mye pengestøtte barn får av sine foreldre. Til sammenlikning er gjennomsnittlig husholdningsinntekt blant de voksne barna i utvalget på 421 000 kroner. Å gi støtte etter behov synes å være viktigere jo lavere barnets inntekt er i utgangspunktet.

8.8. Sammenlikning av søsken

Det er også mulig å bruke datasettet til å undersøke hvilke faktorer som spiller en rolle når foreldre med mer enn ett barn deler ulikt mellom barna. Ofte vil det være slik at det er liten forskjell på barna når det gjelder utdanningsnivå og økonomisk situasjon, særlig gjelder dette i tilfellet med bare to voksne barn. Det viser seg at det er foreldrenes vurdering av den økonomiske situasjonen som er utslagsgivende for ulike pengegaver. Med andre ord, dersom foreldre har to voksne barn og de mener at den ene har grei økonomi og den andre har dårlig økonomi, så vil det barnet med dårligst økonomi få mer enn det andre barnet i gjennomsnitt. Ved å sammenlikne søsken finner vi også at dersom ett barn er arbeidsledig mens de andre søsknene er i arbeid, vil det arbeidsledige barnet få litt mer enn de andre. Denne effekten slo ikke ut i gjennomsnittet over alle barn i tabell 8.1. De eldste barna i søskenflokken får litt mindre enn de yngre, mens det er ingen tegn på forskjellsbehandling av sønner og døtre.

8.9. Konklusjon

I undersøkelsen som her er brukt blir pengegavene delt likt mellom barn i 30 prosent av tilfellene, og ved bruk av en standard analysemodell viser det seg at inntektskompensasjonen som foreldre gir sine barn er liten, tallmessig. Men i motsetning til en del internasjonale arbeider mener vi at lik deling av gaver og støtte ikke nødvendigvis skal tolkes som at foreldrene ikke bryr seg om sine barns behov. I en utvidet analyse mener vi å finne støtte for en hypotese om at foreldre forsøker å balansere hensynet til barnets behov med hensynet til å være rettferdig overfor sine barn ved å dele likt. I familier med enebarn er pengestøtten mye sterkere korrelert med barnets behov enn i familier med flere barn, og det kan argumenteres for at dette skyldes at foreldre med enebarn ikke trenger å ta hensyn til rettferdig fordeling. Videre viser dataene i undersøkelsen at det er ulik deling av pengestøtte mellom søsken når ett barn har lav inntekt i forhold til gjennomsnittet, eller hvis foreldrene vurderer ett av barnas økonomiske situasjon til å være verre enn sine søsken. Det virker rimelig at dersom foreldre mener at lik deling av gaver er rettferdig, så vil de bare avvike fra likedeling og gi etter behov når behovet er stort.

Referanser

Altonij, Joseph, Fumio Hayashi og Laurence Kotlikoff (1997): "Parental altruism and inter vivos transfers: Theory and evidence", Journal of Political Economy, 105(6), s. 1121-1166.

Halvorsen, Elin og Thor Olav Thoresen (2005): "The relationship between altruism and equal division. Evidence from inter vivos transfer behavior", *Discussion Papers* 439, Statistisk sentralbyrå.

Masson, André og Pierre Pestieau (1997): "Bequest motives and models of inheritance: A survey of the literature", i Guido Erreygers og Toon Vandervelde (eds.): Is inheritance legitimate? Etical and Economical Aspects of Wealth Transfers, Springer Verlag, Berlin.

Thor Olav Thoresen

9. Utviklingen i skatteprogressivitet og politikkens innvirkning: inntektsskatten for personer 1992-2004*

Et progressivt skattesystem er kjennetegnet ved at personer med høy inntekt betaler en større andel av denne inntekten i skatt enn personer med lav inntekt. I perioden 1992-2004 ble graden av skatteprogressivitet i inntektsskatten for personer redusert. Denne artikkelen beskriver hvordan utviklingen i skattepolitikken har bidratt til dette.

9.1. Innledning

Et av skattesystemets primære mål er å finansiere utgifter til ulike formål, og en av de sentrale kildene til offentlige inntekter er inntektsbeskatningen av personer. Totalt innbrakte den direkte beskatningen av personer i overkant av 250 milliarder kroner i 2004. Dette utgjorde om lag en tredjedel av de totale skatteinntektene. I det følgende skal vi se på hvordan fordelingen av denne skattebyrden har utviklet seg i perioden fra 1992 til 2004. Perioden som analyseres starter med skattereformen av 1992 og avsluttes i 2004, før en i 2005 starter innfasingen av den nye skattereformen, basert på Skauge-utvalgets forslag (NOU 2003:9).

Et progressivt skattesystem er kjennetegnet ved at personer med høy inntekt før skatt betaler en større andel av inntekten i skatt enn personer med lav inntekt. Dersom skatteprogressiviteten har falt i perioden fra 1992 til 2004, har følgelig deler av skattebelastningen blitt flyttet fra personer med høy inntekt til personer med lav inntekt. Progressiviteten i skattesystemet innvirker på en hel rekke økonomiske beslutninger, arbeidsinnsats, investeringer, etc., som har betydning for hvor mye ressurser en har tilgjengelig til fordeling, men her tas det utgangspunkt i inntektene etter at disse tilpasningene er foretatt.[1]

Det er flere måter å måle skatteprogressivitet på. To vanlige metoder er å sammenlikne fordelingen av inntekt før skatt med fordelingen av skattebyrden og å sammenlikne fordelingen av inntekt før skatt med fordelingen av inntekt etter skatt (dvs. etter at beskatningen har virket på inntektene). De praktiske metodene for måling av skatteprogressivitet illustrerer at utviklingen i skatteprogressivitet både påvirkes av utviklingen i fordelingen av inntekt før skatt og utviklingen i fordelingen av skattebyrden (samspillet mellom disse to bestemmer utviklingen i fordelingen av inntekt etter skatt). I denne artikkelen argumenteres det for at det er en fordel å

* Jeg har hatt god nytte av Kirsten Hansens skatteregelkompetanse og Bård Lians programmeringskompetanse i prosjektet (Lambert og Thoresen 2005) som ligger til grunn for denne artikkelen. Takk også til Annette Alstadsæter og Ådne Cappelen for kommentarer til et tidligere utkast.

tilnærme seg utviklingen i skatteprogressivitet over tid etter at en har kontrollert for utviklingen i fordelingen av inntekt før skatt. Dersom en kontrollerer for effekter fra forskjeller i inntektene før skatt i beskrivelsen av skatteprogressivitet over tid, gjenstår en utvikling i skatteprogressivitet som i stor grad er bestemt av skattepolitiske beslutninger over tid. Her argumenteres det for at det er spesielt interessant å vurdere politikkens innvirkning på utviklingen i skatteprogressivitet over tid.

Hovedformålet med denne artikkelen er å rapportere resultater fra et prosjekt (Lambert og Thoresen 2005) som har hatt som formål å identifisere skattepolitikkens bidrag til utviklingen i skatteprogressivitet, og som har benyttet norske data i perioden fra 1992 til 2004 for å illustrere metoden.

La oss presisere metoden ytterligere: I det følgende vises det at progressiviteten i inntektsbeskatningen (av personer) faller fra 1992 til 2004. At inntekten før skatt blir mer skjevfordelt i perioden bidrar til dette resultatet. Økningen i ulikhet når det gjelder inntekt før skatt kan skyldes faktorer som ligger helt eller delvis utenfor politikkens område. For eksempel kan det skyldes demografiske utviklingstrekk. Nedgangen i skatteprogressivitet kan derfor skyldes at skattepolitikken ikke helt har klart å veie opp for ulikhetsøkningen i inntekt før skatt. Men dersom det viser seg at skatteprogressiviteten faller selv etter at en har kontrollert for disse forskjellene i fordelingen av inntekt før skatt, kan det tolkes som at skattepolitikken, det vil si hvordan skattesystemene utformes med hensyn til fordelingen av skattebyrden, i seg selv har bidratt til fallet i skatteprogressivitet. I denne artikkelen skal vi se nærmere på om dette er tilfellet når det gjelder inntektsbeskatningen for personer i perioden fra 1992 til 2004.

I det følgende skal vi først presentere progressivitetsindeksen som benyttes i denne analysen og hvordan den beskriver utviklingen i skatteprogressivitet i perioden fra 1992 til 2004. Deretter diskuteres metoder for å identifisere skattepolitikkens bidrag til denne utviklingen, og det pekes på elementer i politikkutformingen som kan ha bidratt til dette. Til slutt nevnes noen forbehold ved tolkninger av resultatene.

9.2. Utviklingen i skatteprogressivitet 1992-2004, inntektsskatten for personer

I denne analysen benyttes Blackorby/Donaldson-indeksen (Blackorby og Donaldson 1984) for måling av skatteprogressivitet, se mer utfyllende redegjørelse for måling av progressivitet og dette progressivitetsmålet i eget vedlegg. Blackorby/Donaldson-indeksen er ofte karakterisert som en normativ progressivitetsindeks siden den er utledet fra et resonnement omkring samfunnets velferdsfunksjon. Blackorby/Donaldson-indeksen kan framstilles som

$$\Pi_{BD}(e) = \frac{I_x(e) - I_y(e)}{1 - I_x(e)},$$

der I_x er ulikhet i inntekt før skatt målt ved Atkinson-indeksen (Atkinson 1970) og I_y er ulikhet i inntekt etter skatt målt ved Atkinson-indeksen. Atkinson-indeksen er basert på at det finnes et inntektsnivå, som dersom det ble likt fordelt til alle personer, beslutningstakerne ville bytte den eksisterende ulikheten mot. Atkinson-indeksen er det også nærmere redegjort for i vedlegget til denne artikkelen. *e*-ene i parentes symboliserer antakelser om ulikhetsaversjon, det vil si hvor "plaget" politikerne er av den eksisterende ulikheten.

Det er verdt å merke seg Blackorby/Donaldson-indeksen inneholder graden av likhet i inntektene før skatt (1 minus graden av ulikhet) under brøkstreken. Det betyr at et skattesystem med stor grad av likhet i fordelingen av inntekt før skatt, som det norske, vil vurderes som mindre progressivt for den samme forskjellen i ulikhet i inntekt før skatt og inntekt etter skatt, enn dersom ulikheten i fordelingen av inntekt før skatt er stor.

Blackorby/Donaldson-indeksen gir et anslag på hvor mye, målt i pengestørrelser som andel av inntekt etter skatt, politikerne er villig til å betale for å unngå et proporsjonalt skattesystem, det vil si unngå et skattesystem uten progressivitet. La oss si at progressiviteten i skattesystemet måles til 10 prosent i ett av årene som analyseres her. En tolkning av dette estimatet er at politikerne er villig til å betale 10 prosent per person av den gjennomsnittlige inntekten etter skatt for å unngå et proporsjonalt skattesystem uten progressivitet. Før en beregner progressiviteten ved Blackorby/Donaldson-indeksen må en gjøre antakelser om ulikhetsaversjonen i samfunnet, symbolisert ved e-ene i likningen ovenfor. I Lambert og Thoresen (2005) utføres det en rekke følsomhetsanalyser i forhold til antakelser om ulikhetsaversjon. Det viser seg at hovedresultatene er relativt robuste i forhold til dette, og her rapporteres resultater for ett av alternativene.

Begrepene horisontal likhet og vertikal ulikhet står sentralt både i faglitteraturen om skatt og i den aktuelle norske skattedebatten. Horisontal likhet viser til at personer, som etter nærmere definerte kriterier er like, for eksempel i forhold til inntekt før skatt, bør behandles likt av skattesystemet. Vertikal ulikhet viser til at personer med høy og lav inntekt behandles ulikt av skattesystemet med formål å redusere forskjellene mellom dem. I denne analysen dekomponeres total skatteprogressivitet i bidrag fra vertikal ulikhet og horisontal ulikhet. På den måten kan en også beskrive utviklingen i disse delkomponentene over tid. Dekomponeringen er gjort på følgende måte:

$$RE = VR - HI \ ,$$

der *RE* viser til total skatteprogressivitet ved Blackorby/Donaldson-indeksen, VR er vertikal omfordeling og HI er horisontal ulikhet. HI beregnes ved hjelp den klassiske tilnærmingen, se Musgrave (1990) og Duclos og Lambert (2000).[2] Innenfor dette perspektivet virker den vertikale omfordelingen (VR) som en effekt på relative inntektsforskjeller i gjennomsnitt. For å identifisere VR må en derfor eliminere den horisontale ulikheten, som angitt i likningen ovenfor. Horisontal ulikhet måles som kostnader i form av tapt omfordeling, se Duclos og Lambert (2000) og Lambert og Thoresen (2005).

Datakildene for beskrivelsen av utviklingen over tid er årlige datasett, bestående av et representativt utvalg av den norske befolkning fra inntekts- og formuesundersøkelsen og inntekts- og formuesundersøkelsen for personlig næringsdrivende, som er tilrettelagt for skatteberegningsmodellen LOTTE (Arneberg mfl. 1995). Utvalgsstørrelsen i de enkelte årene varierer fra om lag 20 000 til om lag 70 000 individer. 2002 er det siste året vi har hatt tilgjengelig data for i dette prosjektet. For 2003 og 2004 benyttes derfor et framført datamateriale basert på 2002-grunnlaget, der framføringen nyttiggjør nyere informasjon fra nasjonalregnskapet.

For å kunne sammenlikne inntekter i husholdninger av ulik størrelse og

sammensetning vektes husholdningsinntektene med en såkalt ekvivalensskala. Dette gjøres fordi det er grunn til å anta at personer i en stor familie kan klare seg med mindre inntekt per person enn en enslig fordi det er stordriftsfordeler i konsumet. Her vektes husholdningsinntektene med kvadratroten av antall husholdningsmedlemmer. Hver enkelt persons inntekt er på den måten representert ved husholdningens totale inntekt fordelt på kvadratroten av antall husholdningsmedlemmer. Denne framgangsmåten tilsvarer Metode 3 i oversikten i Ebert (1997).

Det er svært viktig i analyser av denne typen at inntekter og beskatning er sammenliknbare over tid. Siden analysene er basert på datamateriale som er innhentet fra selvangivelser, og dataene for de enkelte år derfor vil reflektere de til enhver tid gjeldende skatteregler, har datasettene blitt gjennomgått med tanke på sammenliknbarhet i perioden.

Figur 9.1. Utviklingen i total skatteprogressivitet (*RE*), vertikal omfordeling (*VR*) og horisontal ulikhet (*HI*). 1992-2004. Prosent

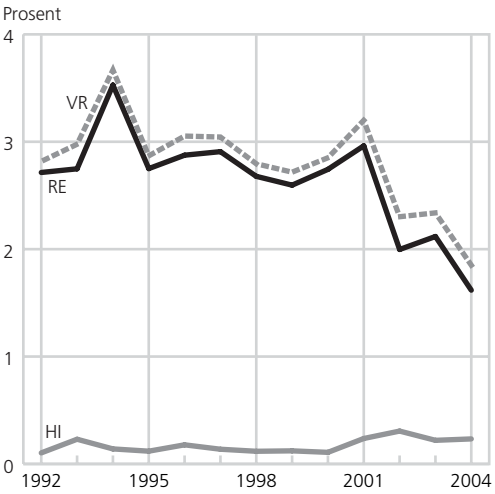

Kilde: Skatteberegningsmodellen LOTTE, Statistisk sentralbyrå.

Figur 9.1 viser at den totale skatteprogressiviteten i inntektsbeskatningen for personer (RE) har falt i perioden fra 1992 til 2004. Den horisontale ulikheten (HI) øker noe utover i perioden (selv om den horisontale ulikheten er relativ høy også i 2003), men dette har relativt liten betydning for utviklingen i vertikal omfordeling (VR), som i store trekk følger utviklingen i total progressivitet. Vi ser at estimatet for total skatteprogressivitet faller under 2 prosent i 2004. Som redegjort for ovenfor, kan dette tolkes som at beslutningstakerne er villig til å avgi under 2 prosent av gjennomsnittlig inntekt etter skatt, for å unngå et skattesystem uten progressivitet. Dette anslaget er påvirket både av antakelser om ulikhetsaversjon og at inntektene er omregnet til ekvivalente inntekter, men dette lave estimatet illustrerer framfor alt at den norske inntektsfordelingen før skatt er relativt jevn.

9.3. Identifikasjon av skattepolitikkens bidrag til utviklingen i skatteprogressivitet

Mønsteret i figur 9.1 er i seg selv interessant informasjon, men spørsmålet om hva som er årsaken til denne utviklingen presser seg på. Nærmere bestemt er det av interesse å spørre seg om hva som er skattepolitikkens rolle i dette. Har skattesystemets utforming med hensyn til fordelingen av skattebyrden bidratt til fallet i skatteprogressivitet som observeres? Vi så ovenfor at progressivitetsmålet er sammensatt av en komponent som måler fordelingen av inntekt før skatt og en komponent som måler fordelingen av inntekt etter skatt. Inntektsfordelingen før skatt er bestemt av en hel rekke forhold som helt eller delvis er utenfor politikernes kontroll, som demografisk utvikling, konjunkturer, etc.[3] Det er i første rekke inntekten etter skatt de besluttende myndigheter kan bestemme gjennom utformin-

gen av skattepolitikken. Utviklingen som er beskrevet i figur 9.1 kan skyldes at skattepolitikken har vært utformet i progressivitetsfremmende retning, men at en ikke helt har klart å holde tritt med utviklingen i ulikheten i inntekt før skatt. Dersom det viser seg at skatteprogressiviteten faller selv etter at en har kontrollert for disse forskjellene i fordelingen av inntekt før skatt, kan det tolkes som at skattepolitikken, det vil si hvordan skattesystemene utformes med hensyn til fordelingen av skattebyrden, i seg selv har bidratt til fallet i skatteprogressivitet.

Det har, etter det vi kjenner til, vært lansert to metoder for å identifisere skattepolitikkens bidrag til utviklingen i skatteprogressivitet. Den første metoden er basert på at det anvendes ulike skatteregelverk, det vil si regelverk for ulike år, på ett og samme inntektsgrunnlag og at resultatene sammenliknes. For eksempel kan skattereglene for 2003 og 2004 anvendes på inntektene før skatt i 2004. Som operatører av Statistisk sentralbyrås skattemodell LOTTE (Arneberg mfl. 1995) er dette en nærliggende metode for oss, siden dette modellverktøyet er utviklet nettopp for dette formålet. I en artikkel av Kasten, Sammartino og Toder (1994) er denne metoden anvendt på data fra USA. De rapporterer at resultatene ikke er uavhengige av hvilket basisgrunnlag som benyttes, det vil si om det er inntektene før skatt for 2003 eller 2004 som benyttes, jf. eksempelet ovenfor. Tilsvarende resultater finner Lambert og Thoresen (2005) med hensyn til de norske dataene vi benytter i denne analysen.

På denne bakgrunn skal vi i det følgende presentere resultater basert på en alternativ metode for å identifisere skattepolitikkens bidrag til utviklingen i skatteprogressivitet. Denne metoden er presentert i Dardanoni og Lambert (2002) og videreutviklet og anvendt i Lambert og Thoresen (2005). I korte trekk går denne metoden ut på at fordelingen etter skatt kontrolleres for forskjeller i inntektsfordelingen før skatt. I Lambert og Thoresen (2005) vises det at denne metoden beskriver utviklingen i perioden fra 1992 til 2004 på identisk måte, uavhengig av hvilket basisår som benyttes for analysene. I figur 9.2 vises derfor resultater kun for ett av de alternative basisårene, 1998. Det må også bemerkes at mens det er gjort beregninger for hvert enkelt år i perioden som grunnlag for beskrivelsen av utviklingen i figur 9.1, så er tallene i figur 9.2 basert på beregninger for årene 1992, 1995, 1998, 2001 og 2005.

Figur 9.2 indikerer at skattepolitikken har bidratt til et fall i skatteprogressiviteten over tid. Vi ser at fallet er særlig markert etter 2001. Det er grunn til å være oppmerksom på at 2001 var året da en hadde

Figur 9.2. Skattepolitikkens bidrag til utviklingen i skatteprogressivitet (*RE*), vertikal omfordeling (*VR*) og horisontal ulikhet (*HI*). 1992-2004. Prosent

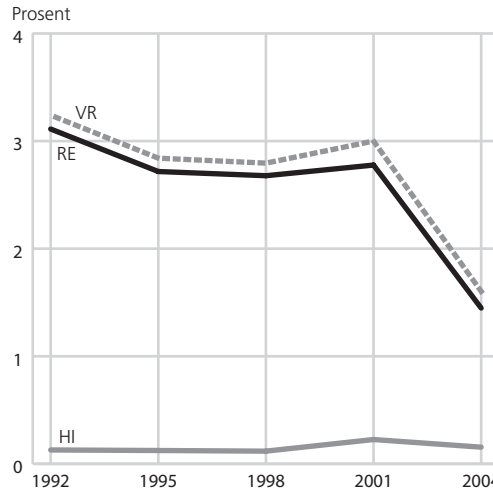

Kilde: Skatteberegningsmodellen LOTTE, Statistisk sentralbyrå.

en særskilt beskatning av utbytte hos mottaker, mens denne skatten ble fjernet igjen i 2002. Figur 9.2 viser også at graden av horisontal ulikhet når sitt høyeste nivå i 2001, men utviklingen må karakteriseres som relativt stabil i perioden. La oss se nærmere på hvilke endringer i skattesystemet som kan ha bidratt til dette resultatet.

9.4. Hvilke skatteendringer i perioden kan ha bidratt til skattepolitikkens svekkede effekt?

Perioden som analyseres her er framfor alt influert av endringene i skattereglene som fulgte av skattereformen av 1992. Skattereformen innebar at marginalskattesatsene på høye inntektsnivåer ble redusert, samtidig som at bunnfradragene ble økt. Reformen har vært fulgt med stor interesse internasjonalt særlig på grunn innføringen av "the dual income tax", som betyr at arbeid og kapital skattes separat, med en flat sats på kapital på 28 prosent[4] og en progressiv skatt på arbeid. Det betød også at en måtte dele næringsinntekten i arbeidsinntekt og kapitalinntekt gjennom innføringen av delingsmodellen for selvstendig næringsdrivende og aktive eiere (i aksjeselskap med færre enn 1/3 passive eiere). Blant annet på grunn av insentivene innenfor dette systemet til å kamuflere lønnsinntekt som kapitalinntekt, har utviklingen i utbytte og den skattemessige håndteringen av denne inntekten vært et sentralt skattepolitisk tema i hele den perioden vi ser på. Vi skal derfor først se på utviklingen i utbytter og kapitalgevinster i perioden, før vi ser på utviklingen i bunnfradrag og toppskatt.

I tabell 9.1 ser vi at det særlig er utbyttene som øker kraftig fra 1993 til 2004.[5] Mens nettokapitalgevinster varierer mellom negative og positive størrelser i perioden, har det vært en vedvarende vekst i utbyttene i hele perioden, bortsett fra 2001. Som nevnt ovenfor, er 2001 et spesielt år siden det ble innført skatt på utbytte høsten 2000, som med stor sannsynlighet har påvirket utbytteatferden i 2001. Det er grunn til å knytte reduksjonen i skattepolitikkens omfordelende effekt etter 2001 til avviklingen av utbytteskatten.

Men dette behøver ikke være den eneste forklaringen. Det er noen "tommelfingerregler" som gjelder for hvordan de ulike elementene i et skattesystem virker på skatteprogressiviteten. En øker skatteprogressiviteten ved å øke bunnfradragene: minstefradraget og personfradraget. Likeledes betyr det å øke toppskatten, det vil si heve satsene og redusere innslagspunktene, vanligvis økt progressivitet.[6] I tabell 9.2 sammenliknes utviklingen i disse fradragene med utviklingen som følger av at fradragene reguleres i takt med lønnsutviklingen. Bunnfradragene er delt i to elementer: minstefradraget og personfradraget. Det første er et fradrag ved beregning av personinntektsgrunnlaget for lønnstakere, det vil si det inntektsgrunnlaget som er nærmest inntekt før skatt. Fradraget beregnes ved å multiplisere inntektsgrunnlaget med en prosentsats, som i 2004 er 24 prosent, men fradrags-

Tabell 9.1. Utviklingen i bruttoutbytte og nettokapitalgevinster. 1993-2004. Milliarder kroner

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Utbytte	7,3	8,4	10,7	11,3	12,9	17,7	19,1	29,3	13,2	42,5	54,5	62,5
Nettokapitalgevinster ...	-0,6	0,9	2,5	6,4	10,5	2,5	7,3	15,2	-1,3	-7,6	-3,5	4,0

Kilde: Selvangivelsesregnskapet (http://www.ssb.no/emner/05/01/selvangivelse/), bortsett fra 2004 som er anslag.

beløpet er begrenset oppad ved en maksimalsats. Siden det er maksimalverdien som ofte definerer den effektive grensen for dette fradraget, presenteres dette i tabell 9.2. Personfradraget er et fradrag før beregning av skatt på alminnelig inntekt.

Tabell 9.2 viser at personfradraget har blitt underregulert i forhold til lønnsveksten i perioden, og dette har således bidratt til reduksjonen i skattepolitikkens effekt på progressiviteten. Maksimumsverdien i minstefradraget, derimot, har blitt overregulert i perioden fra 1992 til 2004. Det ble underregulert i begynnelsen av den perioden vi ser på, men etter 2001 har det vært en realøkning i dette fradraget. Det betyr at utviklingen i minstefradraget har medvirket til økt progressivitet i skattesystemet.

Siden toppskatten har gjennomgått relativt store endringer i perioden, er det vanskeligere å overskue effekten over tid ved å se på utviklingen i satser og innslagspunkt. Tabell 9.2 viser at satsstrukturen fram til og med 1998 i store trekk er uforandret, mens innslagspunktet for første sats er noe underregulert. 1999 er det eneste året med en toppskattesats, mens en fra 2000 øker satsen på andre trinn og flytter innslagspunktet til 762 700 kroner. Etter dette er veksten i innslagspunktet til første sats høyere enn lønnsveksten, som isolert sett bidrar til at færre betaler toppskatt. I siste kolonne er det gjort et forsøk på å oppsummere bidraget fra toppskatten ved å beregne toppskatt som andel av totalt skatteproveny fra inntektsskatten for personer. En ser at toppskatteandelen faller etter 2001. Dette gir støtte til at endringer i toppskatten også har bidratt til reduksjonen i skattepolitikkens omfordelende effekt.

Tabell 9.2. Utviklingen i minstefradraget, personfradraget og satsstruktur/bunnfradraget i toppskatten. 1992-2004

	Maksimumsverdi minstefradraget		Personfradraget		Toppskatt			
	Faktisk utvikling	Utvikling i takt med lønnsvekst[1]	Faktisk utvikling	Utvikling i takt med lønnsvekst[1]	Satser	Laveste innslagspunkt, faktisk utvikling	Laveste innslagspunkt, utvikling i takt med lønnsvekst[1]	Proveny fra toppskatt som andel av totalt proveny[2]
1992 ..	27 000	27 000	21 700	21 700	9,5/13,0	200 000	200 000	6,5
1993 ..	27 600	27 918	22 200	22 438	9,5/13,7	204 000	206 800	6,9
1994 ..	28 100	28 783	22 600	23 133	9,5/13,7	208 000	213 211	6,8
1995 ..	28 700	29 732	22 600	23 897	9,5/13,7	212 000	220 247	6,9
1996 ..	29 800	31 042	23 300	24 948	9,5/13,7	220 500	229 938	6,9
1997 ..	31 300	32 532	24 100	26 146	9,5/13,7	233 000	240 975	6,8
1998 ..	32 600	34 679	25 000	27 871	9,5/13,7	248 000	256 879	7,1
1999 ..	34 900	36 517	26 300	29 349	13,5	269 100	270 494	7,0
2000 ..	36 600	38 160	27 700	30 669	13,5/19,5	277 800	282 666	7,4
2001 ..	40 300	40 106	28 800	32 233	13,5/19,5	289 000	297 082	7,8
2002 ..	43 000	42 232	30 100	33 942	13,5/19,5	320 000	312 827	7,2
2003 ..	45 700	43 879	31 600	35 265	13,5/19,5	340 700	325 027	6,8
2004 ..	47 500	45 546	32 900	36 606	13,5/19,5	354 300	337 378	6,6

[1] Basert på vekst i lønn per sysselsatt normalårsverk, jf. nasjonalregnskapet (http://www.ssb.no/emner/09/01/).
[2] Kilde: Skattestatistikken (http://www.ssb.no/emner/05/01/30/), bortsett fra 2004 som er anslag.

9.5. Noen forbehold og avsluttende kommentarer

Det er riktig å komme med noen reservasjoner til det som beskrives. For det første fokuseres det her kun på effekter via inntektsskatten for personer. For eksempel, dersom en hadde tilordnet personene den skatten som betales på utbytte i bedriftene i denne perioden, som er 28 prosent uavhengig av om profitten beholdes som egenkapital eller overføres om utbytte, vil en se et motsatt forløp i forhold til det som beskrives i figur 9.1. Skattesystemet vil være mer progressivt i 2004 enn i 1992.[7] Det ville også være interessant å vurdere de samlede progressivitetseffektene av direkte og indirekte beskatning.[8]

For det andre, tas inntektene før skatt som gitt i denne analysen. Det betyr at inntektene reflekterer de tilpasningene som personene foretar til endringene i skattesystemet. Men det betyr også at for eksempel spørsmålet om hva fordelingen før skatt ville ha vært i 2004 under et annet skattesystem, for eksempel skattesystemet i 2003, ikke identifiseres. Og i forlengelsen av dette: Graden av progressivitet i skattesystemet er ikke uavhengig av hvor mye som faktisk er til fordeling. I den praktiske skattepolitikken veies hensynet til fordeling av skattebyrde opp mot hensynet til økonomisk effektivitet. Forholdet mellom økonomisk effektivitet og graden av omfordeling i skattesystemet er imidlertid kompleks, og det er særlig utfordrende å bestemme styrken på disse sammenhengene.

Det må allikevel poengteres at utviklingen i beskatningen av inntekt for personer står sentralt i den norske skattedebatten, og informasjon om utviklingen i fordelingen av denne skattebyrden er et viktig spørsmål. Poenget her har ikke kun vært å beskrive utviklingen, men også å identifisere politikernes bidrag til den utviklingen som observeres. Det pekes på flere skatteendringer som her medvirket til mindre omfordelende effekt av skattesystemet, blant annet underregulering av personfradraget og redusert toppskatt.

9.6. Vedlegg. Om Blackorby/ Donaldson-indeksen for måling av skatteprogressivitet

Det er utviklet summariske mål på skatteprogressivitet som karakteriserer spredningen i inntekter og skatteinnbetalinger i dataene i form av ett enkelt tall. Et slikt summarisk mål på graden av skatteprogressivitet, som ofte benyttes, er det såkalte omfordelingsmålet (Musgrave og Thin 1948, Reynolds og Smolensky 1977):[9]

$$\Pi_R = G_x - G_y \ ,$$

der G_x er ulikhet i inntekt før skatt målt ved Gini-koeffisienten og G_y er ulikhet i inntekt etter skatt, målt ved Gini-koeffisienten. I det følgende benyttes et progressivitetsmål, Blackorby/Donaldson-indeksen (Blackorby og Donaldson 1984), som i struktur likner på omfordelingsmålet, men som benytter den såkalte Atkinson-indeksen (Atkinson 1970) som ulikhetsmål.[10] Blackorby/Donaldson-indeksen kan framstilles som

$$\Pi_{BD}(e) = \frac{I_x(e) - I_y(e)}{1 - I_x(e)} \ ,$$

der I_x er ulikhet i inntekt før skatt målt ved Atkinson-indeksen og I_y er ulikhet i inntekt etter skatt målt ved Atkinson-indeksen. For å forstå hva e-ene i parentes symboliserer, må vi ta en rask gjennomgang av Atkinson-indeksen. Det som i første rekke atskiller Atkinson-indeksen fra andre ulikhetsmål er at den tar utgangspunkt i en beslutte nde myndighet (Stortinget) som maksi-

merer en sosial velferdsfunksjon.[11] Hovedantakelsen er at det finnes et inntektsnivå, som dersom alle personer fikk akkurat denne inntekten, beslutningstakerne ville bytte den eksisterende ulikheten mot, fordi det gir akkurat det samme nivået på total velferd som i utgangspunktet. Politikerne som, isolert sett innenfor dette resonnementet, ønsker en likest mulig inntekt, vil akseptere et lavere nivå på den likt fordelte inntekten enn inntektsnivået i fordelingen med spredning. Dersom vi symboliserer inntektsnivået i fordelingen som er utgangspunktet med μ og lar ξ definere det likt fordelte inntektsnivået, kan Atkinson-indeksen framstilles som

$$I(e) = 1 - \frac{\xi}{\mu}.$$

Vi ser at Atkinson-indeksen, *I(e)*, stiger når den "likt-fordelte-ekvivalenten", ξ, reduseres. ξ faller når ulikheten er stor i utgangspunktet og politikerne er villige til å akseptere et lavere nivå på den likt fordelte inntekten. ξ faller også når politikerne har sterk aversjon mot ulikhet, siden de da er villig til å bytte mot et lavere nivå på den "likt-fordelte-ekvivalenten". Det er dette som er forklaringen på at Atkinson-indeksen er framstilt som en funksjon av e. Graden av ulikhet avhenger av hvor "plaget" en er av ulikheter i inntekt. Atkinson-indeksen gir på denne måten også et anslag på kostnadene ved ulikhet. Dersom vi antar en verdi på 0,3 (=1 – 0,7), betyr det at politikerne er villig til å "betale" 30 prosent av gjennomsnittsinntekten per person for eliminere ulikheten. Oversiktene i Cowell (2000) og Lambert (2001) gir mer utfyllende oversikter over ulike tolkninger av Atkinson-indeksen.

La oss vende tilbake til Blackorby/Donaldson-indeksen for skatteprogressivitet. Det er verdt å merke seg at denne indeksen inneholder graden av likhet under brøkstreken, 1 minus graden ulikhet. Det innebærer at skatteprogressiviteten blir mindre i et samfunn med stor grad av likhet i inntektene før skatt, alt annet likt. I Norge er det stor grad av likhet i inntektene før skatt. Det viser seg (se Duclos og Lambert 2000) at Blackorby-Donaldson-indeksen viser til kostnadene ved et skattesystem uten progressivitet (proporsjonal beskatning). La oss si at vi finner et estimat på 10 prosent. En tolkning av dette estimatet er at politikerne er villig til å betale 10 prosent av den gjennomsnittlige inntekten etter skatt for unngå et proporsjonalt skattesystem uten progressivitet.

Noter

1 Se Thoresen (2003, 2004) som diskuterer sammenhenger mellom endringer i skatteprogressivitet og utviklingen i inntekt før skatt.

2 I Lambert og Thoresen (2005) vises resultater for en alternativ måte å definere horisontal likhet på, basert på omrangeringskriterier, jf. King (1983) og Jenkins (1994). Resultatene for horisontal ulikhet ved dette målet atskiller seg lite fra resultatene som presenteres her.

3 Det må riktignok presiseres at fordelingen av inntekt før skatt også er bestemt av skattepolitikken, ved at personer tilpasser arbeidstilbudet sitt og andre beslutninger til skattesystemets grad av progressivitet. Thoresen (2003, 2004) diskuterer hvordan dette kan ha påvirket utviklingen i skatteprogressivitet i Norge på 1990-tallet.

4 Den særskilte skatten på utbytte i 2001 representerer et avvik fra dette.

5 Kilden til denne informasjonen er selvangivelsesregnskapet som ble opprettet fra og med inntektsåret 1993, og følgelig er ikke 1992 med i denne oversikten.

6 I den skattepolitiske debatten har det vært hevdet at det å øke innslagspunktet for toppskatten er rettferdig i den forstand at dette bidrar til at denne skatten rammer personer med høye inntekter og ikke personer med midlere inntekter. Dette illustrerer at det ikke nødvendigvis er samsvar mellom økt progressivitet og normer for hva som er rettferdig politikk.

[7] Se tabell 3 i Thoresen (2003) som illustrerer dette poenget for en annen tidsperiode.
[8] Det er satt i gang et prosjekt om dette i Statistisk sentralbyrå, men resultatene foreligger ikke ennå.
[9] I Thoresen (2003, 2004) anvendes et annet ofte anvendt mål, disproporsjonalitetsmålet eller Kakwani-målet (Kakwani 1977).
[10] Det hører med til historieskrivningen innenfor samfunnsøkonomi at Anthony Atkinson utviklet dette resonnementet samtidig og uavhengig av at Serge Kolm gjorde det samme. Det er imidlertid Atkinson som har gjort dette kjent gjennom sin artikkel fra 1970 og dermed fått sitt navn knyttet til dette ulikhetsmålet.
[11] Det at indeksen er forankret i et samfunnsøkonomisk resonnement vil derfor for mange styrke dens appell.

Referanser

Arneberg, M. W., H. Gravningsmyhr, K. Hansen, N. Langbraaten, B. Lian og T. O. Thoresen (1995): *LOTTE - en mikrosimuleringsmodell for beregning av skatter og trygder*, Rapporter 95/19, Statistisk sentralbyrå.

Atkinson, A. B. (1970): On the Measurement of Inequality, *Journal of Economic Theory* **2**, 244–263.

Blackorby, C. og D. Donaldson (1984): Ethical Social Index Numbers and the Measurement of Effective Tax/Benefit Progressivity, *Canadian Journal of Economics* **17**, 683–94.

Cowell, F. (2000): "Measurement of Inequality", i A. B. Atkinson og F. Bourguignon (red.): *Handbook of Income Distribution,* Vol 1, Amsterdam: Elsevier Science, North-Holland, 87–166.

Dardanoni, V. og P. J. Lambert (2002): Progressivity Comparisons, *Journal of Public Economics* **86**, 99–122.

Duclos, J-Y. og P. J. Lambert (2000): A Normative and Statistical Approach to Measuring Classical Horizontal Inequity, *Canadian Journal of Economics* **33**, 87–113.

Ebert, U. (1997): Social Welfare when Needs Differ: *An Axiomatic Approach, Economica* **64**, 233–244.

Jenkins, S. P. (1994): "Social Welfare Function' Measures of Horizontal Inequity", i W. Eichhorn (ed.): *Models and Measurement of Welfare and Horizontal Inequity,* Berlin: Springer, 725–751.

Kakwani, N. C. (1977): Measurement of Tax Progressivity: an International Comparison, *The Economic Journal* **87**, 71–80.

Kasten, R., F. Sammartino og E. Toder (1994): "Trends in Federal Tax Progressivity", i J. Slemrod (red.): *Tax Progressivity and Income Inequality*, Cambridge (MA): Cambridge University Press.

King, M. A. (1983): An Index of Inequality: with Applications to Horizontal Inequity and Social Mobility, *Econometrica* **51**, 99–115.

Lambert, P. J. (2001): *The Distribution and Redistribution of Income*, Third edition, Manchester and New York: Manchester University Press.

Lambert, P. J. og T. O. Thoresen (2005): Base Independence in the Analysis of Tax Policy Effects: with an Application to Norway 1992-2004, *Discussion Papers* 434, Statistisk sentralbyrå.

Musgrave, R. A. (1990): Horizontal Equity, Once More, *National Tax Journal* **43**, 113–122.

Musgrave, R. A. og T. Thin (1948): Income Tax Progression, 1929–48, *Journal of Political Economy* **56**, 498–514.

NOU (2003:9): Skatteutvalget, Statens forvaltningstjeneste.

Reynolds, M. og E. Smolensky (1977): *Public Expenditures, Taxes, and the Distribution of Income: The United States, 1950, 1961, 1970*, New York: Academic Press.

Thoresen, T. O. (2003): Synkende skatteprogressivitet i Norge på 90-tallet. I hvilken grad har skatteendringene i perioden bidratt til dette? Vedlegg i 6 i NOU 2003:9 Skatteutvalget, s. 385-398.

Thoresen, T. O. (2004): Reduced Tax Progressivity in Norway in the Nineties. The Effect from Tax Changes, *International Tax and Public Finance* **11**, 487–506.

Vedlegg A

Fattigdomsresultater etter kommune og bydel

Tabell A1. Prosent fattige, etter kommune i hovedstadsregionen. 2001

Fylke	Kommune	Regionspesifikke fattigdomsgrenser definert ved halvparten av medianinntekten	Landspesifikk fattigdomsgrense definert ved halvparten av medianinntekten	Forskjellen i andelen fattige basert på henholdsvis region-spesifikke og landspesifikk fattigdomsgrenser
Østfold	Marker	2,0	2,3	-0,3
Østfold	Rømskog	0,9	0,9	0,0
Østfold	Trøgstad	2,1	2,3	-0,2
Østfold	Spydeberg	1,3	1,4	-0,1
Østfold	Askim	2,7	2,8	-0,1
Østfold	Eidsberg	3,4	3,7	-0,3
Østfold	Skiptvet	2,4	2,6	-0,2
Østfold	Hobøl	2,0	2,0	0,0
Akershus	Vestby	3,7	2,5	1,2
Akershus	Ski	3,1	1,9	1,2
Akershus	Ås	5,9	4,5	1,4
Akershus	Frogn	4,0	2,4	1,6
Akershus	Nesodden	5,0	3,3	1,7
Akershus	Oppegård	2,6	1,5	1,1
Akershus	Bærum	3,4	2,4	1,0
Akershus	Asker	3,6	2,4	1,2
Akershus	Aurskog-Høland	1,9	2,1	-0,2
Akershus	Sørum	2,3	1,3	1,0
Akershus	Fet	2,7	1,4	1,3
Akershus	Rælingen	3,2	1,8	1,4
Akershus	Enebakk	4,2	2,7	1,5
Akershus	Lørenskog	3,1	1,8	1,3
Akershus	Skedsmo	3,3	2,2	1,1
Akershus	Nittedal	2,6	1,6	1,0
Akershus	Gjerdrum	2,8	1,9	0,9
Akershus	Ullensaker	3,2	1,8	1,4
Akershus	Nes	2,6	1,3	1,3
Akershus	Eidsvoll	2,9	1,6	1,3
Akershus	Nannestad	3,7	2,0	1,7
Akershus	Hurdal	2,3	2,3	0,0
Oslo	Oslo	8,3	6,0	2,3
Oppland	Lunner	2,0	2,3	-0,3
Buskerud	Røyken	1,7	1,7	0,0
Buskerud	Hurum	2,2	2,2	0,0
Hovedstadsregionen		5,6	4,0	1,6

Tabell A2. Prosent med lavinntekt, etter kommune i hovedstadsregionen. 2001

Fylke	Kommune	Regionspesifikke lavinntektsgrenser definert ved 62,5 prosent av medianinntekten	Landspesifikk lavinntektsgrense definert ved 62,5 prosent av medianinntekten	Forskjellen i andelen med lavinntekt basert på henholdsvis regionspesifikke og landspesifikk lavinntektsgrenser
Østfold	Marker	8,2	10,8	-2,6
Østfold	Rømskog	4,2	6,8	-2,6
Østfold	Trøgstad	6,5	8,6	-2,1
Østfold	Spydeberg	6,7	6,7	0,0
Østfold	Askim	8,9	9,2	-0,3
Østfold	Eidsberg	8,3	10,4	-2,1
Østfold	Skiptvet	6,7	8,8	-2,1
Østfold	Hobøl	7,6	7,7	-0,1
Akershus	Vestby	11,8	6,3	5,5
Akershus	Ski	9,3	5,0	4,3
Akershus	Ås	13,0	8,2	4,8
Akershus	Frogn	10,3	6,6	3,7
Akershus	Nesodden	11,7	7,3	4,4
Akershus	Oppegård	7,3	4,0	3,3
Akershus	Bærum	8,0	5,0	3,0
Akershus	Asker	8,4	5,2	3,2
Akershus	Aurskog-Høland	7,4	8,3	-0,9
Akershus	Sørum	8,1	4,2	3,9
Akershus	Fet	9,2	4,9	4,3
Akershus	Rælingen	8,7	4,8	3,9
Akershus	Enebakk	12,3	7,2	5,1
Akershus	Lørenskog	7,7	4,6	3,1
Akershus	Skedsmo	9,4	5,3	4,1
Akershus	Nittedal	8,0	4,3	3,7
Akershus	Gjerdrum	8,9	5,0	3,9
Akershus	Ullensaker	9,9	5,7	4,2
Akershus	Nes	12,0	5,7	6,3
Akershus	Eidsvoll	12,0	6,3	5,7
Akershus	Nannestad	12,4	6,4	6,0
Akershus	Hurdal	8,6	9,4	-0,8
Oslo	Oslo	16,3	11,2	5,1
Oppland	Lunner	5,8	6,5	-0,7
Buskerud	Røyken	5,3	5,4	-0,1
Buskerud	Hurum	7,2	7,4	-0,2
Hovedstadsregionen		12,5	8,4	4,1

Tabell A3. Prosent fattige i de ti kommunene med *høyest* andel fattige. 2001

Landspesifikk fattigdomsgrense			Regionspesifikke fattigdomsgrenser		
Kom.nr.	Kommune	Prosent fattige	Kom.nr.	Kommune	Prosent fattige
1836	Rødøy	7,7	0301	Oslo	8,3
1429	Fjaler	7,7	1429	Fjaler	7,6
0545	Vang	6,5	0214	Ås	5,9
0301	Oslo	6,0	0137	Våler	5,6
2011	Kautokeino	5,9	0545	Vang	5,3
1835	Træna	5,7	1836	Rødøy	5,2
0137	Våler	5,6	0216	Nesodden	5,0
1816	Vevelstad	5,5	0618	Hemsedal	4,9
0540	Sør-Aurdal	5,2	0541	Etnedal	4,8
0618	Hemsedal	5,1	0633	Nore og Uvdal	4,4

Tabell A4. Prosent fattige og med lavinntekt i bydelene i Oslo. 2001[1]

Bydel	Regionspesifikke fattigdomsgrenser definert ved halvparten av medianinntekten	Landspesifikk fattigdomsgrense definert ved halvparten av medianinntekten	Regionspesifikke lavinntektsgrenser definert ved 62,5 prosent av medianinntekten	Landspesifikk lavinntektsgrense definert ved 62,5 prosent av medianinntekten
Bygdøy-Frogner	8,6	6,8	14,2	10,6
Uranienborg-Majorstuen	8,6	6,6	15,2	11,0
St.Hanshaugen-Ullevål	7,7	5,7	14,2	10,0
Sagene-Torshov	10,1	7,1	20,5	13,9
Grünerløkka-Sofienberg	15,5	11,6	27,1	20,0
Gamle Oslo	17,3	12,7	29,9	22,4
Ekeberg-Bekkelaget	5,5	3,9	11,6	7,8
Nordstrand	3,7	2,5	8,1	5,0
Søndre Nordstrand	11,7	7,7	22,3	15,6
Lambertseter	6,0	4,0	15,8	9,2
Bøler	5,9	4,0	13,8	8,5
Manglerud	4,2	2,5	11,2	6,4
Østensjø	4,8	3,2	11,6	7,1
Helsfyr-Sinsen	7,9	5,6	17,3	11,2
Hellerud	7,1	4,8	16,5	10,7
Furuset	8,4	5,8	18,0	11,8
Stovner	10,1	6,7	20,1	13,9
Romsås	10,1	6,1	21,7	14,2
Grorud	7,9	5,0	17,5	11,4
Bjerke	8,6	6,4	17,2	11,9
Grefsen-Kjelsås	3,7	2,7	8,9	5,4
Sogn	8,5	6,9	14,6	10,7
Vinderen	5,1	4,2	8,6	6,4
Røa	4,5	3,4	9,4	6,1
Ullern	4,8	3,6	8,8	6,2
Sentrum	20,6	16,4	27,0	23,0
Marka	5,5	4,5	12,8	7,5

[1]Bydelene er bestemt etter Statistisk sentralbyrås standarder for bydelsinndeling fra 2002.

Vedlegg B

Gjennomsnittsskatt og marginalskatt for noen familietyper

Tabell B1. Utviklingen i inntektsskatter (medregnet trygdepremier) i prosent av inntekt deflatert med gjennomsnittlig lønnsvekst pr. normalårsverk. 2001-2004

Bruttolønnsinntekt i 2004	2001	2002	2003	2004
Enslige				
Kr 100 000	16,5	17,1	17,4	17,7
" 125 000	20,4	20,8	21,1	21,3
" 150 000	23,0	23,3	23,0	22,9
" 175 000	24,4	24,2	23,8	23,8
" 200 000	25,1	24,8	24,6	24,5
" 225 000	26,0	26,0	25,8	25,8
" 250 000	27,0	27,0	26,8	26,8
" 300 000	28,5	28,4	28,3	28,3
" 350 000	30,4	29,7	29,4	29,4
" 400 000	32,7	32,1	31,7	31,7
" 500 000	36,0	35,6	35,3	35,2
" 750 000	40,5	40,1	39,9	39,9
" 1 000 000	43,3	43,1	42,8	42,8
Ektefeller med en inntekt uten barn				
Kr 100 000	7,8	8,0	8,2	8,5
" 125 000	13,1	13,6	13,7	13,9
" 150 000	16,8	17,2	16,8	16,8
" 175 000	19,2	19,0	18,6	18,6
" 200 000	20,5	20,3	20,0	19,9
" 225 000	22,0	21,9	21,7	21,7
" 250 000	23,3	23,3	23,1	23,1
" 300 000	25,4	25,4	25,2	25,2
" 350 000	26,9	26,9	26,8	26,7
" 400 000	28,4	29,1	28,6	28,6
" 500 000	32,6	33,1	32,8	32,7
" 750 000	38,2	38,5	38,3	38,3
" 1 000 000	41,5	41,8	41,6	41,6
Ektefeller med en inntekt med to barn[1]				
Kr 100 000	-18,7	-17,1	-16,0	-14,8
" 125 000	-8,1	-6,6	-5,7	-4,7
" 150 000	-0,8	0,5	0,7	1,3
" 175 000	4,0	4,6	4,7	5,2
" 200 000	7,2	7,7	7,9	8,3
" 225 000	10,2	10,8	11,0	11,4
" 250 000	12,8	13,3	13,5	13,8
" 300 000	16,6	17,0	17,2	17,5
" 350 000	19,3	19,7	19,8	20,1
" 400 000	21,8	22,8	22,6	22,8
" 500 000	27,3	28,1	27,9	28,1
" 750 000	34,6	35,1	35,1	35,2
" 1 000 000	38,9	39,3	39,2	39,2

[1] Barn over 3 år i barnetrygdalderen.
Kilde: Skatteberegningsmodellen LOTTE-TYPEHUS, Statistisk sentralbyrå.

Tabell B2. Utviklingen i marginale inntektsskatter (medregnet trygdepremier) for inntekt deflatert med gjennomsnittlig lønnsvekst pr. normalårsverk. 2001-2004. Prosent

Bruttolønnsinntekt i 2004	2001	2002	2003	2004
Enslige				
Kr 100 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 125 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 150 000	35,8	29,4	29,1	29,1
" 175 000	29,6	29,4	29,1	29,1
" 200 000	29,6	29,4	35,8	35,8
" 225 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 250 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 300 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 350 000	49,3	49,3	35,8	35,8
" 400 000	49,3	49,3	49,3	49,3
" 500 000	49,3	49,3	49,3	49,3
" 750 000	49,3	49,3	49,3	49,3
" 1 000 000	55,3	55,3	55,3	55,3
Ektefeller med en inntekt uten barn				
Kr 100 000	7,8	35,8	35,8	35,8
" 125 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 150 000	35,8	29,4	29,1	29,1
" 175 000	29,6	29,4	29,1	29,1
" 200 000	29,6	29,4	35,8	35,8
" 225 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 250 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 300 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 350 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 400 000	49,3	49,3	49,3	49,3
" 500 000	49,3	49,3	49,3	49,3
" 750 000	49,3	49,3	49,3	49,3
" 1 000 000	55,3	55,3	55,3	55,3
Ektefeller med en inntekt med to barn[1]				
Kr 100 000	7,8	35,8	35,8	35,8
" 125 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 150 000	35,8	29,4	29,1	29,1
" 175 000	29,6	29,4	29,1	29,1
" 200 000	29,6	29,4	35,8	35,8
" 225 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 250 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 300 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 350 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 400 000	49,3	49,3	49,3	49,3
" 500 000	49,3	49,3	49,3	49,3
" 750 000	49,3	49,3	49,3	49,3
" 1 000 000	55,3	55,3	55,3	55,3

[1] Barn over 3 år i barnetrygdalderen.
Kilde: Skatteberegningsmodellen LOTTE-TYPEHUS, Statistisk sentralbyrå.

Tabell B3. Utviklingen i inntektsskatter (medregnet trygdepremier) i prosent av konstante realinntekter deflatert med konsumprisindeksen. 2001-2004

Bruttolønnsinntekt i 2004	2001	2002	2003	2004
Enslige				
Kr 100 000	18,1	18,0	18,0	17,7
" 125 000	21,7	21,5	21,5	21,3
" 150 000	24,0	23,6	23,2	22,9
" 175 000	24,8	24,4	24,0	23,8
" 200 000	25,7	25,3	24,9	24,5
" 225 000	26,8	26,4	26,1	25,8
" 250 000	27,7	27,4	27,1	26,8
" 300 000	29,1	28,8	28,6	28,3
" 350 000	31,9	30,6	29,9	29,4
" 400 000	34,1	32,9	32,3	31,7
" 500 000	37,1	36,2	35,7	35,2
" 750 000	41,2	40,6	40,2	39,9
" 1 000 000	44,3	43,6	43,3	42,8
Ektefeller med en inntekt uten barn				
Kr 100 000	9,7	9,3	9,1	8,5
" 125 000	14,9	14,6	14,4	13,9
" 150 000	18,4	17,8	17,2	16,8
" 175 000	20,0	19,4	18,9	18,6
" 200 000	21,5	20,9	20,5	19,9
" 225 000	23,1	22,6	22,2	21,7
" 250 000	24,4	23,9	23,5	23,1
" 300 000	26,3	25,9	25,6	25,2
" 350 000	27,6	27,3	27,0	26,7
" 400 000	30,1	30,0	29,3	28,6
" 500 000	34,0	33,8	33,3	32,7
" 750 000	39,1	39,0	38,6	38,3
" 1 000 000	42,7	42,4	42,0	41,6
Ektefeller med en inntekt med to barn[1]				
Kr 100 000	-14,6	-14,7	-14,3	-14,8
" 125 000	-4,5	-4,6	-4,3	-4,7
" 150 000	2,2	1,8	1,6	1,3
" 175 000	6,1	5,7	5,5	5,2
" 200 000	9,4	8,9	8,8	8,3
" 225 000	12,3	11,9	11,8	11,4
" 250 000	14,6	14,3	14,2	13,8
" 300 000	18,2	17,9	17,8	17,5
" 350 000	20,7	20,4	20,4	20,1
" 400 000	24,0	24,0	23,4	22,8
" 500 000	29,1	29,0	28,6	28,1
" 750 000	35,8	35,8	35,5	35,2
" 1 000 000	40,2	40,0	39,7	39,2

[1]Barn over 3 år i barnetrygdalderen.
Kilde: Skatteberegningsmodellen LOTTE-TYPEHUS, Statistisk sentralbyrå.

Tabell B4. Utviklingen i marginale inntektsskatter (medregnet trygdepremier) for konstante realinntekter deflatert med konsumprisindeksen. 2001-2004. Prosent

Bruttolønnsinntekt i 2004	2001	2002	2003	2004
Enslige				
Kr 100 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 125 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 150 000	35,8	29,4	29,1	29,1
" 175 000	29,6	29,4	29,1	29,1
" 200 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 225 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 250 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 300 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 350 000	49,3	49,3	49,3	35,8
" 400 000	49,3	49,3	49,3	49,3
" 500 000	49,3	49,3	49,3	49,3
" 750 000	49,3	49,3	49,3	49,3
" 1 000 000	55,3	55,3	55,3	55,3
Ektefeller med en inntekt uten barn				
Kr 100 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 125 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 150 000	35,8	29,4	29,1	29,1
" 175 000	29,6	29,4	29,1	29,1
" 200 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 225 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 250 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 300 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 350 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 400 000	49,3	49,3	49,3	49,3
" 500 000	49,3	49,3	49,3	49,3
" 750 000	49,3	49,3	49,3	49,3
" 1 000 000	55,3	55,3	55,3	55,3
Ektefeller med en inntekt med to barn[1]				
Kr 100 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 125 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 150 000	35,8	29,4	29,1	29,1
" 175 000	29,6	29,4	29,1	29,1
" 200 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 225 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 250 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 300 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 350 000	35,8	35,8	35,8	35,8
" 400 000	49,3	49,3	49,3	49,3
" 500 000	49,3	49,3	49,3	49,3
" 750 000	49,3	49,3	49,3	49,3
" 1 000 000	55,3	55,3	55,3	55,3

[1] Barn over 3 år i barnetrygdalderen.
Kilde: Skatteberegningsmodellen LOTTE-TYPEHUS, Statistisk sentralbyrå.

Vedlegg C

Inntekt og skatt for næringsvirksomhet

Tabell C1. Gjennomsnittlige inntekter og skatter for personlig næringsdrivende bosatt i Norge, 17 år og eldre. 2002

	I alt	Primærnæring	Annen næring	Hovedinntekt fra lønn/pensjon
Bruttoinntekt	**403 000**	**333 900**	**462 000**	**383 700**
Lønnsinntekt	136 800	30 200	25 600	237 900
Pensjonsinntekt	21 800	5 600	5 100	37 100
Næringsinntekt i alt, inklusive sykepenger i næring	174 400	262 700	349 800	36 900
Av dette næringsinntekt primærnæring inklusive sykepenger	44 400	255 000	3 700	13 300
Sykepenger i næring	5 300	13 300	8 800	800
Kapitalinntekter	58 800	31 800	62 900	63 500
Av dette aksjeutbytte	31 900	11 400	31 500	37 700
Sum inntektsfradrag	**112 400**	**115 700**	**101 100**	**118 800**
Minstefradrag	25 700	13 500	9 600	39 400
Underskudd i næring	7 300	5 000	7 900	7 600
Tidligere års underskudd	7 900	4 600	8 000	8 700
Gjeldsrenter	41 500	41 100	52 500	34 400
Andre inntektsfradrag	30 000	51 500	23 000	28 700
Særfradrag	**2 100**	**700**	**700**	**3 400**
Alminnelig inntekt etter særfradrag	**303 200**	**225 400**	**375 000**	**277 900**
Sum personinntekt	**304 200**	**231 900**	**329 700**	**307 400**
Lønn og pensjon	158 700	35 800	30 700	275 000
Beregnet personinntekt fra enkeltpersonforetak/deltakerliknet foretak inklusive sykepenger i næring	140 900	194 800	293 300	27 600
Av dette beregnet personinntekt fra enkeltpersonforetak/deltakerliknet foretak, primærnæring inklusive sykepenger	30 700	186 500	3 300	6 000
Beregnet personinntekt fra AS	4 700	1 300	5 700	4 900
Nettoformue	**359 800**	**466 500**	**320 400**	**356 300**
Av dette positiv nettoformue	586 200	606 600	627 300	554 000
Bruttoformue	988 700	1 125 200	1 144 300	850 800
Realkapital	475 700	717 400	514 200	384 900
Finanskapital	513 000	407 700	630 100	465 900
Gjeld	628 800	658 700	823 900	494 500
Sum utlignet skatt	**108 600**	**79 000**	**142 000**	**95 000**
Nettoskatt	76 400	54 900	96 600	69 200
Skatt på personinntekt	35 200	21 900	46 500	31 400
Trygdeavgift	25 100	17 800	32 200	22 600
Toppskatt	10 000	4 100	14 300	8 900
Skatt på formue	5 500	5 600	6 000	5 100
Andre skatter	900	300	2 100	400
Skattefradrag	9 400	3 700	9 300	11 100
Antall næringsdrivende	**337 635**	**47 918**	**113 807**	**175 910**

Tabell C2. Gjennomsnittlige inntekter og skatter for personlig næringsdrivende bosatt i Norge, 17 år og eldre. 2003

	I alt	Primærnæring	Annen næring	Hovedinntekt fra lønn/pensjon
Bruttoinntekt	**405 400**	**304 600**	**466 900**	**393 400**
Lønnsinntekt	142 500	26 000	26 300	242 400
Pensjonsinntekt	22 600	5 100	5 200	37 500
Næringsinntekt inklusive sykepenger i næring	163 300	229 400	350 100	33 200
Av dette sykepenger i næring	5 900	14 500	10 500	900
Kapitalinntekter	62 100	39 200	69 600	63 300
Av dette aksjeutbytte	39 200	21 100	42 500	41 800
Sum inntektsfradrag	**98 300**	**90 000**	**93 800**	**103 100**
Minstefradrag	27 000	12 200	9 900	41 100
Underskudd i næring	8 700	8 900	8 800	8 700
Tidligere års underskudd i næring	7 200	5 600	10 700	5 500
Gjeldsrenter	36 600	38 400	46 000	30 400
Andre inntektsfradrag	18 800	24 900	18 400	17 400
Særfradrag	**2 100**	**600**	**700**	**3 300**
Alminnelig inntekt etter særfradrag	**314 800**	**222 400**	**388 900**	**293 100**
Sum personinntekt	**311 300**	**221 200**	**333 300**	**320 600**
Lønn og pensjon	165 000	31 100	31 400	279 900
Beregnet personinntekt fra enkeltpersonforetak/deltakerliknet foretak inklusive sykepenger i næring	141 600	188 800	296 800	35 500
Av dette beregnet personinntekt fra enkeltpersonforetak/deltakerliknet foretak, primærnæring inklusive sykepenger	26 700	158 900	5 500	6 400
Beregnet personinntekt fra AS	4 700	1 300	5 100	5 200
Nettoformue	**334 500**	**524 400**	**263 900**	**329 600**
Av dette positiv nettoformue	595 500	702 000	610 900	559 300
Bruttoformue	1 012 500	1 271 500	1 136 600	872 100
Realkapital	471 000	759 000	488 500	388 000
Finanskapital	541 600	512 500	648 100	484 100
Gjeld	678 100	747 100	872 700	542 500
Sum utlignet skatt	**110 000**	**74 900**	**142 600**	**99 000**
Nettoskatt	79 300	53 800	100 100	73 100
Skatt på personinntekt	35 700	20 600	46 500	32 900
Trygdeavgift	25 800	17 700	32 600	23 700
Toppskatt	9 900	2 900	13 800	9 200
Skatt på formue	5 600	6 600	5 900	5 200
Andre skatter	1 000	400	2 300	400
Skattefradrag	11 700	6 500	12 200	12 600
Antall næringsdrivende	**332 646**	**44 951**	**108 738**	**178 957**

Tabell C3. Utviklingen i totale inntekter og skatter for etterskuddspliktige skattytere. 1999-2003

	1999	2000	2001[3]	2002	2003
Alminnelig inntekt	**171 880**	**306 256**	**311 287**	**285 834**	**287 459**
Landbasert virksomhet					
Kraftforetak	8 949	18 391	28 914	12 874	13 128
Øvrig virksomhet	122 873	158 314	147 149	146 845	141 004
Ikke-landbasert virksomhet					
Sokkelvirksomhet[1]	39 532	128 703	134 350	125 286	132 363
Rederier[2]	526	848	873	829	964
Sum utlignet skatt	**58 038**	**133 850**	**138 172**	**126 370**	**128 927**
Landbasert virksomhet					
Kraftforetak	2 673	4 616	4 279	3 522	4 195
Øvrig virksomhet	30 470	36 514	34 834	31 164	27 236
Ikke-landbasert virksomhet					
Sokkelvirksomhet[1]	24 689	92 419	98 695	91 373	97 159
Rederier[2]	206	301	364	312	337
			Relative tall		
Alminnelig inntekt	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**
Landbasert virksomhet	77	58	57	56	54
Ikke-landbasert virksomhet	23	42	43	44	46
Sum utlignet skatt	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**
Landbasert virksomhet	57	31	28	27	24
Ikke-landbasert virksomhet	43	69	72	73	76
			Relativ endring 1999=100		
Alminnelig inntekt	**100**	**178**	**181**	**166**	**167**
Landbasert virksomhet	100	134	134	121	117
Ikke-landbasert virksomhet	100	323	338	315	333
Sum utlignet skatt	**100**	**231**	**238**	**218**	**222**
Landbasert virksomhet	100	124	118	105	95
Ikke-landbasert virksomhet	100	372	398	368	392

[1] Selskaper skattlagt med hjemmel i petroleumsskatteloven.
[2] Selskaper skattelagt etter skatteloven §§ 8-10 til 8-19.
[3] Fra og med 2001 inkluderer statistikken også selskaper skattlagt på Svalbard.
Kilde: Skattestatistikk for etterskuddspliktige, Statistisk sentralbyrå.

Tabell C4. Utvikling i inntekt og skatter for etterskuddspliktige skattytere, landbasert virksomhet[1]. 1999-2003. Millioner kroner

	1999	2000	2001[2]	2002	2003
Antall i skatteposisjon	**73 187**	**76 323**	**75 271**	**75 611**	**75 320**
Alminnelig inntekt	**131 859**	**176 707**	**176 063**	**159 719**	**154 131**
Sum utlignet skatt	**33 143**	**41 130**	**39 113**	**34 686**	**31 431**
Skatt på inntekt	3	3	.	.	.
Fellesskatt	36 900	49 475	49 284	44 706	43 119
Skatt på formue	187	170	188	181	262
Naturressursskatt og skatt på grunnrenteinntekt	1 792	1 955	2 464	2 658	3 192
Fradrag i skatt[3]	5 739	10 473	12 823	12 860	15 143
Skattens andel av alminnelig inntekt. Prosent	**25**	**23**	**22**	**22**	**20**

[1] Eksklusiv sokkelvirksomhet og rederier.
[2] Fra og med 2001 inkluderer statistikken også selskaper skattlagt på Svalbard.
[3] Består av godtgjørelsesfradrag, fradrag for naturressursskatt, kreditfradrag (f.o.m. 2000) og forsknings- og utviklingsfradrag (f.o.m. 2002).
Kilde: Skattestatistikk for etterskuddspliktige, Statistisk sentralbyrå.

Tabell C5. Utvikling i inntekt og skatter for sokkelselskaper[1]. 1999-2003. Millioner kroner

	1999	2000	2001	2002	2003
Antall i skatteposisjon	**196**	**159**	**159**	**143**	**153**
Alminnelig inntekt	**39 533**	**128 703**	**134 350**	**125 286**	**132 363**
Norske selskaper	37 999	127 037	133 322	124 429	132 029
Utenlandske selskaper	1 534	1 666	1 028	857	334
Særskatteinntekt	27 240	112 765	122 153	112 585	120 195
Sum utlignet skatt	**24 689**	**92 419**	**98 695**	**91 373**	**97 159**
Norske selskaper	24 260	91 953	98 407	91 133	97 066
Utenlandske selskaper	429	466	288	240	94
Skatt på alminnelig inntekt	11 069	36 037	37 618	35 080	37 062
Særskatt	13 620	56 382	61 077	56 292	60 098
Skattens andel av alminnelig inntekt. Prosent	**62**	**72**	**73**	**73**	**73**
Norske selskaper	64	72	74	73	74
Utenlandske selskaper	28	28	28	28	28

[1] Selskaper skattlagt med hjemmel i petroleumsskatteloven.
Kilde: Inntektsstatistikk for sokkelselskaper og skattestatistikk for etterskuddspliktige, Statistisk sentralbyrå.

Tabell C6. Utvikling i gjennomsnittlige inntekter og skatter for personlig næringsdrivende. 1999-2003. Kroner

	1999	2000	2001	2002	2003	Endring i kroner 1999-2003	Endring i prosent 1999-2003
Antall næringsdrivende	**338 239**	**336 034**	**338 288**	**337 635**	**332 646**	**-5 593**	**-1,7**
Primærnæring	56 245	53 725	50 808	47 918	44 951	-11 294	-20,1
Annen næring	110 135	110 414	112 157	113 807	108 738	-1 397	-1,3
Hovedinntekt fra lønn/pensjoner	171 859	171 895	175 323	175 910	178 957	7 098	4,1
Bruttoinntekt	**330 000**	**366 500**	**366 200**	**403 000**	**405 400**	**75 400**	**22,8**
Primærnæring	263 600	283 400	318 500	333 900	304 600	41 000	15,6
Annen næring	379 600	427 300	423 900	462 000	466 900	87 300	23,0
Hovedinntekt fra lønn/pensjoner	319 800	353 300	343 000	383 700	393 400	73 600	23,0
Lønn og pensjon	133 300	141 200	150 100	158 700	165 000	31 700	23,8
Næringsinntekt inkl. sykepenger i næring	145 600	157 600	167 300	174 400	163 300	17 700	12,2
Kapitalinntekter	38 400	53 100	37 400	58 800	62 100	23 700	61,7
Alminnelig inntekt etter særfradrag	**257 900**	**286 500**	**273 400**	**303 200**	**314 800**	**56 900**	**22,1**
Primærnæring	201 900	204 900	220 800	225 400	222 400	20 500	10,2
Annen næring	313 200	355 300	342 300	375 000	388 900	75 700	24,2
Hovedinntekt fra lønn/pensjoner	240 800	267 800	244 600	277 900	293 100	52 300	21,7
Sum personinntekt	**254 700**	**273 100**	**288 700**	**304 200**	**311 300**	**56 600**	**22,2**
Primærnæring	183 900	194 500	224 100	231 900	221 200	37 300	20,3
Annen næring	273 400	299 500	310 900	329 700	333 300	59 900	21,9
Hovedinntekt fra lønn/pensjoner	265 900	280 700	293 300	307 400	320 600	54 700	20,6
Nettoformue	352 500	392 000	411 800	359 800	334 500	-18 000	-5,1
Positiv nettoformue	513 500	567 500	605 400	586 200	595 500	82 000	16,0
Bruttoformue	848 900	931 200	998 400	988 700	1 012 500	163 600	19,3
Realkapital	400 700	433 700	471 700	475 700	471 000	70 300	17,5
Finanskapital	448 100	497 500	526 800	513 000	541 600	93 500	20,9
Gjeld	496 300	539 200	586 600	628 800	678 100	181 800	36,6
Sum utlignet skatt	**93 700**	**103 300**	**106 400**	**108 600**	**110 000**	**16 300**	**17,4**
Primærnæring	67 800	69 900	81 100	79 000	74 900	7 100	10,5
Annen næring	119 300	135 300	138 300	142 000	142 600	23 300	19,5
Hovedinntekt fra lønn/pensjoner	85 900	93 100	93 400	95 000	99 000	13 100	15,3
Nettoskatt	64 700	72 300	68 400	76 400	79 300	14 600	22,6
Trygdeavgift	21 000	22 500	23 700	25 100	25 800	4 800	22,9
Toppskatt	7 900	9 500	10 400	10 000	9 900	2 000	25,3
Skatt på formue	4 700	5 300	5 700	5 500	5 600	900	19,1

Tabell C7. Selvangivelsesregnskap for aksjeselskaper, etter næring[1]. 2003. Millioner kroner

	I alt	Industri og bergverksdrift	Bygge- og anleggsvirksomhet	Varehandel, hotell- og restaurantdrift	Transport og kommunikasjon	Forretningsmessig tjenesteyting og eiendomsdrift	Andre tjenester	Andre næringer[2]
Skattepliktige inntekter	**268 132**	**64 572**	**10 397**	**47 632**	**43 122**	**89 473**	**5 822**	**7 114**
Næringsinntekt[3]	145 464	31 574	7 944	33 487	17 110	47 763	4 720	2 867
Kapitalinntekter[4]	65 521	22 747	1 485	7 480	7 593	23 152	449	2 615
Mottatt konsern-/aksjonærbidrag[5]	56 279	10 201	780	6 624	18 406	18 001	652	1 616
Andre inntekter	867	50	189	40	13	557	1	17
Skattemessige fradrag	**135 507**	**31 780**	**4 217**	**19 054**	**20 406**	**49 015**	**2 053**	**8 981**
Renter av gjeld	64 683	16 810	1 432	8 765	9 158	24 833	902	2 784
Underskudd næring/drift fast eiendom	69 515	14 548	2 752	10 050	11 225	23 687	1 129	6 123
Andre fradrag	1 309	423	33	240	23	495	21	73
Benyttet udekket underskudd	26 100	4 936	1 203	3 840	6 184	8 318	833	785
Ytet konsern-/aksjonærbidrag[6]	56 974	13 966	1 032	8 058	19 550	13 087	663	618
Alminnelig inntekt	**49 550**	**13 890**	**3 945**	**16 680**	**-3 018**	**19 052**	**2 273**	**-3 271**
Herav positiv (skattbar) inntekt	105 815	24 567	6 213	25 507	5 271	37 746	3 205	3 306
Herav negativ inntekt	56 266	10 678	2 268	8 827	8 290	18 694	933	6 577
Antall foretak i utvalget	75 824	6 840	6 773	21 931	3 235	29 071	4 921	3 053

[1] NOS Standard for næringsgruppering 2002.
[2] Jordbruk, skogbruk og fiske, produksjon og distribusjon av gass gjennom ledningsnett, damp- og varmtvannsforsyning, holdingselskaper o.l. samt foretak med uoppgitt næringskode.
[3] Næringsinntekt og nettoinntekt av fast eiendom.
[4] Inkl. renteinntekter, avkastning på "sparedelen" på livsforsikring, aksjeutbytte fra norske og utenlandske selskaper.
[5] Inkl. postene mottatt skattepliktig del av konsernbidrag og aksjonærbidrag.
[6] Inkl. postene ytet fradragsberettiget del av konsernbidrag og aksjonærbidrag.
Kilde: Inntektsstatistikk for aksjeselskaper, Statistisk sentralbyrå.

Tabell C8. Selvangivelsesregnskap for aksjeselskaper som omfattes av delingsmodellen. 2003. Millioner kroner

	Foretak som omfattes av delingsmodellen	Andel av alle aksjeselskap. Prosent
Skattepliktige inntekter	**37 830**	**14**
Næringsinntekter[1]	27 055	19
Kapitalinntekter[2]	6 322	10
Mottatt konsernbidrag/aksjonærbidrag[3]	4 415	8
Andre inntekter	38	4
Skattemessige fradrag	**14 729**	**11**
Renter av gjeld	8 269	13
Underskudd næring/drift fast eiendom	6 309	9
Andre fradrag	150	11
Benyttet udekket underskudd	3 013	12
Ytet konsernbidrag/aksjonærbidrag[4]	4 303	8
Alminnelig inntekt	**15 785**	**32**
Herav positiv (skattbar) inntekt	22 010	21
Herav negativ inntekt	6 224	11
Antall foretak i utvalget	29 673	

[1] Næringsinntekt og nettoinntekt av fast eiendom.
[2] Inkl. renteinntekter, avkastning på "sparedelen" på livsforsikring, aksjeutbytte fra norske og utenlandske selskaper.
[3] Inkl. postene mottatt skattepliktig del av konsernbidrag og aksjonærbidrag.
[4] Inkl. postene ytet fradragsberettiget del av konsernbidrag og aksjonærbidrag.
Kilde: Inntektsstatistikk for aksjeselskaper, Statistisk sentralbyrå.

Tabell C9. Beregning av personinntekt, etter hovedinntektens art.[1] Gjennomsnitt. 2003. Kroner

	I alt[2]	Primærnæring	Annen næring	Lønn og pensjon
Grunnlag for beregning av personinntekt[3]	162 000	185 100	299 400	51 100
Kapitalavkastningsfradrag	27 000	58 200	26 900	17 100
Lønnsfradrag	3 500	2 100	7 800	800
Fradrag for fremførbar negativ beregnet personinntekt fra tidligere år	40 200	38 400	27 100	50 500
Beregnet personinntekt i 2003	95 900	112 000	237 300	(15 700)
Positiv personinntekt (overføres selvangivelsen)	147 300	158 100	270 600	50 900
Negativ personinntekt (fremførbar)	(51 400)	(46 100)	(33 300)	(66 600)
Antall personer i utvalget	82 255	13 328	33 205	35 722

[1] Tallene er hentet fra skjema for beregning av personinntekt.
[2] Omfatter kun enkeltpersonforetak.
[3] Beløpet er overført fra næringsoppgaven.

Tabell C10. Beregnet personinntekt for aktive eiere i aksjeselskap. 2003. Millioner kroner

	Aktive eiere i aksjeselskaper i alt
Næringsinntekt	**19 855**
Tillegg for kapitalkostnader	10 169
Fradrag for kapitalinntekter	10 342
Fradrag for kapitalavkastning	14 267
Lønnsfradrag	6 063
Fradrag for benyttet fremførbar personinntekt	2 412
Beregnet personinntekt	**-3 060**
Av dette positiv beregnet personinntekt	7 037
Av dette negativ beregnet personinntekt	10 097
Antall oppgaver i utvalget	**49 028**

Kilde: Inntektsstatistikk for aksjeselskaper, Statistisk sentralbyrå.

Tidligere utgitt på emneområdet

Norges offisielle statistikk (NOS)

C 704 Levekårsundersøkinga 1996-1998
C 749 Inntektsstatistikk for personer og familier 1999-2000
C 750 Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger 2000
D 247 Sjølvmeldingsstatistikk 2001
D 248 Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger 2001
D 250 Sosialhjelp, barnevern og familievern 2001
D 287 Inntektsstatistikk for personer og familier 2001
D 310 Inntektsstatistikk for personer og familier 2002-2003

Rapporter

2/03 Redusert matmoms - en analyse av prisutviklingen i kiosker og på bensinstasjoner
3/03 Dagens skattesystem i kraftsektoren – finnes det bedre alternativer?
8/03 Barnefamiliers inntektsutvikling 1990-2000
9/03 Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og bruk av kontantstøtte våren 2002
12/03 Barn av enslige forsørgere i lavinntektshusholdninger. En analyse basert på registerdata
18/03 Yrkesliv eller pensjonisttilværelse. Levekår og tidsbruk i aldersgruppen 62-66 år
20/03 Hvilke husholdninger rammes av høye strømpriser? En fordelingsanalyse på mikrodata
22/03 Kartlegging av bruken av deltid i arbeidslivet
02/04 Økonomi og levekår for ulike grupper. 2003
28/04 Økonomi og levekår for ulike grupper. 2004
21/05 Foreldreøkonomi etter brudd. Omsorgsforeldres og samværsforeldres økonomiske situasjon 2002
03/06 Økonomi og levekår for ulike grupper. 2005

Statistiske analyser

SA 50 Innvandring og innvandrere 2002
SA 62 Inntekt, skatt og overføringer 2003

Notater

03/59 På veien fra familie- til husholdningsregister: En metode for prediksjon av samboere uten barn
03/61 Analyse av fattigdom basert på register- og folketellingsdata
03/72 Inntektsstatistikk for personer og familier 1999-2001. Dokumentasjon av datagrunnlag og produksjonsprosess
04/03 Tilpasningseffekter av utbytteskatten i 2000/2001
04/52 Panelutvalet til inntekts- og formuesundersøkinga 1996-2001. Dokumentasjon
04/87 Personer uten registrert inntekt eller formue – En gjennomgang av SSBs datagrunnlag for registerbasert inntekts- og formuesstatistikk

Samfunnsspeilet

2/03 Mads Ivar Kirkeberg: Fattigdom og inntektsfordeling: Oslo - flest fattige og størst ulikhet
2/03 Anders Barstad: Levekår i storbyene: Noen bydeler er særlig utsatte
2/03 Audun Langørgen og Rolf Aaberge: Gevinster å hente
2/03 Aslaug Hurlen Foss: Fruktbarhet i kommune-Norge

2/03 Inge Aukrust og Stein Olav Gystad: Andelen offentlig sysselsatte høyest i Nord-Norge
2/03 Helge Brunborg og Inger Texmon: Størst vekst rundt Oslofjorden
2/03 Elisabeth Nørgaard: Høy vekst i utgifter til helseinstitusjoner – men fylkesvise variasjoner
4/03 Sosiale indikatorer 1980-2003: Blir litt vanskelige tider snart litt bedre?
6/03 Inger Håland og Gunnlaug Daugstad: Den kjønnsdelte arbeidsmarknaden
6/03 Tone Fløtten: Hvordan har de fattige det?
6/03 Ugreninov, E.: Hvorfor jobber så få alenemødre?

Økonomiske analyser

05/04 Rønningen, Dag: Sysselsetting og tidligpensjonering for eldre arbeidstakere. 32-36
05/04 Fredriksen, Dennis og Nils Martin Stølen: Befolkningsutvikling, tilbud av arbeid og finananiering av det offentliges pensjonsutgifter. 37-42
05/04 Fredriksen, Dennis: Betydningen av delingstallet. 43-50
05/04 Fredriksen, Dennis og Nils Martin Stølen: Utforming av pensjonssystemet, framtidas pensjonsutgifter og fordelingseffekter. 51-59
05/04 Holmøy, Erling og Rolf Aaberge: Eldrebølgen og offentlige finanser: Er de fremtidige skatteinntektene undervurdert? 21-30
06/04 Åvitsland, Turid og Jørgen Aasness: Fordelingseffekter av merverdiavgiftsreformer. 51-56.
02/05 Epland, Jon og Laila Kleven: Smalhans eller det gode livet? Økonomisk levestandard før og etter alderspensjonering. 3-12
02/05 Svennebye, Lars H.: Prisnivåjustering av lønnsnivå i internasjonale sammenlikninger. 21-26
03/05 Frøiland, Gisle: Kvartalsvis nasjonalregnskap: Husholdninger og ideelle organisasjoner. Inntekter, utgifter og sparing. 36-40
03/05 Mogstad, Magne: Fattigdom i Norge: Et hovedstadsproblem? 63-75
03/05 Thoresen, Thor Olav: Inntektsskatten for personer 1992-2004: Utviklingen i skatteprogressivitet og politikkens innvirkning. 19-25

Andre publikasjoner

Fjærli E. og R. Aaberge: Tax Reforms, Dividend Policy and Trends in Income Inequality: Empirical Evidence based on Norwegian Data. Discussion Papers 284, 2000

Aaberge, R., A. S. Andersen og T. Wennemo: Extent, Level and Distribution of Low Income in Norway 1979-1995. Reprints 174, 2000

Social tryghed i de nordiske lande 1998. NOSOSKO. Nordisk Socialstatistiske komité, 2000

De sist utgitte publikasjonene i serien Statistiske analyser

Recent publications in the series Statistical Analyses

59 F. Brunvoll og H. Høie: Naturressurser og miljø 2003. 2003. 233s. 300 kr inkl. mva. ISBN 82-537-6479-0

60 M. Raabe: Utdanning 2003 - ressurser, rekruttering og resultater. 2003. 230s. 300 kr inkl. mva. ISBN 82-537-6503-7

61 F. Brunvoll og H. Høie: Natural Resources and the Environment 2003. 2003. 236s. 300 kr inkl. mva. ISBN 82-537-6519-3

62 I. Melby, O. E. Nygård, T. O. Thoresen og A. Walseth: Inntekt, skatt og overføringer 2003. 2003. 158s. 260 kr inkl. mva. ISBN 82-537-6551-7

63 O. Vaage: Norsk mediebarometer 2003. 2003. 86s. 180 kr inkl. mva. ISBN 82-537-6576-2

64 A. Barstad og O. Hellevik: På vei mot det gode samfunn? 2004. 153s. 260 kr inkl. mva. ISBN 82-537-6621-1

65 F. Bruvoll og H. Høie: Naturressurser og miljø 2004. 2004. 239s. 300 kr inkl. mva. ISBN 82-537-6680-7

66 K. Rose Tronstad: Innvandring og innvandrere 2004. 2005. 143s. 210 kr inkl. mva. ISBN 82-537-6701-3

67 K. Rose Tronstad: Immigration and Immigrants 2004. 2005. 127s. 210 kr inkl. mva. ISBN 82-537-6749-8

68 O. Vaage: Norsk mediebarometer 2004. 2005. 86s. 180 kr inkl. mva. ISBN 82-537-6766-8

69 Hundre års ensomhet? Norge og Sverige 1905-2005. 2005 160s. 260 kr inkl. mva. ISBN 82-537-6767-6

70 F. Bruvoll og S. E. Stave: Natural Resources and the Environment 2004. 2005. 246s. 210 kr inkl. mva. ISBN 82-537-6769-2

71 M. Hansen-Møllerud, A. Kalvøy, G. M. Pilskog og H. Rød: Nøkkeltall om Informasjonssamfunnet 2004. 2005. 136s. 210 kr inkl. mva. ISBN 82-537-6793-5

72 E. Ugreninov: Seniorer i Norge. 2005. 175s. 260 kr inkl. mva. ISBN 82-537-6795-1

73 O. Vaage: Norsk kulturbarometer 2004. 2005. 108s. 210 kr inkl. mva. ISBN 82-537-6803-6

74 M. Raabe: Utdanning 2005 – deltakelse og kompetanse. 2005. 300s. 340 kr inkl. mva. ISBN 82-537-6844-3

75 F. Brunvoll, H. Høie og S. E. Stave: Naturressurser og miljø 2005. 2006. 268s. 300 kr inkl. mva. ISBN 82-537-6886-9

76 S. O. Pettersen, A. Bårdseth og L. Taule: Kulturstatistikk 2004. 2006. 139s. 210 kr inkl. mva. ISBN 82-537-6891-5